

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

INSTITUTUL DE STUDII ENCICLOPEDICE

Enciclopedica

revistă de istorie a științei

și studii enciclopedice

1 (2) • 2012

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE STUDII ENCICLOPEDICE

Enciclopedica

---

revistă de istorie a științei și studii enciclopedice

nr. **1** (2)
ianuarie-iunie
2012

Chișinău, 2012

ENCICLOPEDICA

Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, nr. 1 (2), 2012

Fondator: Institutul de Studii Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei

Redactor-șef:

Constantin Manolache, dr., conf. univ.

Colegiul de redacție:

Mihai Adauge, cercet. șt.

Clara Agliullina, cercet. șt. (Başkortostan, Ufa)

Mircea Bologa, acad.

Mihai Cimpoi, acad.

Demir Dragnev, m.c.

Maria Duca, acad.

Teodor Furdui, acad.

Ion Jarcuțchi, dr., conf. univ. (redactor-șef adjunct)

Mikola Jelezneak, dr., conf. univ. (Ucraina, Kiev)

Boris Malițki, dr. hab., prof. (Ucraina, Kiev)

Eugen Nicolae, dr. (România, București)

Vladimir Popik, dr. (Ucraina, Kiev)

Uildan Saitov, dr. (Başkortostan, Ufa)

Ion Xenofontov, dr.

Corectori:

Elena Pistrui, Elena Varzari, dr., conf. univ.

Coperta:

Vitalie Pogolșa

Design, procesare computerizată și prepress:

Valeriu Oprea, Natalia Niș

Adresa redacției:

bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, biroul 506, Chișinău, Republica Moldova, MD-2001

Tel.: (+373 22) 277 269 (Ion Jarcuțchi)

Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.

Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

ISSN

CUPRINS

Cuvânt-înainte	5
ISTORIA ȘTIINȚEI	
Ion DEDIU Geneza, istoria și evoluția ecologiei: analiză prolegomenică și paradigmatică (I)	6
Constantin MANOLACHE Politica ecologică în Republica Moldova (anii '50-'60 ai secolului al XX-lea)	22
Demir DRAGNEV Considerații istoriografice privind evoluția populației autohtone în spațiul Carpato-Danubiano-Pontic în Evul Mediu timpuriu	36
Gheorghe BACIU Evoluția cercetărilor cu caracter medico-legal pe teritoriul Moldovei	45
CERCETĂRI BIOGRAFICE	
Mihai CIMPOI, Vasile BAHNARU Academicianul Gheorghe DUCA – om, savant și bărbat al Cetății	53
Victor SACA Savantul Gheorghe RUSNAC – fondator al științei politice în Republica Moldova: reflecții și contribuții	59
Liliana CONDRATICOVA Dicționarul bijuteriilor: portrete de creație ale meșterilor din RSS Moldovenească	73
CERCETĂRI ENCICLOPEDICE	
Didina ȚĂRUȘ Funcțiile referințelor în organizarea informațiilor enciclopedice	80
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Constantin MANOLACHE, Didina ȚĂRUȘ, Ion XENOFONTOV Institutul de Studii Enciclopedice: spre un model integrativ de cercetare academică	85
RECENZII. PREZENTĂRI DE CARTE	
Demir DRAGNEV Un nou model de studiere a istoriei locale	88
Sergiu BACALOV Neamul DUCA în universul cercetărilor genealogice	92
LANSARE DE CARTE	
Volumul enciclopedic „Sângerei: oameni, istorie, spiritualitate”	94
Dicționarul poliglot de chimie ecologică – o lucrare științifică de referință	95
Enciclopedia. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice. Instrucțiuni pentru autorii	97

CONTENTS

Foreword	5
HISTORY OF SCIENCE	
Ion DEDIU	
Genesis, history and evolution of the ecology: a prolegomena and paradigmatic approach (I)	6
Constantin MANOLACHE	
Ecological policy in the Republic of Moldova (in the years 50-60-ies of XXth century)	22
Demir DRAGNEV	
Historiographical considerations concerning the evolution of the native population in the Carpathian-Danubian-Pontic space in the early Middle Ages	36
Gheorghe BACIU	
The development of forensic studies in Moldova	45
BIOGRAPHICAL RESEARCHES	
Mihai CIMPOI, Vasile BAHNARU	
Academician Gheorghe DUCA – a prominent man of science and statesman	53
Victor SACA	
Gheorge RUSNAC – founder of political science in Moldova: reflections and contributions	59
Liliana CONDRATICOVA	
A dictionary of jewelry: creative portraits of masters from the Moldavian SSR	73
ENCYCLOPEDICAL RESEARCHES	
Didina ȚĂRUȘ	
The functions of the references in organizing of encyclopedic information	80
SCIENTIFIC LIFE	
Constantin MANOLACHE, Didina ȚĂRUȘ, Ion XENOFONTOV	
Institute of Encyclopedical Studies: towards an integrative model of academic research	85
REVIEWS. BOOK PRESENTATIONS	
Demir DRAGNEV	
A new model of local history study	88
Sergiu BACALOV	
Duca family line in the universe of genealogical researches	92
BOOK LAUNCH	
Encyclopedic volume “Sângerei: people, history, spirituality”	94
Multilingual dictionary of chemical ecology – an outstanding scientific work	95

CUVÂNT-ÎNAINTE

ENCICLOPEDIA. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, ediție inaugurată de Institutul de Studii Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei, deși e la primul număr apărut cu acest titlu, nu se vrea să fie un început absolut nou. Fiind o continuare a BULETINULUI Institutului de Studii Enciclopedice, ENCICLOPEDIA își dorește să-și identifice în același timp un drum al său, cu accente proprii.

ENCICLOPEDIA își propune să constituie un forum de analiză și dezbateră privind istoria științei și domeniile ei, precum și instituțiile de cercetare și educație din Republica Moldova, politicile cercetării științifice și inovării, problemele de scientometrie, problemele teoretico-metodologice referitoare la cercetări în domeniul enciclopediei. ENCICLOPEDIA tinde să devină o platformă de conexiune a cercetării din diverse domenii ale științei și culturii.

ENCICLOPEDIA are drept obiectiv distinct introducerea în circuitul științific a rezultatelor cercetărilor de profil, contribuirea la diseminarea și asimilarea practicilor privind specificitatea studiilor enciclopedice, a celor de istorie a științei și a celor de elaborare a lucrărilor enciclopedice cu caracter național-universal și tematic.

ENCICLOPEDIA reprezintă o ediție științifică periodică (două numere pe an) de profil larg, în care vor fi incluse studii și materiale cu referire la următoarele domenii:

- (1) istorie a științei și scientometrie;
- (2) cercetări enciclopedice;
- (3) cercetări biografice;
- (4) cercetări terminologice.

În ENCICLOPEDIA vor fi publicate studii originale, rapoarte, comunicări, recenzii și prezentări privind istoria științei și tendințele de dezvoltare a diferitor domenii ale științei contemporane, portrete biografice ale oamenilor de știință; prezentări și studii scientometrice privind aspectele cantitative ale „Științei Științelor”, politica managementului științific, modul de aplicare a studiilor scientometrice în evaluarea rezultatelor cercetării științifice. Vor fi incluse, de asemenea, studii originale interdisciplinare pe tematică enciclopedică și terminologică.

Cu o deosebită plăcere **INVITĂM** oamenii de știință și cultură, reprezentanții corpului universitar, specialiștii din diferite domenii la o strânsă colaborare cu **ENCICLOPEDIA. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice**.

Colegiul de redacție

GENEZA, ISTORIA ȘI EVOLUȚIA ECOLOGIEI: ANALIZĂ PROLEGOMENICĂ ȘI PARADIGMATICĂ (I)

GENESIS, HISTORY AND EVOLUTION OF THE ECOLOGY: A PROLEGOMENA AND PARADIGMATIC APPROACH (I)

Ion DEDIU¹

REZUMAT

A fost analizată contribuția naturaliştilor români la dezvoltarea ecologiei încă din Antichitate (anii 2500 î.Hr.). Prin cercetările lor, naturaliștii și biologii au reușit să promoveze știința ecologică română pe primul loc al științei mondiale. Savanții români (Gr. Antipa, N. N. Constantinescu and N. Georgescu-Roegen etc.), creând o știință nouă – bioeconomia, au contribuit la elaborarea conceptului global al dezvoltării durabile.

Cuvinte-cheie: natură, ecologie, organisme, biologie, animale, plante, știință, existență.

ABSTRACT

The contribution of Romanian naturalists to the development of ecology, since ancient periods (2500 years) is being analysed.

By their research, the naturalists and biologists have managed to promote the Romanian ecological science on the first place in the world science. The Romanian scientists (Gr. Antipa, N. N. Constantinescu and N. Georgescu-Roegen etc), creating a new science bioeconomy, have contributed to work out a global concept on sustainable development.

Keywords: Nature, ecology, organisms, biology, animals, plants, science, existence.

Ecologia a devenit una din cele mai populare, poate chiar cea mai populară, știință din a doua jumătate a secolului XX. Marele interes față de această știință îl manifestă nu numai comunitatea academică, dar și întreaga societate. Se explică aceasta, în primul rând, prin criza actuală ecologică ce stăpânește relația om-natură, fapt ce a provocat și o nemaipomenită confuzie terminologică, deseori confundând ecologia, în sens strict științific al noțiunii, cu protecția mediului, ocrotirea naturii etc. Geneza și cauzele acestor confuzii, dar și argumentarea independenței ecologiei vor fi expuse în primele capitole ale acestui tratat.

Din punct de vedere istoric, formal în literatura științifică noțiunea de ecologie a apărut în anul 1866 în lucrarea fundamentală a lui Ernst Haeckel „Morfologia generală a organismelor”, eveniment despre care vom vorbi detaliat mai jos.

În realitate însă omul de acum circa 100 mii de ani, în virtutea evoluției sale biologice, a devenit cu rațiune (*sapiens*) și-a pus permanent două întrebări ecologice: 1) de ce și 2) cum organismele vii depind de mediul înconjurător, întrebări atât cu sens general cognitiv, de a-și cunoaște lumea, natura înconjurătoare, cât și pur practic, utilitar – de a obține (vâna, dobândi, culege etc.), folosi

¹ **Ion Dedi**, doctor habilitat în biologie, profesor universitar, membru corespondent, Institutul de Ecologie și Geografie al AȘM.

mai eficient, chiar mai rațional resursele mediului natural. Deci omul a căutat și continuă să caute răspunsuri adecvate la aceste întrebări, unica „metodă” la început fiind cea a încercărilor (probelor) și greșelilor. Totuși treptat omul a căpătat o anumită experiență, anumite cunoștințe despre natură, care îi permiteau să supraviețuiască și să progreseze în cunoștințele sale despre mediul ambiant, despre forțele naturale, despre propriile sale posibilități etc.

La începutul istoriei relațiilor conștiente ale omului cu natura, când știința ca atare nu exista nici în stare embrionară, experiența acumulată era unica sursă intelectuală (cognitivă) și „tehnologică” de a-și rezolva problemele vânatului, pescuitului, colectării și cultivării plantelor, folosirea apei și solului etc. Astăzi, din punct de vedere euristic, se poate afirma cu certitudine că oamenii din epoca primitivă și chiar ulterior mult timp, până la acumularea informației științifice despre natura înconjurătoare, în anumite privințe cunoșteau mai perfect forțele acesteia decât noi, ecologii de astăzi, care deseori ne aventurăm în teoretizări foarte sofisticate, până la refuz. În epoca preștiințifică, supraviețuiau acei indivizi umani care își cunoșteau bine mediul vital; ei au fost forța motrice intelectuală care mișcau locomotiva ecologiei empirice, cei slabi și ignoranți fiind striviți de această locomotivă. Aceste presupuneri ale noastre sunt bazate nu numai pe logica formală, ci și pe anumite dovezi cultural-materiale. De exemplu, arta primitivă rupestră, de acum aproximativ 13 mii de ani, din paleoliticul superior (desene, picturi, gravuri sau sculpturi, ce prezintă diferite animale și plante reale în mediul lor concret), care era o anumită manifestare artistică de mare valoare estetică, dar și cognitivă, de real interes științific (paleozoologic, paleobotanic, paleogeografic și respectiv paleoecologic etc.), confirmând evident și obiectiv presupunerile noastre logice. Același lucru îl putem afirma și despre

așa-zisele „resturi de bucătărie”, descoperite pe alocuri de către arheologi, care și ele ne permit să judecăm (să ne imaginăm) despre structura alimentară de origine zoologică sau botanică a omului din societatea primitivă. După desenele rupestre, astăzi noi putem fi siguri că, acum 15 mii de ani, omul cromanion deosebea destul de multe specii de animale și comportamentul lor în natură, de exemplu: dintre mamifere – mamutul, cerbul de nord, cerbul nobil, elefantul, bourul, rinocerul păros, porcul sălbatic, renul, bizonul, căprioara, ursul de peșteră, leul de peșteră, hiena, țistarul, iepurele de câmp, vulpea, hârciogul etc.; dintre păsări – lebăda, rața, potârnichea, vulturul etc.; dintre pești – crapul, păstrăvul, știuca, somonul, plătica, cleanul etc.; dintre nevertebrate – moluștele, crabii, multe insecte etc. Este cunoscut un desen din paleoliticul superior rupestru care reprezintă o femeie ce colectează mierea de albine. Se poate de asemenea presupune că omul primitiv cunoștea în amănunte și migrațiile sezoniere a multor animale (păsări, pești etc.).

Omul primitiv nu se contrapunea naturii înconjurătoare, toate componentele căreia i se păreau vii, multe din ele părându-se chiar dușmănoase. Tot pe atunci a apărut *antropomorfismul*, *animismul* ca forme incipiente ale credinței religioase, închipuirile despre „viu” și „mort”, despre suflet; toate corpurile naturale din preajma sa (oamenii, plantele, animalele, pietrele, apa etc.) i se păreau moarte după ce din ele ieșea sufletul, acesta fiind calificat ca o entitate reală aparte.

Un jalon istoric, inestimabil privind relațiile omului cu natura l-au reprezentat încercările de domesticire a animalelor, începând cu câinele, pisica, apoi cu alte animale, astfel punând bazele vităritului. Paralel cu aceasta a început cultivarea plantelor sălbatice utile – alt jalon istoric, altă ramură de îndeletnicire casnică – agricultura. Anume vităritul și agricultura (care

au însemnat trecerea de la culegerea bunurilor naturii la reproducerea lor) cereau cunoștințe și deprinderi raționale corespunzătoare, în primul rând privind „secretele” naturii, a mediului ambiant. Bineînțeles că aceste cunoștințe și experiența acumulată purtau un caracter exclusiv empiric, care se transmiteau din tată în fiu, de la o generație la alta, pe calea eredității sociale.

În neoliticul superior oamenii cultivau deja multe plante agricole. De exemplu, în milenii VI–V î.Hr. în Asia Mică și Africa de Nord se cultivau: grâul, orezul, secara, inul, cânepa etc. În China, Indonezia, India se cultivau: orezul, ceaiul, bumbacul; în Abisinia – cafeaua, în America – cacao, cartoful, floarea-soarelui etc.

Tot în perioada neoliticului (milenii VI–V î.Hr.) au fost domesticite: oaia, capra, vaca, porcul, măgarul, pe urmă calul, cămila. Odată cu domesticirea animalelor și cultivarea plantelor omul a început să le îmbunătățească, să le amelioreze prin selecție artificială (empirică), activități care cereau și mai ample cunoștințe și experiență adecvată. Ambele categorii, bineînțeles, erau numai empirice (fiindcă știința încă nu apăruse), dar fără de realizările inestimabile ale cărora omenirea, evident, n-ar fi progresat.

Treptat însă, pe parcursul (și în virtutea creatoare) evoluției biologice generale, îndeosebi în plan sociobiologic, observările, cercetările, deducerile omului, în relațiile sale cu natura, deveneau mai organizate, mai raționale, mai logice, care, bineînțeles, acum circa 2500 de ani, s-au soldat cu apariția științei concomitent în China, Egipt, Grecia și Roma.

În epoca civilizației Orientului Mijlociu, omenirea a făcut încă un pas important în direcția cunoașterii naturii. Cunoștințele acumulate aici au avut mai apoi o influență determinantă în apariția științei ca atare, ca o ocupație specială a omului, în Grecia și Roma Antică. Primele dovezi scrise despre cunoașterea naturii, mediului înconjurător

de către oamenii din Antichitate le găsim pe tabelele cu inscripțiile cuneiforme din Mesopotamia (mileniul IV î.Hr.), acestea reprezintă liste de plante și animale destul de exacte. Aici se efectua pe larg ameliorarea raselor de animale (cai de tracțiune, vite mari cornute, oile etc.) și a soiurilor de plante (de exemplu, polenizarea artificială a plantelor). Este cunoscut unul din primii autori de tratate biologice – Kykkuly din Mesopotamia (din partea de sus a fluviului Eufrat, Asia Mică).

Cunoștințele biologice ale egiptenilor erau similare cu acelea ale asirienilor și babilonienilor; ca dovadă poate servi papirusul lui Elers (sec. VI î.Hr.), în care depistăm o informație amplă despre anatomia animalelor, cu terminologia respectivă privind diferite boli, precum și despre diferite plante de leac; deja pe antici în Egipt se cultivau multe soiuri. Egiptenii, ca și mesopotamienii, chinezii și indușii, aveau o agricultură destul de avansată pentru acele vremuri; de exemplu, ei deja incubau (în cuptoare speciale) ouăle de găină.

În India deja în mileniul III î.Hr. se cultivau multe soiuri de plante, locuitorii se ocupau cu creșterea unor animale (vite mari cornute, câini, găini, porumbei etc.). Tot aici a fost îmblânzit elefantul. Indienii socoteau că în natură există 5 stihii sau elemente: focul, pământul, apa, aerul, și eterul, care combinându-se cu cele 3 substanțe – mucozitatea, fierea și aerul – formează hulusul, sângele, carnea, grăsimile, oasele și creierul. În tratatele indiene de medicină (sec. VI – I î.Hr.) se promova ideea că ființele vii sunt înzestrate cu anumite calități ereditare, care determină asemănarea copiilor cu părinții. Genialele monumente ale etosului popular indian Vedele, „Mahabharata” și „Ramayana” ne-au păstrat până în zilele noastre foarte interesante și utile informații, inclusiv desene exacte, despre multe fenomene naturale, date privind modul de viață (ecologia) a anima-

lelor și plantelor, comportamentul acestora (etologia) în mediul natural și în contact cu omul. Deja în mileniul I î.Hr. în filosofia indiană au apărut unele curente materialiste, conform cărora unica sursă de cunoaștere a lumii o reprezintă perceperea, cu ajutorul organelor de simț, lucrurilor (obiectelor) din mediul înconjurător, în afara cărora nu există nimic. Indienii au avansat ideea că în urma combinațiilor celor 4 elemente naturale – a pământului, apei, aerului și focului – iau naștere toate corpurile naturale, inclusiv organismele vii (plantele și animalele). După moarte ele se descompun în aceleași 4 elemente.

Unul din cele mai mari centre mondiale de creștere a animalelor domestice și de cultivare a plantelor a fost China Antică; pe parcursul mileniului II î.Hr. a existat o agricultură foarte intensivă. Sericicultura (cultivarea viermelui de mătase) aici a existat, probabil, și mai devreme. Filosofii chinezi din acea vreme au elaborat concepția, conform căreia toate lucrurile sunt compuse din particule materiale polare. În urma interacțiunilor dintre acestea, apar 5 stihii (elemente) principale – apa, lemnul, focul, pământul și metalul, care, la rândul lor, dau naștere întregii diversități a lumii, inclusiv a plantelor, animalelor și a omului. Filosoful chinez Van Ciun a sintetizat toate concepțiile stihinic-materialiste din China antică insistând asupra ideii, în conformitate cu care natura este materială și se dezvoltă în virtutea necesității oarbe, inerente *ab initio* lumii naturale.

Un interes deosebit prezintă și Grecia antică cu cultura ei crito-mikenă. Cunoștințele biologice aici se găseau la un nivel nu mai jos decât în spațiul Orientului Antic, despre care am vorbit mai sus. Chiar în „Iliada” și „Odiseea” lui Homer găsim multe lucruri interesante despre unele animale domestice, unele plante otrăvitoare și folositoare (medicinale).

În secolele VII–VI î.Hr., în sânul filosofiei întregre a naturii au apărut primii

germeni ai științei antice. Pe mulți dintre filosofii greci din acea vreme (Thales, Anaximandros, Anaximenes, Heraclit etc.) îi unea problema începutului material, din care, prin autodezvoltare, a apărut lumea. De exemplu, teza lui Thales din Milet (aprox. 624–546 î.Hr.), care a stat la izvoarele filosofiei și științei, afirma că „totul este format din apă”, că toate lucrurile s-au născut din apă; el îi urmează aici pe Homer și Hesiod, care atribuiau lui Thetis, zeița mării și umidității, întreținerea tuturor ființelor. Anaximandros din Milet din școala ionică (610 – 547 î.Hr.) ne-a lăsat fragmentele primei scrieri filosofice „*peri fyleos*”; principiul lucrurilor era pentru el nedeterminatul infinit „*to epeiron*”; toate lucrurile au ieșit din această nedeterminare primitivă; așa s-a născut caldul și recele, lichidul, apoi pământul, aerul, luna, stelele. Considerând că primordială este Terra, Anaximandros vroia să întocmească hărți geografice. Se crede că acest înțelept antic a elaborat prima hartă a planetei noastre; conform acestei hărți, Pământul reprezintă o mare [Mediterraneană] încercuită de uscat, în jurul căreia există un brâu de apă [oceanele ce spală Lumea Veche]. Pentru Anaximenes din Milet (aprox. 588–528 î.Hr.) și mai târziu, pentru discipolul său Diogene (413–327 î. Hr.) din Apolonia (Creta) din școala cinică, principiul lucrurilor este aerul. Dar cel mai important este că Anaximenes scria: „...întreaga lume reprezintă *un singur (unic) organism* (evidențiat de noi – I.D.) ce respiră aer”; din această afirmație putem desluși primii germeni ai închipuirii despre biosferă.

Este important să menționăm faptul că, față de mitologie și față de cosmogoniile poezilor, aceste filosofii (subliniem că toți filosofii se ocupau de cercetări științifice) prezintă desigur un progres; în locul mitului se instituie o cercetare rațională a naturii. Pentru știința contemporană filosofiele elenice antice reprezintă un deosebit interes, dat fiind faptul că ele cuprindeau idei fun-

damentale, generale, pe care s-a clădit toată gândirea filosofică / științifică europeană ulterioară și care servește și astăzi ca baza întregii reflexii filosofice. Pentru noi este extrem de important faptul că acum 2500 de ani, datorită lui Thales din Milet din școala ionică, pentru prima oară a fost formulată ideea *unui principiu unic* din care derivă toate celelalte lucruri. El a fost primul cercetător grec al naturii lucrurilor luate în ansamblu. Mai târziu Hegel va observa foarte exact: „Trebuie să se spună că este o mare îndrăzneală a spiritului ca să spui că toată bogăția existenței naturale a lucrurilor nu are valoare, să o reduci la o substanță unică, ce nu este creată și nu dispare” (după Bagdasar, Bogdan, Narly 1996). Deci nu faptul că există aerul, apa sau focul, dar faptul că a fost fixată ideea principiului, originii unice a lucrurilor. Încercarea lui Milet de a formula o viziune raționalistă despre lumea fenomenală, în opoziție cu viziunile mitologice, pare să fi fost bazată pe credință că apa e un fel de principiu prim al naturii, idee derivată probabil din mituri cosmogonice egiptene sau babiloniene.

Altă idee fundamentală a fost lansată de alt mare filosof elen Heraclit (Heraclitos) din Efes (aproximativ 536–470 î.Hr.) – ideea *devenirii*. Pentru acest filosof antic (cu frumoasele lui maxime – metafore: „Nu te scâlda de două ori în apa aceluiași fluviu” sau „soarele este nou în fiecare zi”, „viața este o curgere veșnică, o nouitate veșnică” etc.) era important că totul se transformă în tot, nimic nu *este*, nu rămâne, totul *devine*; realitatea este o curgere veșnică, o nouitate veșnică; ceea ce ne pare ca o constantă (de exemplu viața–moartea) nu sunt decât aspectele diferite ale aceleiași transformări; natura se ascunde și este o unire ascunsă în lucruri, dar aceasta nu apare decât inițiaților; în fond totul se naște din opoziție, din contrast, din luptă; „războiul este tatăl tuturor lucrurilor” (observațiile acelorași autori – Bagdasar, Bogdan, Narly, 1996).

Heraclit a făcut o mare descoperire filosofică: lumea reală se compune din echilibrul tendințelor contradictorii. „Lupta contrariilor, reglementată de o anumită măsură, reflectă armonia și unitatea contradicțiilor conjugate ce constituie lumea” (v. Russel, 1998, p. 58 citat după G.S. Rozenberg, 2004). O observație nu mai puțin interesantă face și V.V. Lunkevici (1936, p. 24): „cunoașterea exactă [știința – I.D.] a moștenit de la Heraclit trei mari idei; ideea mișcării perpetuului, ideea unității Universului și ideea desfășurării legice a fenomenelor naturale. Iar biologii le-au parafrazat astfel: unitatea vieții, legitatea fenomenelor vitale, transformarea formelor naturii vii” (citat după G.S. Rozenberg, 2004).

Una din cele mai mari figuri ale filosofiei elene presocratiene este Anaxagoras din Clazomene (500–428 î.Hr.) din școala ionică. Cosmogonia sa este o reacție tranșantă împotriva monismului lui Parmenide și subliniază, contrar susținerilor lui Zenon din Elea (născut pe la 490 î.Hr.), că materia e cu necesitate infinit divizibilă. Meritul său a fost și acela de a explica modul în care elementele (după el natura este constituită din elemente – particule foarte mici pe care le-a numit germeni sau homeomeri – lucruri similare) au putut ieși din confuzia lor primitivă și *ordinea* din lucruri printr-o *intelență*, un principiu spiritual (*Nous*) care este inteligența, fiind infinită, de sine stătătoare și nu se amestecă cu corpurile; spiritul organizează lumea, organizație care tinde către un scop. „Căci el este cel mai subtil dintre lucruri, și cel mai curat, și el posedă înțelegerea oricărui lucru și puterea cea mai mare...”. Aici putem concluziona că este pentru prima dată introdusă în reflexia filosofică/științifică ideea unei organizări a lumii în vederea unui scop de către o rațiune supremă. Concepția nus-ului (spiritului) elaborată de *Anaxagora* s-a dovedit extraordinar de bogată pentru toată filosofia (în genere știința) ulterioară. Fiindcă lumea

este, în fond, ordonată, o lume rațională. E oportun aici să trasăm o punte (linie logică imaginară, egală cu 2500 de ani) de la *Nusul* grecului antic Anaxagora la *Noosfera* contemporanului nostru francez P. Teilhard de Chardin (1881–1955). E semnificativ faptul istoric că abia în prima jumătate a secolului XX P. Teilhard de Chardin și V.I. Vernadskii (1881–1945) au revitalizat ideea anaxagoriană despre funcția decisivă a rațiunii umane în evoluția *biosferei* care va deveni *noosferă* – sfera rațiunii, a spiritului responsabil de *ordinea în natură*. Dar lui Anaxagora îi aparține și un alt merit nu mai puțin important – elaborarea ipotezei *panspermiei*, conform căreia gemenii (semințele) vii au fost aduse pe Pământ din ceruri cu ajutorul picăturilor de ploaie, unde, pe Pământ, din vlagă (picături de apă) au apărut germenii (spermii) dători de viață. Am trasa și cu această ocazie încă o linie logică peste timpuri: de la ipoteza panspermiei lui Anaxagora la teoria *panspermiei conștiente* (dirijate, direcționate), elaborată de laureatul Premiului Nobel (1962) englezul F.H.C. Crick.

Incontestabil este și rolul altor filosofi naturaliști din Grecia antică (Empedocles, Democrit, Hipocrate, Socrate, Platon etc.). De exemplu Hipocrate (460–377 î.Hr.), genialul medic al lumii antice, și discipolii săi (o mare școală hipocratiană!) a elaborat teoria conform căreia toate bolile organismului uman sunt cauzate de factorii naturali – cei ce vin din mediul înconjurător și cei ce țin de vârstă, ereditate, modul de viață a bolnavului; de aceea, spunea Hipocrate, medicul trebuie să trateze nu boala, ci bolnavul; tratamentul trebuie să fie strict individual.

Din analiza succintă expusă mai sus putem, cu toată certitudinea, trage trei concluzii generale: 1) majoritatea filosofilor antici considerau ca singure principii ale tuturor lucrurilor pe acelea de natură *materială*. Căci aceea din care este *totul*

constituit, din care se naște *totul* și la care se reîntoarce *totul*, deoarece substanța ea însăși persistă, schimbându-se doar proprietățile, aceea este, după ei, elementul și principiul a tot ce există. Iată de ce filosofii antici credeau că nimic nu se naște și nimic nu piere, fiindcă această natură primă și unică rămâne în ființă, rămânând mereu aceeași. Astăzi, cu această ocazie, ne întrebăm: oare nu cumva acești filosofi au fost, acum 2500 de ani, predecesorii doctrinei (principiilor, postulatelor) termodinamicii moderne? Eu, unul, cred că da! 2) Referindu-ne la căutarea, de către acești filosofi, a cauzei tuturor lucrurilor, evenimentelor și fenomenelor, ea este cea de natură materială; realitatea însăși le-a croit, în acest sens, drumul și i-a obligat la o cercetare mai amănunțită. 3) Filosofii antici credeau (corect) că asemenea principii cauzistice odată descoperite se arătau totuși insuficiente pentru a înțelege profund natura lucrurilor; de aceea ei au recurs la un alt principiu: cauza ordinei și a orânduirii universale, principiu formulat de Anaxagoras, fiind precedat de Hermatius din Clazomene. Continuatorii acestei filosofii în timp ce afirmă cauza Binelui, Frumosului și a Ordinei în lume, ca principiu al ființelor, au făcut din el și principiul care dă mișcarea acestora.

Geneza științelor biologice în general și a ecologiei în special (ce urma să se nască peste cca 2000 de ani) ar fi greu de înțeles fără a cunoaște aportul altor doi titani ai filosofiei eleniste (a elenismului în întregime) – Platon și Aristotel.

Teoria lumii Platon (427–347 î.Hr.) – fondatorul celei mai mari școli filosofice din acea vreme – când domina idealismul obiectiv – a explicat-o în dialogul „Timen” (Timaios). După Platon, lumea este un mare organism viu, un animal. *Timen* ne arată cât este de prins Platon încă de mit sau cât de „însuflețită” este încă știința naturii; pe pământ această lume a apărut

odată cu nașterea omului; Creatorul lumii, a universului – „Demiurgul” l-a făcut și pe Om ca cea mai perfectă făptură; celelalte ființe au provenit de la om, ca niște organisme imperfecte. Totodată, paralel cu aceste idei fantasmagorice, filosoful a expus și unele puncte de vedere biologice foarte interesante, de exemplu, cu privire la raportul dintre structura unor organe și funcția lor, dintre prădător și pradă etc. Platon aprecia în mod deosebit rolul creierului, în care ar fi găzduită cea mai importantă, superioară, parte a sufletului. El vedea lumea constituită după un principiu sistemic (ecosistemic). Au dreptate acei autori care-l consideră pe Platon unul din primii gânditori care aborda structura lumii înconjurătoare din punct de vedere sistemic. Platon trăia încă în acel amestec de mitologie și știință caracteristic pentru începuturile gândirii grecești. Fizica platoniană aparține încă timpului său. În metafizica acestuia, găsierea *sensului* realului prin găsierea *ideilor* lui, și critica insuficienței realului, prin comparație cu perfecțiunea ideilor, fac ca doctrina platoniană să fie, în ansamblul ei grandios, viabilă pentru orice epocă a omenirii.

Cel mai genial, după Platon, urmaș al Academiei Platoniene din Atena a fost Aristotel din Stagira (384–322 î.Hr.). Împreună cu Platon, acesta a însemnat momentul cel mai înalt, culmea filosofiei grecești, dar natura lor spirituală este diferită fundamental: pentru Platon lumea pe care noi o numim de obicei reală nu este decât o realizare a „ideilor eterne”; Aristotel însă vede realitatea în lucrurile externe, de fapt individuale, adică *realul* este ceea ce *există* sub formă *individuală*. Astfel Aristotel a fost

un spirit realist, înțelegerea lui a lucrurilor fiind *naturalistă*, științifică. Marele și permanentul său interes față de abordarea științifică a lucrurilor, a lumii reale l-a făcut să devină, de facto, fondatorul științei ca atare. Cel mai mare merit al lui Aristotel constă în a fi dat gândirii științifice o metodă fundamentală, unică în felul ei – silogistica,² ceea ce i-a permis să sistematizeze definitiv operațiile noastre logice. În legătură cu aceasta, E. Kant a subliniat că de la Aristotel încoace nu s-a mai adăugat nimic nou logicii. Aristotel permanent căuta cauza lucrurilor, fenomenelor, evenimentelor: „cauza este materia imanentă din care un lucru este făcut”. Doar o explicație prin cauză înseamnă a face știință; cauza este atât materială, cât și motrice. Anume silogismul lui Aristotel era înțeles de el ca un instrument de a face știință adevărată.

Foarte interesante sunt și gândurile aristotelice vizavi de materie și formă, ca noțiuni filosofice. În această problemă, importantă și din punctul de vedere al științelor biologice, Aristotel demonstrează un evident dualism filosofic, deoarece toate obiectele naturii el le privea atât din punctul de vedere al formei, cât și al conținutului. Conform concepției aristotelice, forma în raport cu materia (conținutul) este prioritară, determinantă; forma este concomitent atât cauza, cât și scopul final al schimbărilor lucrurilor, prin care trece materia: forma prezintă scopul final al cauzei care există concomitent cu cauzele pur mecanice ale fenomenelor, adică paralel cu necesitatea naturală.

Logica științifico-filosofică a lui Aristotel trecea ca un fir roșu prin concepția *materiei*

² Potrivit definiției date de Aristotel, întemeietorul logicii formale tradiționale, *silogismul* (din lat. *sylogismus*) e „un discurs în care, anumite lucruri fiind enunțate, altceva decât ceea ce s-a enunțat decurge cu necesitate din cele enunțate”. Deși această definiție acoperă orice fel de deducție validă, Aristotel însuși și toți succesorii săi în răstimp de peste două milenii, și-au restrâns atenția în cea mai mare parte, dacă nu chiar exclusiv, asupra silogismelor formate din propoziții ce pot fi exprimate sub formă categorică subiect – predicat.

și *formeii*; dacă substanța individuală este ceea ce are formă, atunci în formă se ascunde ideea de *scop*. Platon însuși asimila forma cu ideea; dacă lumea este lumea formelor atunci este și lumea scopurilor; toate lucrurile realizează un scop. Logica este una: natura nu se mai poate atunci explica ca un fenomen orb (cum o vedea Democrit și cum o vedem noi astăzi), dar totul în natură este organizat în vederea unui scop final, *teleologic*. În aceasta a și constatat marea eroare a lui Aristotel.

Aristotel a fost primul gânditor antic care a efectuat sinteza (integrarea) filosofiei („metafizicii”) cu științele naturii. Concepția aristotelică asupra științei, ca metodologie și scop, constă în aceea că el cerea să se tragă concluzii dintr-un principiu general asupra unui caz individual. De aceea filosoful și savantul naturalist Aristotel în „Logica” sa separa cu mare grijă și insistență caracterele generale de cele accidentale; definiția unui lucru exprimă esența sa, natura sa, quiditatea sa (quid est?). Din aceleași motive el separă lucrurile între genuri și specii; substanța lucrurilor este *individuală*, ea aparține indivizilor, esența lor însă formează obiectul cunoașterii lor științifice: nu exista știința decât despre caractere generale și nu despre accidente, caractere accidentale.

Astfel analizată, sub formă de cercetare a „cauzelor” și a „formelor substanțiale”, metodologia științifică a lui Aristotel cuprinde toate domeniile de cercetare a naturii, inclusiv științele biologice (pe care le-a fondat) – pasiunea permanentă și prioritară a genialului savant, numit pe drept cuvânt tatăl tuturor științelor.

Cea mai importantă și mai interesantă operă științifică a lui Aristotel în domeniul biologiei este „Istoria animalelor”. În afară de descrierea anatomică, diferența între sexe, modul de înmulțire (în total 454 de taxonomii, de la specii până la familii), inclusiv la om, autorul descrie detaliat și modul de viață al animalelor, modul de nutriție, carac-

terul, locul de trai (habitatul), migrațiile, hibernarea și năpârlirea în funcție de anotimp, grija de urmași (nou-născuți, pui etc.), particularitățile psihice, comportamentul (primii germeni ai etologiei). Aristotel face și o analiză interesantă a condițiilor mediului înconjurător, favorabile și nefavorabile; tot el descrie aclimatizarea stridiilor; interesante sunt și datele despre adaptarea claselor de organisme față de principalele tipuri ale mediului geografic. Nu mai puțin important este și faptul că Aristotel clasifică lumea animală folosind principii ecologice.

Analizând aceste date deosebit de valoroase, astăzi putem, nespeculativ, afirma cu certitudine că Aristotel a fost primul precursor antic al ecologiei moderne.

Importante sunt și celelalte, încă trei, lucrări științifice ale lui Aristotel: „Despre părțile corpului animalelor”, „Originea animalelor” (despre embriologia omului și animalelor), „Despre suflet” (senzațiile receptate de către organele de simț, activitatea mintală a omului, relațiile dintre suflet și corp etc.).

Un aport esențial a avut Aristotel și la sistematizarea lumii animale. În lucrarea sa „Scara naturii” a încercat să sistematizeze succesiunea ierarhică a corpurilor naturii, începând cu cele anorganice, apoi, trecând prin lumea plantelor, merge spre animalele fixate pe substrat – ascidii și bureți, apoi la holoturii (*Echinoderme*), mai departe către animalele marine libere, nefixate. Vorbind despre „Scara naturii”, filosoful și savantul sublinia în mod deosebit insensibilitatea trecerilor de la un nivel (de organizare a lumii vii) la alt nivel. Această idee aristotelică (numită ulterior „Scările ființelor”) s-a dovedit a fi destul de productivă în secolul XVII.

Aristotel și-a pus și altă întrebare fundamentală: ce este viața, răspunzând în principala sa operă filosofică „Metafizică”: „noi putem numi viață orice nutriție, creștere și scăderea puterilor corpului, ceea ce se manifestă în însăși interiorul acestuia...”

Aristotel căuta răspunsul și la altă întrebare fundamentală: care este cauza dezvoltării? Răspunsul lui a fost: scopul! Astfel, figura gigantică a gândirii antice a integrat într-o persoană – Aristotel – materialismul lui Descartes, idealismul lui Platon și enciclopedismul naturalistului.

În finalul analizei ocupațiilor și aportului științific al lui Aristotel, am mai adăuga că el s-a ocupat nu numai de lumea animală, dar și de cea vegetală, însă în acest domeniu lucrări scrise nu s-au păstrat.

Viziunea lui Aristotel asupra lumii vii, inclusiv asupra plantelor a fost implementată și continuată de cel mai laborios elev al său Teofrast (372–287 î.Hr.), care a descris 500 de specii vegetale. Dintre lucrările acestuia cele mai importante sunt „Istoria plantelor”, „Studiu despre plante” (9 cărți), „Despre cauzele plantelor” (6 cărți) în care, în afară de morfologie, anatomie, clasificare etc., găsim date interesante despre modul de viață, de creștere și înmulțire (încrucișare) a lor, în funcție de condițiile mediului înconjurător natural, Teofrast a pus bazele geobotanicii.

Este incontestabil și aportul filosofilor și savanților din Egiptul Antic (de exemplu, Herofil și Erazistrat), datorită împăratului Ptolomeus II, precum și din Roma Antică. Un rol cu totul deosebit l-a jucat poetul, filosoful și naturalistul roman Lucrețiu Carus (aprox. 90–50 î. Hr.), care și-a expus ideile într-o formă literară strălucitoare („Poemul Naturii”, = *De Rerum Natura*), în care este expusă doctrina maestrului său spiritual Epicur (341–270 î.Hr.), pe care îl considera ca pe un zeu (amintim aici că fizica epicuriană urmează teza atomistă materialistă a lui Democrit). După Lucrețiu, lumea este materială și toate corpurile naturii sunt formate din *atomi* („corpusele primare”), care sunt supuși *schimbărilor*; concepția despre originea naturală, apariția (formarea) spontană a atomilor a fost extrapolată și asupra ființelor vii, care,

credea el, se nasc din pământ sub influența umidității și căldurii solare. Iată un fragment din poemul lucrețian: „Când vom vedea că nimic din nimic nu se naște-n natură,/ Mai cu temei vom pătrunde aceea ce e-n cercetare,/ orișice lucru din ce se-nfiripă și cum de pe lume/Totul se îndeplinește și fără de-al zeilor reazem...”. Lucrețiu a încercat să înțeleagă și să explice unitatea dintre lumea materială și sesizarea subiectivă de către om a acestei lumi.

În „Poemul Naturii” care se mai numește „Despre natura lucrurilor”, Lucrețiu Carus vrea să vindece pe oameni de frica zeilor și a morții prin descrierea strălucitoare (în 6 volume) a liniilor mari de evoluție a naturii, a omului și a culturii sale. Contemplarea naturii și a morții duce la liniște, iar liniștea dă o valorificare calmă a vieții. *Atarxia* (liniște sufletească) epicureică este astfel realizată prin *privirea justă* asupra lucrurilor.

Spațiul fizic rezervat în lucrarea noastră nu ne permite să-i analizăm în același mod extins și pe alți doi poeți romani antici P. Vergilius Maro, autor al *Bucolicelor* (exaltare a vieții pastorale), al „*Georgicelor*” (consacrate binefacerilor agriculturii), și Lucius Iunius Moderatus Columella, autorul unui tratat de agricultură, cel mai complet manual de acest gen rămas din Antichitate.

O deosebită atenție merită și implicațiile naturaliste ale genialului poet din spațiul pontic Ovidiu (43 î.Hr.–18 d.Hr.), care a scris o lucrare cu caracter „preecologic” denumită „Despre piscicultură”, descriind un spectru larg de specii de pești și nevertebrate marine (în total 39 de specii).

Cerințele practice ale agriculturii și medicinei au stimulat profund interesul față de lumea spontană vegetală și animală. Au început să apară primele lucrări în acest sens. Aici merită să fie menționați doi mari naturaliști de după nașterea lui Hristos: Pedanius Dioscorides (lucrările: „Despre mijloacele de vindecare”, cu descrieri ale tratamentelor, vegetale și animale) și Plinius

(autor al „Istoriei Naturale” în 37 de cărți), care au influențat considerabil, pentru mai multe secole, dezvoltarea științelor despre natura vie. După Plinius merită să fie evidențiată o singură personalitate eminentă – Galen (anii 130–200 d.Hr.), autor al unui mare număr de lucrări în toate domeniile medicinei, autoritatea căruia a dăinuit aproape o mie de ani, până la epoca Renașterii.

Din istoria Evului Mediu, care a durat 1000 de ani, spre regret, desprindem cu mult mai puține idei științifice, care ar fi schimbat radical gândirea biologică și care, în domeniul cunoașterii relațiilor dintre organisme vii și mediul înconjurător, ar fi evoluat considerabil mai departe de Aristotel, ca metodologie dominând discuțiile dialectice interminabile și știința contemplativă. Și totuși am putea să-i menționăm pe unii dintre cei mai importanți reprezentanți naturaliști din acea perioadă: Albert cel Mare, cu lucrările sale „Despre plante” și „Despre animale” și Vensan de Bovet („Oglinda naturii”), precum și Avicena („Canonul medicinei” și „Carte pentru lecuire”) etc.

Alt strălucit reprezentat al timpurilor medievale a fost englezul Francis Bacon (1561–1626), care tocmai el a încercat să aprecieze știința ca atare la justa ei valoare, știința care este puterea: „atâta putem cât știm”; iar a ști înseamnă a cunoaște lucrurile prin cauzele lor. Știința, sublinia autorul, prin progresele ei, poate conferi omului puteri nebănuite asupra naturii: smulgându-i secretele cu ajutorul *experimentului* (!) și descoperindu-i legile, noi o putem domina; cunoștința nu poate izvorî decât dintr-o colaborare a intelectului cu *experiența*, iar știința numai astfel poate deveni fertilă.

În afară de implementarea în metodologie științifică a imperativului experimentării, F. Bacon mai are un mare merit: descoperirea unei noi metode de investigație științifică – *metoda inductivă*, de investigare, înlocuind-o pe cea tradițională –

de demonstrare și de refutare. Într-adevăr această metodă baconiană a provocat o adevărată revoluție în gândirea (metodologia) științifică, fiindcă a descoperit cauzele fenomenelor care, după Bacon, stau în „formele” sau „naturile” lucrurilor, trebuie să ne folosim de enumerare și excludere și să trecem în niște tabele ceea ce observăm, pe care le vom analiza adecvat, cu ușurință. „Metoda care decurge din cunoașterea lucrurilor prin mijloace juste o numim *interpretare a naturii*” (ca antiteză a metodei de anticipări ale naturii).

Referitor la relațiile (locul) dintre om și natură, Bacon (susținând concepția unor teologi, conform cărora prin desăvârșirea omului natura poate fi distrusă, deoarece nu își mai are rațiunea de a fi), fiind îngrijorat și el de acțiunile devastatoare ale omului, considera că esențială este cunoașterea deplină a naturii de către acesta, pentru a-și îmbunătăți condițiile de viață, ceea ce îi dă dreptul deplin să ducă un război împotriva naturii, desigur că numai atât cât îi permite Dumnezeu în bunătatea sa.

Făcând o sinteză succintă a realizărilor științifice din Evul Mediu, cu gândirea sa scolastică care nu prea a adus elemente noi, vom menționa că se încerca să se facă o separare netă între om și animal, între om și natură. Numai ereticul Francisc din Assisi propovăduia apropierea între om și animal.

Analizând atent și pertinent realizările naturaliștilor din Evul Mediu, în concluzie putem afirma cu certitudine că progresul (cu mare greu) pe linia științelor biologice totuși a continuat incontestabil și ireversibil, doar prin lupta (firească) permanentă dintre concepțiile raționale (materialiste) și mistico-teologice.

După Evul Mediu mai stagnant, vine epoca Renașterii (secolele XV–XVII), care într-adevăr a renăscut totul ce era mai de preț, mai rațional și realist, în ultimă instanță – mai uman și mai frumos, din patrimoniul cultural antic. Dar, în afară de

aceasta, așa cum se cuvenea, evoluția științelor biologice în general și a acumulărilor de date științifice necesare pentru viitoarea știință ecologică, în particular, continua ascendent și inevitabil. Marii provocatori ai renașterii științei au fost, desigur, F. Bacon, Galileo Galilei (1564–1642) și René Descartes (1596–1650). De exemplu, G. Galilei a intrat în istoria științei și a filosofiei ca unul (paralel cu Bacon) din fondatorii științelor naturale și al metodei experimentale de cunoaștere a lumii înconjurătoare, dar făcând câțiva pași mai departe de F. Bacon.

Mai departe decât Bacon și Galilei a mers René Descartes (Cartesius, 1596–1650), matematician, fizician, naturalist și filosof francez, care a construit primul sistem cu adevărat științific al naturii (similar cu M. Copernicus și G. Galilei), sistem care explică nu numai organizarea ei, dar și originea. Concepția carteziană (descartiană) era bazată pe principiile mecanicii, adică era materialistă, ca antiteză a dogmelor teologice.

R. Descartes a avut un aport revoluționar în filosofie și științele naturii prin introducerea în gândirea umană a raționalismului: Prin cartea sa „Discursul asupra metodei” el a ruinat scolastica printr-o logică a ideii clare și precise și printr-un tip de raționament ce merge de la simplu la complex. Punctul de plecare al metodei sale de aflare a adevărului și de reconstruire a bazelor științei este *îndoiala metodică*, prin care se îndepărtează toate cunoștințele nefondate; unica certitudine este aceea a gândirii care se îndoiește. Principala regulă a metodei lui Descartes este de a nu primi ca adevărate decât idei clare și distincte, idei care apar ca evidente pentru *rațiune*.

Rezultatul aplicării doctrinei carteziene, care pune la baza cunoașterii rațiunea și îndoiala metodică, în metafizică este extrem

de rodnic. Privind la natura (substanța) corpurilor, aceasta fiind *întinderea*, ea este, în ultimă analiză, de natură geometrică, mecanică. *Fenomenele corpurilor sunt provocate de mișcare*. După Descartes, prima lege a naturii este că fiecare corp continuă să rămână în starea în care se află (inerție) și că el nu se mișcă decât când este mișcat de un alt corp; totul se întâmplă după legi determinate, necesare; *lumea este o mecanică universală*. În „Discursul asupra Metodei” el exemplifică această viziune mecanicistă prin analiza, de exemplu, mișcării inimii și a circulației sângelui. În „Principiile filosofiei” autorul o întinde, cu multe ipoteze ingenioase, la o sumă imensă de fenomene naturale. Astfel este clar formulat principiul de care se servise Galilei și pe care s-a dezvoltat toată civilizația științifică a lumii noastre moderne. Explicările carteziene sunt prototipul explicărilor științei de astăzi (Bagdasar, Bogdan, Narlj, 1996).

S-ar putea doar reproșa lui R. Descartes exagerarea,³ până la absolut, a sufletului uman; el credea că numai sufletul este substanța care gândește, existentă numai la om, și că natura animalelor este numai corporală ce reprezintă niște mașini fără suflet (teza „animalelor-mașini”). Acest punct de vedere cartezian a fost aspru criticat de către un alt filosof și naturalist francez din secolul XVIII P. Gasendie, care demonstra infinitatea și veșnicia Universului, ce se supune principiului cauzalității.

La Descartes ideea teleologică de dominare a naturii joacă un rol important, omul având drept deplin asupra ei prin cunoașterea științifică; dispunând de ea, omul a modificat lumea și pe el însuși, iar prin căderea în păcat a ajuns să o deterioreze. Prin haotismul ei, ea [căderea] este o amenințare, care trebuie să fie îmblânzită.

³ Formula carteziană era *Cogito, ergo sum, adică* cuget, deci exist, adică dacă mă gândesc și mă îndoiesc, este sigur că exist. Aceasta înseamnă însă că conștiința gândirii, deci a sufletului, este mai sigură decât conștiința pe care o avem despre lumea exterioară (idealism cartesian).

Analizând pertinent filosofia carteziană și a secolelor (carteziene) care au urmat lui Descartes, vom constata că gândirea nouă, „modernă” pătrunde peste tot, devenind bunul spiritual al epocii. Criteriile carteziene ale adevărului, metoda evidenței raționale, principiul înțelegerii naturii ca a unui *mecanism*, determină toată gândirea științifică și filosofică a timpului. Tocmai în această atmosferă spirituală carteziană și-au dezvoltat sistemele lor filosofice N. Malebranche, Clarke, B. Spinoza, J. Locke, G. Leibnitz etc.

Putem afirma cu siguranță că Descartes a pus bazele raționalismului filosofiei, astfel construind însăși bazele durabile teoretice ale întregii dezvoltări a științei moderne.

Continuatorul ideilor materialiste ale lui R. Descartes a fost B. Spinoza (1632–1677), a cărui mare idee filosofică (exprimată mai înainte și de Giordano Bruno, 1548–1600), expusă în principala, fundamentala sa lucrare „*Etica*” (1677), precedată de „*Tractatus de Deo, homine eiusque felicitate*” (1661), este *panteismul*, care consta în identificarea lumii cu Dumnezeu; nu mai este deci o separare între Creator și lumea creată, ci o identitate; Dumnezeu este substanța necesară, este *causa sui*, este Natura. Dar să nu confundăm Dumnezeul lui Spinoza cu Dumnezeul teist. La Spinoza El nu este un agent personal, creator, separat de universul pe care-l creează; totul este în Dumnezeu, nu există nimic afară de El. În realitate există o singură substanță, infinită cu atributele ei; a admite mai multe substanțe [(așa cum proceda R. Descartes cu cele 3 substanțe diferite: 1) substanța *gândirii*, 2) *întinderii* (materiale, corporale) și 3) *Dumnezeu ca substanță*)] este o absurditate. Lumea constă în *modificările* – „modurile” acestei substanțe și a atributelor sale. Legătura cu Descartes explică atributele esențiale pe care Spinoza le considera aparținând acestei identități: *Substanță = Dumnezeu = Natură*. Deci pentru Spinoza substanța nu

poate fi decât unică. Gândirea și întinderea vor fi însă atributele esențiale ale substanței. În concluzie: Dumnezeu este substanța care gândește, iar sufletele nu sunt decât moduri ale gândirii divine. Prin panteismul său Spinoza consideră natura ca divină, cu valoare intrinsecă și în care omul, departe de a fi stăpânul și posesorul ei, nu este decât o părticică infimă. Era o gândire revoluționară pentru acea vreme și care va fi exploatată în secolul XX de ecologiștii profunzi (fundamentali „*Deep ecology*”).

Una din figurile centrale ale filosofiei și științelor naturii din secolele XII–XVII (perioada postrenascentistă) a fost Gottfried Wilhelm Leibnitz (1646 – 1716), care, recunoscând meritele materialismului mecanicist, și-a creat propriul sistem filosofic – *idealismul obiectiv*, nucleul căruia este concepția despre monade, ceea ce înseamnă „*unitate*” (în lucrarea „*Monadologia*”). După Leibnitz, monadele sunt niște substanțe spirituale absolut simple care constituie elementele lucrurilor. Spre deosebire de Descartes și Spinoza, acesta a înzestrat monadele cu capacitate de activitate și mișcare, fiind substanțe create și menținute de Dumnezeu. Sistemul eclectic a lui Leibnitz tinde să unească pe Democrit (atomism, mecanism) cu Platon (idealism, lume a ideilor), pe Aristotel (ordine finală, teologică a naturii) cu Descartes (fizică mecanică). El deseori ezită între o explicare a naturii în felul în care o făcea filosofia scolastică și aceea a științei moderne, a fizicii noi. Dacă pentru Descartes, Dumnezeu garanta în ultimă instanță felul evidenței adevărurilor matematice, pentru Spinoza era substanța însăși, lumea, pentru Leibnitz el este deținătorul rațiunii ultime de a fi a lucrurilor, a orânduirii lor, a legilor raționale ale lumii și a ordinii de perfecțiune și grație pe care aceasta o împlinește.

Și totuși o influență considerabilă a filosofiei lui Leibnitz se constată în lumea concepției sale despre continuum, adică recunoașterea

(acceptarea) fenomenelor neîntrerupte. Lui îi aparține aforismul: „Natura non facit saltus” („Natura nu face salturi”). Leibnitz a încercat să extrapoleze principiul continuumului asupra întregii naturi, căutând să explice istoria Pământului.

Răspândirea și, în mare parte, acceptarea de către naturaliști (biologi) a acestui principiu l-a determinat pe Leibnitz să elaboreze concepția (doctrina) despre „Scara ființelor”, foarte populară în secolul XVIII. Conform acestei doctrine, toate ființele vii constituie un unic șir neîntrerupt; datorită noastră constă însă să identificăm formele intermediare. Chiar între animale și plante, după părerea autorului, ar trebui să existe forme de tranziție de la plante la animale. Însă Leibnitz era convins că toate treptele acestei scări inițial au fost create de Dumnezeu și sunt veșnice. Și totuși, trecând peste acest creaționism leibnițian, trebuie să recunoaștem că ideea în sine despre „Scara ființelor” s-a dovedit a fi destul de productivă atât din punctul de vedere al genezei, cât și al evoluției, a evoluționismului materialist. În acest sens au jucat un rol important și ideile dialectice din sistemul filosofic a lui Leibnitz, care, printre altele, spunea: „...În Univers totul se găsește într-o astfel de legătură că prezentul, în adâncurile sale, întotdeauna ascunde viitorul, întotdeauna situația dată poate fi explicată în mod natural din starea sa precedentă...”

Din sistemul filosofic a lui Leibnitz desprindem încă o idee interesantă, dar contraproductivă: preformismul prestabilit, care determină armonia în natură, astfel negând apariția spontană a vieții, fiindcă toată natura vie provine de la germenii animali, care inițial au apărut odată cu începuturile lumii; deci nimic nu apare din nou, ci suferă numai unele schimbări prin micșorare sau mărire. Dezvoltarea, după Leibnitz, nu este altceva decât desfășurarea a ceea ce este predestinat.

Ca să fim obiectivi până la capăt, respectând principiile inerente ale istorismu-

lui științific, trecând peste creaționismul, pe care dânsul nu a reușit să-l înfrunte (sau poate nici n-a dorit s-o facă), trebuie să apreciem, la justa valoare, aportul obiectiv pe care l-au avut concepțiile filosofice ale lui Leibnitz. Aici ne referim, în primul rând, la ideea despre interrelațiile generale dintre componentii lumii înconjurătoare, despre ordinea stabilită aici, ideea continuumului, despre relațiile dintre trecut, prezent și viitor etc. Aceste idei au însemnat un pas înainte în direcția adevărului științific despre natură.

Cu toate că perioada Renașterii și umanismul secolelor XIV–XV au lăsat pentru epocile ulterioare mari restanțe gnoseologice, atunci s-a făcut încă un pas înainte în direcția cunoașterii relațiilor om–natură. În cadrul teologiei catolice omul dobândește o cunoștință de sine, care, printre altele, a înțeles că el nu mai este stăpânul absolut al unei naturi în cadrul dat, ci poate acționa liber, prin voința liberă. Astfel antropocentrismul teologic este diminuat. A început să se conștientizeze faptul că natura nu există ca atare pentru om, ci ea este deschisă pentru orice folosire a ei. În acest context pare oportun să ne amintim despre „Theologia Platonica” în care se subliniază următoarele: „Omul imită toate lucrurile naturii dumnezeiești și desăvârșite, corijează și îmbunătățește lucrurile naturii inferioare. Din această cauză, puterea omului este aproape egală cu a naturii divine”. La această concepție platoniană au aderat, printre alții, doi mari umaniști renașcențiști – Pico della Mirandola și Leonardo da Vinci, fără ca ideea de *dominium terrae* să fi suferit din importanța sa filosofico-teologică.

Urmează secolele XVIII, XIX și XX – cele mai fructuoase, mai revoluționare din lunga istorie a biologiei, inclusiv a ecologiei și a științelor mediului. Anume în această perioadă savanții, care abordau problemele existențialiste ale naturii, inclusiv ale celei vii, s-au apropiat cel mai mult de esența materială a ei. În acest sens merită sa-i

menționăm în mod deosebit pe J. La Mettrie (1670–1751), D. Diderot (1713–1784), P.H.D. Holbach (1723–1789), C.A. Helvetius (1715–1771) etc., care socoteau că întreg Universul, începând cu cele mai vechi forme și terminând cu omul, se formează după legile naturii (structură, schimbare, mișcare etc.). Una din proprietățile fundamentale inalienabile ale materiei o prezintă mișcarea. Astfel materialistii francezi au înfrânt concepțiile greșite ale lui R. Descartes și I. Newton care lăsase loc pentru speculații cu privire la „impulsul inițial”.

Până acum am analizat istoria generală a dezvoltării științelor naturii, dezvoltare care a contribuit esențial la acumularea inerentă de date, idei, gânduri, puncte de vedere etc. cu privire la relațiile între organismele vii și mediul lor înconjurător. Cele mai clare tendințe de a percepe lucrurile în acest sens le găsim în lucrările următorilor naturaliști din sec. XVIII: R.A.F. Reaumur, De Buffon, C. von Linné, A.von Levenhuck etc.

A. von Levenhuck, care este cunoscut mai bine ca fondatorul microscopismului, a fost pionierul studiului relațiilor trofice, reglării efectivului populațiilor, care astăzi reprezintă două din problemele centrale ale ecologiei moderne. Medicul și botanistul C. von Linné (1707–1778), cunoscut mai mult ca creator al clasificării ființelor vii pe baza nomenclaturii binominale, a publicat două lucrări (disertații) deosebit de importante „Oeconomia Naturae” (1749) și „Politia Naturae” (1760). Prin noțiunea de „economie a naturii” Linné înțelegea relațiile reciproce între toate corpurile naturale, relații pe baza cărora se menține echilibrul în natură, astfel anticipându-l pe E. Haeckel cu 117 ani. După Linné, acest echilibru este asigurat atât de înmulțirea organismelor, cât și de moartea lor, fiindcă moartea unui organism asigură viața altui organism (!). Linné credea că el însuși a descoperit planul pe baza căruia Dumnezeu a creat lumea. Cu toate acestea, el era convins că există

o perfectă interdependență între ființele naturii. El spunea: „Prin *economia naturii* se înțelege dispoziția foarte înțeleaptă a ființelor naturale, realizate de Suveranul creator, după care acestea tind spre țeluri comune și au funcții reciproce”.

C. Linné ca fixist nu recunoștea evoluția speciilor, socotindu-le invariabile. Cu toate acestea el recunoștea rolul factorilor climatici, geografici, al interrelațiilor între organisme (specii), ciclului de dezvoltare a plantei (sămânță–plantă–sol), care este consumată de animale, acestea de om, ființe care, după moarte, devin din nou pământul, în care vor fertiliza o nouă sămânță. În acest sens noi, ca și M. Bleahu (2001), îl considerăm pe C. Linné un adevărat precursor al ecologiei. În disertația „Politia Naturae” („Organizarea naturii”) autorul compară pozitiv natura cu societatea umană care trăiește după anumite legi. La aceste sinteze „ecologice” Linné a ajuns în urma observațiilor concrete efectuate nemijlocit în natură, principiu metodologic la care el ținea foarte mult și insista permanent. Această opinie, cam naivă, ecoeconomică a lui Linné a fost folosită pe larg de către Ch. Darwin în lucrările sale despre selecția naturală, inclusiv în „Originea speciilor...”. Conceptul lui Linné a fost preluat mai întâi de ilustrul naturalist englez Ch. Lyell, autorul „Principiilor geologiei” (1830–1833), care, la rândul lui, a fost părintele spiritual și științific al lui Ch. Darwin. Noțiunile „Economia naturii” și „Lupta pentru existență” au fost frecvent folosite în gândirea teoretică a lui Lyell, momente peste care Ch. Darwin nu a putut să treacă cu vederea. Din contra, autorul teoriei evoluției cu toată sinceritatea a recunoscut aportul marelui geolog și naturalist astfel: „Eu nu voi uita că totul ce am reușit să realizez în știință îi datorez studiului marilor lui opere...”.

Așadar, am putea trasa fără ezitare o linie logică prin istoria ecologiei de până la apariția ei oficială: Aristotel – ...Linné –

Lyell – Darwin. O perioadă de circa 2500 de ani! Foarte lungă, dar necesară, fără trecerea prin care ecologia – poate, cea mai populară și absolut necesară știută din sec. XX și suntem siguri, a secolului XXI (vezi Agenda – 21 de la Rio de Janeiro, 1992) –, astăzi încă ar mai rătăci printre alte științe ale naturii. Cred că nu exagerez deloc!

Dar ca să explicăm obiectiv când, cum și de ce anume după Darwin a venit Haeckel, este necesar mai întâi să vorbim despre Darwin, dar nu înainte de a-i mai menționa încă pe doi predecesori ai lui Darwin și, implicit, ai ecologiei. Este vorba despre J.B. Lamarck (1744–1829) și A. Humboldt (1769–1859).

J.B. Lamarck în lucrarea sa fundamentală „Filosofia zoologiei” (1809) subliniază (cam exagerat!) rolul determinant al factorilor mediului înconjurător în schimbările adaptive ale organismelor și în evoluția lor. Lamarck a apreciat (cam naiv) și rolul relațiilor organism–mediu.

Tendințe ecologice clare observăm și în lucrarea clasică a lui A. Humboldt „Cosmos” (1843–1862), una din primele sinteze moderne asupra biogeografiei plantelor. În această lucrare, precum și în alte publicații privind geografia generală a plantelor (1799–1804; 1805–1807; 1817), Humboldt a demonstrat foarte convingător rolul condițiilor climaterice în viața plantelor, determinând dependența distribuției geografice a plantelor de *izoterme*, noțiune introdusă de autor în geografia plantelor. Tot el a argumentat, pentru prima dată în știință, ideea zonalității orizontale și verticale geografice a vegetației; a evidențiat *tipurile fizionomice* de vegetație, astfel anticipând concepția contemporană despre formele biotice; de asemenea lui îi aparține noțiunea de *asociație* (de plante); a descris 17 tipuri de formațiuni vegetale etc. În interesele naturaliste, biogeografice ale lui Humboldt intrau de fapt numai plantele globului, însă, datorită concepțiilor teoretice fundamentale, ideile sale botanico-geografice și fizico-geografice au stimulat, în

aceleși timp, și dezvoltarea atât a geografiei lumii animale (*zoogeografia*), cât și a ecologiei animalelor. Iar concepția sa despre asociații a anticipat, cu peste jumătate de secol, noțiunile de *formă biotică* și *biocenoză* ale lui K. Möbius (1877), astfel contribuind, peste timpuri, la apariția ecologiei ca știință. Mai mult decât atât, concepția *ecobiogeografică* a lui Humboldt este foarte actuală.

După Humboldt, interesul față de problema influenței mediului înconjurător asupra organismelor vii a crescut și mai evident. Au fost acumulate foarte multe date concrete, astfel cunoscutul ornitolog polonez C. Gloger a publicat (1833) o lucrare despre influența factorilor climaterici asupra păsărilor, comportamentul lor, alegerea habitatului, sedentarismul, colorația etc.

Geograful german G. Berghaus (1851) a elaborat principiile zonării zoogeografice pe baza studierii distribuției spațiale a animalelor mamifere răpitoare (carnivore). Acest autor integrează într-un sistem unic animalele erbivore și plantele care servesc ca hrană pentru acestea din urmă. Astfel, Berghaus a apreciat importanța atât a factorilor abiotici (căldura, umiditatea etc.), cât și a relațiilor biotice.

Am putea menționa și monografia capitală în 3 volume a zoologului ceh L. Schmar-da „Răspândirea geografică a animalilor”, lucrările altor zoologi: H. M. Edwards (1857–1881), A. Cotlet (1846), I. Hogg (1846), E. Forbes (1887), I. Van-der-Haven (1828), E. Geoffroy Saint-Hilaire (1854) etc. Dar iată că vine epoca *darwinismului*...

Ca să percepem profund rolul decisiv al lui Ch. Darwin în victoria incontestabilă a evoluționismului materialist, e necesar să evidențiem două momente esențiale, obiective, care i-au asigurat această victorie: 1) faptul că, spre deosebire de predecesori săi (Linné, Lamarck, care au avut de a face practic numai cu flora și fauna locală), călătorind pe corabia „Beagle” (1831–1836), el a avut posibilitatea să acumuleze dovezi materiale,

obiective, exprimate în timp și spațiu: a) datele paleontologice din toate erele geologice și b) datele recente observate și adunate de naturalistul călător de pe toate continentele (din toate zonele geografice). Aceste avantaje i-au dat posibilitate lui Darwin să-și argumenteze concepția despre evoluția lumii organice cu date multiple și de netăgăduit, ceea ce nimeni până la el nu a făcut (până în zilele noastre; 2) faptul că datorită expediției pe „Beagle” a reușit să folosească, la justa lor valoare (cel mai argumentat, în comparație cu predecesorii său), factorii mediului înconjurători (în timp și spațiu) în construcția științifică a teoriei evoluției. Într-adevăr, este semnificativ chiar titlul exact (pe deplin) al operei principale a lui Ch. Darwin „Originea speciilor prin selecția naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență” (1859). Aceeași concluzie o putem trage și din concepția evoluționistă propriu-zisă a lui Darwin care, schematic, prezintă următoarea succesiune logică, în esență ecologică a acțiunii factorilor evoluției: 1) *variațiile*

individuale (care apar sub influența factorilor de mediu), 2) *suprapopularea* (orice specie produce mult mai mulți descendenți decât pot supraviețui cu mijloacele de trai existente), 3) *lupta* (competiția, concurența) *pentru existență*, drept consecință a supra-populării, reprezentând mecanismul care determină mortalitatea celor mai mulți descendenți; cele mai multe șanse de supraviețuire vor avea indivizii purtători ai unor variații avantajoase și 4) *selecția naturală* care apare ca o consecință finală logică a luptei speciilor pentru existență (supraviețuirea celor mai apti) în relațiile lor cu mediul înconjurător abiotic și biotic. Semnificativ este faptul că Darwin, ca și Wallace, a atribuit selecției naturale un rol creator fundamental, edificator de specii noi (speciația).

(*Va urma*)

(*Bibliografia completă va fi afișată la partea a doua a articolului care va fi publicată în numărul următor al revistei*)

POLITICA ECOLOGICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA (anii '50-'60 ai secolului al XX-lea)

ECOLOGICAL POLICY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA (in the years 50-60-ies of XXth century)

Constantin MANOLACHE¹

REZUMAT

În studiu se analizează procesul de formare a cadrului legislativ și normativ privind protecția mediului înconjurător și de constituire a sistemului administrativ-instituțional respectiv în Republica Moldova în anii '50-'60 ai secolului al XX-lea. Se elucidează dificultățile implementării cadrului juridic cu privire la protecția mediului ambiant în condițiile agravării crescânde a situației ecologice cauzate de iresponsabilitatea autorităților centrale și locale și a structurilor economice, de insuficiența specialiștilor calificați în domeniu, de lipsa culturii ecologice.

Cuvinte-cheie: *cadrul juridic, comisie, protecția mediului, ecologie, poluarea industrială, eroziunea solului, poluarea apelor, rezervații naturale.*

ABSTRACT

The process of legislative and normative framework formation concerning the environmental protection, as well as the establishing of the appropriate administrative-institutional system in the Republic of Moldova in the years 50-60-ies of XXth century is analysed. The difficulties of environmental legislative framework implementation are elucidated in the conditions of growing aggravation of ecological situation caused by the irresponsibility of central and local authorities and economical structures, insufficiency of qualified experts in this field, lack of ecological culture.

Keywords: *legislative framework, commission, environmental protection, ecology, industrial pollution, soil erosion, water pollution, natural reserves.*

Este indiscutabil că în perioada contemporană progresul omenirii este asigurat de creșterea necesităților și de satisfacerea acestora. Mai mult, societatea de consum este supusă unui șir de tehnici eficiente și agresive prin intermediul cărora se inventează nevoi artificiale și se stimulează dorința procurării lor. În același timp, tot mai mult oamenii de știință, ecologiștii cheamă societatea să-și diferențieze necesitățile reale de cele artificiale. Agenții economici sunt îndemnați să

dezvolte economia în conformitate cu capacitățile naturii, să-și raționalizeze dezvoltarea în funcție de păstrarea resurselor naturale.

Dezvoltarea intensă a economiei RSSM, goana după realizarea planurilor cincinale, exploatarea la maximum a resurselor naturale [1] au cauzat prejudicii grave mediului. Naționalizarea proprietății, constrângerile economice la care a fost supus omul muncii au dezvoltat o atitudine iresponsabilă față averea obștească și față de mediu [2]. În anii

¹ **Constantin Manolache**, doctor, conferențiar universitar, Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM.

'50-'60 problema ecologică s-a acutizat, iar factorii de degradare a biosferei au devenit tot mai vizibili: poluarea bazinelor de apă în urma evacuării directe în râuri și lacuri a deșeurilor industriale și menajere, vicierea aerului cu diverse substanțe nocive din cauza lipsei de instalații de purificare a gazelor și de captare a prafului, defrișarea hectarelor de păduri, urmate de dispariția speciilor rare de păsări și animale, plante, nămolirea râurilor și lacurilor, dispariția izvoarelor, întetirea secetelor; eroziunea solului și salinizarea terenurilor din cauza prelucrării incorecte a terenurilor agricole și lipsei unei culturi de prelucrare a pământului etc. În acest context, la forurile ecologice unionale se sublinia ideea că problema protecției mediului înconjurător devine cu atât mai imperioasă cu cât se exploatează mai multe resurse [3].

Seceta din ani 1946–1947 a impus societatea să acorde o atenție sporită problemelor de prevenire/diminuare a cataclismelor naturale și de protecție a mediului înconjurător, antrenând în această activitate comunitatea științifică. Deja în primii ani postbelici în acțiunile de protecție a naturii s-au inclus mai multe structuri științifice de curând formate și organizații obștești. În cadrul Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS, constituită în 1946, au fost create și funcționau mai multe sectoare ale științelor naturii și terrei: de geologie, botanică, pedologie, zoologie, viticultură și pomicultură, economie și geografie, energetică, Stațiunea Seismologică etc. Însă din cauza insuficienței specialiștilor în domeniu și a suportului logistic, activitatea acestor structuri științifice, dar și a Comisiei pentru ocrotirea naturii a fost una ineficientă, în asemenea condiții ele n-au reușit să întreprindă nimic concret în sfera protecției mediului [4]. Îngrijorat de tendințele negative privind evoluția situației ecologice în republică și preocupat de conservarea naturii, în anul 1948, Muzeul Republican de Studiere a Ținutului Natal

a lansat inițiativa de ocrotire a naturii și de creare a rezervațiilor naturale. La realizarea acestor obiective și-au adus contribuția și cercetătorii Filialei Moldovenești a AȘ a URSS. Pentru început, cercetătorii științifici ai muzeului și ai instituțiilor de profil biologic ale FM a AȘ a URSS s-au încadrat în acțiunile de identificare și cercetare a monumentelor naturii din RSS Moldovenească. O vastă activitate în acest domeniu au desfășurat I. Suhov, Z. Suhova, V. Andreev și T. Gheideman, V. Verina, L. Nicolaev, G. Uspenshii ș.a.

În scopul coordonării investigațiilor științifice în domeniul protecției mediului, în mai 1957, pe lângă Prezidiul Filialei Moldovenești a AȘ a URSS a fost creată Comisia pentru ocrotirea naturii, care s-a încadrat în realizarea obiectivelor revigorării mediului. Un șir de recomandări ale Comisiei, prezentate spre examinare guvernului și altor autorități publice centrale ale republicii, au fost acceptate și incluse în legislația ecologică republicană [5]. În activitatea sa Comisia pentru ocrotirea naturii a Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS a depășit cadrul republican, stabilind relații de colaborare cu instituții similare din fostele republici ale URSS, implicându-se în organizarea și desfășurarea a mai multor foruri unionale privind mediul: Georgia – 1958, Lituania – 1959, Tadjikistan – 1960, RSFSR – 1961, RSSM – 1962. La consfătuiri participau nu doar reprezentanții comisiilor de protecție a naturii din republicile unionale, dar și colaboratori ai ministerelor și departamentelor guvernamentale, ai instituțiilor de profil, preocupate de protecția și exploatarea resurselor naturale. În cadrul acestor consfătuiri se audiau și se discutau rapoartele privind starea mediului în republicile unionale, se atrăgea atenție asupra organizării eficiente a exploatării și utilizării raționale resurselor naturale, stabilirii și promovării relațiilor de conlucrare cu organele responsabile de exploatarea resurselor, precum și asupra oportunității cercetărilor ecologice [6]. La asemenea foruri, de asemenea,

se formulau diferite propuneri legislative de conținut ecologic pentru completarea legislației și chiar pentru a fi introduse în Constituția URCC, se argumenta oportunitatea propagării cunoștințelor ecologice și dezvoltării învățământului ecologic [7].

Concomitent se constituia baza legislației ecologice republicane, fiind adoptate în acest sens mai multe acte legislative și normative orientate spre stoparea fenomenului degradării mediului și ameliorării acestuia în diferite domenii ale activității umane, în care se producea agravarea situației ecologice. Printre cele mai semnificate acte legislative și normative în domeniul ecologiei putem enumera:

- *Legea Despre protecția naturii și folosirea rațională a resurselor* din 16 ianuarie 1959;

- *Legea Cu privire la ameliorarea gestionării gospodăriei* din 15 februarie 1960;

- *Legea Privind măsurile urgente de protecție a solului de efectele eroziunii, provocate de vânt și apă în RSSM* din 15 mai 1967;

- Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 271 din 5 iunie 1958, *Despre protecția fondurilor naturale de eroziune în RSSM*;

- Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 64 din 13 februarie 1959 *Cu privire la măsurile de consolidare și dezvoltare a gospodăriei silvice și cultivarea fâșii forestiere de protecție în RSSM* ș.a.

Cea mai importantă din setul de acte juridice în domeniul protecției mediului constituia legea *Despre protecția naturii și folosirea rațională a resurselor* (1959). E de reținut că în perioada regimului sovietic cadrul juridic al republicilor unionale se constituia și se dezvolta în baza cadrului juridic unional. Potrivit practicii legislative din fosta URSS, unificarea/uniformizarea cadrului legislativ pe întregul spațiu ex-sovietic, o asemenea lege a fost adoptată în toate republicile unionale: Azerbaidjan, Armenia, Belarus, Georgia, Letonia, Lituania, Moldova, Estonia, Tadjikistan, Uzbekistan, Ucraina,

Federația Rusă, Kazahstan, Kirghizia, Turkmenia. Referindu-se la implementarea legii *Despre protecția naturii și folosirea rațională a resurselor*, L. Șapoșnikov, membrul Comisiei de protecție a naturii a AȘ a URSS, în discursul său la cea de-a III-a consfătuire unională pe problema mediului (13–14 octombrie, 1960), sublinia că adoptarea și implementarea acesteia a poziționat natura în atenția factorilor de conducere la nivel central și local, organizațiilor publice și a societăților științifice, precum și a structurilor economice, îndeosebi a celor de profil agricol, fiind sporite investițiile și realizate diverse măsuri de protecție a mediului: construcția stațiilor de epurare a apei, implementarea proceselor tehnologice de prelucrare a deșeurilor și materiei prime crearea rezervațiilor naturale și a zonelor verzi, punerea în evidența a monumentelor naturii etc.

Legea Privind protecția naturii și folosirea rațională a resurselor în RSSM reglementa activitățile și responsabilitățile structurilor abilitate în domeniul protecției mediului. În protecția statului erau incluse solurile, subsolurile, pădurile, speciile rare din lumea vegetală și animală, resursele acvatice, monumentele și obiectele naturii, atmosfera etc. Elaborarea metodelor privind exploatarea rațională și reproducerea resurselor naturale, studierea științifică a acestora și a problemelor privind protecția lor, precum și înregistrarea obiectelor naturii de o înaltă valoare științifică și naturală era pusă pe seama Filialei Moldovenești a AȘ URSS, Ministerului Agriculturii. În raioanele republicii responsabilitatea pentru protecția mediului era pusă în seama consiliilor satești, orașenești, organizațiilor de stat, obștești, sovhozurilor, colhozurilor, întreprinderilor cooperatiste etc. Propagarea ideilor ecologice devenea obligația instituțiilor de învățământ de toate gradele și profilurile, ministerelor și departamentelor din republică [8]. Însă implementarea legii privind protecția mediului decurgea anevoios: în anul 1960, secretarul

științific al Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, președintele Comisiei privind protecția mediului A. Odud, a constatat aplicarea nesatisfăcătoare a prevederilor legii, deși anumite măsuri au fost întreprinse în acest sens.

La sfârșitul anilor '50 un obiect al controverselor discuții constituia forma instituțională privind gestionarea și coordonarea, la nivel republican, a activităților privind protecția mediului și a resurselor naturale. Oportunitatea creării unui astfel de organism era determinată de situația alarmantă în acest domeniu. Discuțiile au fost inițiate de reprezentatul organului unional V.P. Țepleaev, care, în toamna 1959, a declarat că protecția mediului trebuie să constituie o sarcină a unei instituții speciale subordonată Consiliului de Miniștri al RSSM [9]. Din ordonanța Consiliului de Miniștri al RSSM, Comisia privind protecția mediului a Prezidiului Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS și Comitetul de Stat pentru Planificare al RSSM au analizat situația în sfera protecției mediului și elaborat proiectul de hotărâre respectiv, fiind propuse măsuri pentru ameliorarea situației și optimizarea sistemului de administrare a domeniului.

S-a constatat că evoluția nefavorabilă a situației în domeniul protecției mediului era rezultatul dispersării resurselor financiare, materiale și umane, eforturilor și a structurilor abilitate/implicate în administrarea și realizarea măsurilor de protecție a mediului și monitorizarea acestuia. Astfel, de protecția vegetației, lumii animale și a aerului era preocupată *Direcția Generală a Gospodăriei Silvice și de Protecție a Naturii*; protecția solului și a terenurilor de pășune era pusă în seama Ministerului Agriculturii; protecția resurselor acvatice și utilizarea lor era gestionată de *Comitetul Gospodăriei Acvatice și de Protecție a Resurselor Acvatice*; de protecția resurselor minerale era responsabil *Departamentul Geologie și Protecție a Resurselor Minerale*; calitatea apei și aerului era

monitorizată de *Serviciul Sanitaro-Epidemiologic* al Ministerului Sănătății al RSSM.

Examinând în 1959 rețeaua instituțională și activitatea instituțiilor de protecție a mediului, I. Zlatoust, șeful direcției principale a învățământului și instituțiilor de cercetări științifice a Ministerului Agriculturii al RSSM, a evidențiat caracterul lor răzleț și necoordonat. În continuare menționa că lipsa de coordonare și reglementare a măsurilor de ocrotire a naturii atât în ansamblu pe republică, cât și pe fiecare raion în parte constituie o piedică în privința eficienței acțiunilor de protecție a mediului și de reproducere a bogățiilor naturale [10]. S-a constatat, de asemenea, că intensitatea exploatarea resurselor depășea capacitatea regenerării lor naturale. Într-un șir de cazuri monitorizarea activității privind protecția mediului se efectua de organizații care exploatau resursele, astfel funcția de control servea doar ca paravan pentru a camufla abuzurile. În urma dezbaterilor aprinse, Consiliul de Miniștri a adoptat o hotărâre în care se prevedea [11]: 1) instituirea Comitetului de Stat privind Protecția Naturii [12]; 2) constituirea rezervațiilor naturale pe teritoriul RSSM; 3) introducerea disciplinelor cu conținut ecologic în sistemul de învățământ; 4) turnarea filmelor cu tematică ecologică; 5) asigurarea protecției de stat a spațiilor verzi, solurilor; 6) lichidarea/reorganizarea întreprinderilor de exploatare forestiere; 7) includerea pădurilor în categoria întâia și tăierea copacilor doar în funcție de starea lor vegetală; 8) implementarea măsurilor pentru îmbunătățirea calității câmpurilor prin asolament, utilizarea pășunatului în rotație; 9) tratarea și includerea în agricultură a pământurilor supuse eroziunii; 10) construirea sistemelor de epurare a apelor și a celor de canalizare.

A. L. Odud, președintele Comisiei privind protecția mediului, în raportul său din 9 iulie 1960 a examinat situația în domeniu, a elaborat și a relevat efectele acțiunilor

antropice asupra mediului. Printre acestea autorul menționa: (1) distrugerea peșterilor, grotelor, recifelor care prezintă interes arheologic și istoric de către unele gospodării pentru a obține materiale de construcție; (2) poluarea apelor subterane și distrugerea pânzei de apă freatică în urma efectuării lucrărilor de foraj și prezența sondelor săpate de om (în căutarea petrolului, gazului de diferite grupări de geologi, hidrologi); carierelor, minelor (în căutarea substanțelor minerale utile solide); (3) lipsa sistemelor de epurare a apelor reziduale la întreprinderile industriale (Fabrica de zahăr din Ghindești, rn. Florești [13]); (4) secarea resurselor de apă în urma exploatării intense; (5) amenințarea resurselor de pește din cauza efectelor industriale și braconajului [14]; (6) distrugerea pădurilor (în 1960 în pădurea din Rădeni au fost tăiate cca 100 ha cu copaci de 70–80 ani sub motivul regenerării) [15] în goana după materie primă [16]; (7) distrugerea plantațiilor de dud pentru creșterea viermilor de mătase; (8) tăierea ilicită a copacilor considerați monumente ale naturii și care prezintă interes biologic, a semințerilor; (9) poluarea industrială a râurilor Nistru, Bâc, Răut ș.a.; (10) degradarea solurilor, poluarea rezervoarelor hidrologice din cauza distrugerii sau lipsei fâșiilor verzi; (11) tăierea copacilor de pe versanți; (12) eroziunea solului din cauza absenței informației științifice despre relieful localității, a schemelor de arat câmpurile; (13) sărăcirea pământului din cauza că nu se practica asolamentul de culturi variate, nu se efectuau lucrări de redresare a stării fizice a solurilor.

Întru executarea Legii *privind protecția naturii și folosirea rațională a resurselor* și a Hotărârii Consiliului de Miniștri al URSS din 22 aprilie 1960 *Privind măsurile de reglementare a utilizării resurselor de apă și sporire a protecției lor în URSS*, Prezidiumul Filialei Moldovenești a AȘ URSS a înaintat un proiect de hotărâre de guvern, la care erau atașate 9 anexe ce vizau patrimoniul

natural național, în care au fost identificate și incluse obiectele ce prezintă interes național și urmau a fi protejate:

Pentru realizarea Legii *privind protecția mediului și utilizarea rațională a resurselor RSSM* din 16 ianuarie 1959, Consiliul de Miniștri a decist adoptarea unui sistem de măsuri, printre care organizarea ariilor protejate, cu includerea florei și faunei [17]:

Anexa 1 – prevede constituirea rezervației „Codru” și a spațiilor silvice din regiunile (Briceni, Bucovăț, Rădeni, Telenești);

Anexa 2 – include lacurile luate sub protecție și animalele care locuiesc (Rotunda, Banace, Surda)

Anexa 3 – conține lista rezervațiilor peisagistice și a monumentelor geologice/paleontologice (Suta de Movile, Butești, Rașcov etc.);

Anexa 4 – lista monumentelor de arhitectură peisageră (parcul Țaul, Milești etc.);

Anexa 5 – lista copacilor și arbuștilor aflați sub protecție (stejar, fag, nuc etc.)

Anexa 7 – lista păsărilor protejate (vultur, lebădă etc.)

Anexa 8 – lista de animale protejate (cerb, căprioară etc.)

Anexa 9 – lista râurilor protejate.

Concomitent, au fost nominalizate instituțiile responsabile de protecția florei, faunei: Comitetul de Stat pentru Planificare [18], Ministerul Agriculturii, Direcția Generală a Gospodăriei Apelor, Direcția Generală de Geologie și Protecția Resurselor Minerale [19], fiind conservat caracterul dispersat. Totodată s-a desfășurat o serie de acțiuni în vederea identificării monumentelor naturale și includerii lor în lista celor protejate. Astfel, doar în anul 1962, Consiliul de Miniștri al RSSM a anunțat 98 monumente protejate de stat și se preconiza ca numărul lor să fie extins la 500 [20]. În acest context menționăm contribuția doctorului în științe geografice V. N. Verina, care a cercetat un șir de monumente ale naturii, calitatea apei din mai multe resurse acvatice

și a făcut demersuri în vederea protecției lor. Drept urmare, 31 de izvoare au fost declarate monumente ale naturii și incluse în ariile protejate. Cercetătorul și-a adus contribuția la studierea apelor cu proprietăți medicinale de la Hârjăuca, Cornești, Ungheni, a studiat peștera de la Criva [21].

După adoptarea cadrului legislativ-normativ au fost întreprinse verificări privind respectarea prevederilor legale. În acest scop, Comisia Controlului de Stat (în anii '60 sub președinția lui D. Perjan) a inspectat activitatea consumatorilor de resurse naturale – organizațiilor, întreprinderilor industriale, gospodăriilor agricole. În componența nominală a comisiilor erau incluși și deputați ai Sovietului Suprem al RSSM, iar rezultatele au fost prezentate spre examinare CC al PCM, Consiliului de Miniștri al RSSM (președinte I. Codița). Analiza situației pe teren denotă prezența unei stări alarmante în domeniul aplicării cadrului legal. Potrivit rezultatelor verificărilor privind îndeplinirea regulamentului emis de Consiliul de Miniștri al RSSM nr. 387 din 10 septembrie 1960 *Cu privire la măsurile de reglementare a utilizării și sporirii protecției resurselor acvatice în RSSM*, prezentate la 30 iunie 1961 CC al PCM și Consiliului de Miniștri al RSSM au fost depistate încălcări grave ale legislației la un șir de organizații și întreprinderi din Chișinău, Bender, Tiraspol, Bălți, Fălești, Râbnîța etc.

Pe parcursul controlului s-a constatat că în multe instituții, gospodării agricole legea *Privind protecția naturii și folosirea rațională a resurselor în RSSM* fie că nu era cunoscută, fie că nu era întreprinsă nicio măsură privind respectarea ei.

Un șir de fabrici și uzine din Bălți, Florești, Orhei, Chișinău, Călăraș, Strășeni, Soroca ignorau legislația ecologică, reprezentând surse periculoase de poluare a mediului. În acest context au fost depistate cazuri de poluare a râurilor Nistru, Răut, Bâc, Ichel în apropierea unităților industriale: Combinatul de carne din Bender (densitatea

biochimică de oxigen constituia 12.3 mg la un litru de apă, norma fiind de 4 mg); Combinatul de carne din Tiraspol (*poluare bacteriologică avansată*); Fabrica de prelucrare a pielii din Chișinău (în râul Bâc se arunca în fiecare zi 1400–1500 m³ de apă reziduală [22]); Fabrica de blănuri din Bălți (evacua în Răut deșeuri ce conțineau coloranți de anilină, formalină, acid, baze); Fabrica de covoare din Orhei (Răut), Fabrica de bere din Cahul. Conform estimărilor, în rezervoarele de apă de bază ale republicii se evacua apă reziduală în volum de cca 23 mii m³ pe zi. Multe întreprinderi nu aveau sisteme de epurare (Combinatul de amidon și melasă; Fabrica de zahăr din Ghindești, rn. Florești) sau acestea nu funcționau.

În anii '60 complexul zootehnic a intrat într-o nouă fază de dezvoltare extensivă cunoscută ca una de industrializare. Concentrarea pe teritorii relativ mici a unui mare număr de animale provoca o serie de probleme ecologice. Utilizarea unor cantități mari de ape pentru evacuarea deșeurilor prezenta un pericol dublu pentru mediu – poluarea chimică, biologică a apei, acumularea de praf și gaze degajate în atmosferă. În viziunea colaboratorilor Grădinii Botanice a AȘ a RSSM S. Lazu, V. Ciocoi un complex de porcine din 108 mii capete utiliza cantități de apă similare a unui oraș constituit din 105 mii de locuitori [23]. De la fermele industriale cu 10–40 mii de porci în atmosferă se degaja 0.2–6.5 kg praf, 1.24 mg/m³–14.4 mg/m³ amoniac, diferiți compuși gazoși, 4.6–83.4 mld de microorganisme. În același context, este important de menționat că în gestiunea colhozurilor se aflau 1 168 iazuri cu o suprafață totală de cca 8000 ha. Din cauza exploatarea greșită a terenurilor agricole și a lipsei fâșiilor forestiere de lângă iazuri, cca 20% din suprafața oglinzii iazurilor se pierdeau anual de pe urma nămolirii [24].

În septembrie 1960, a fost creat Comitetul de Stat pentru Gospodăria Apelor (preșe-

dinte A. Prihodico) subordonat Consiliului de Miniștri al RSSM [25], care a examinat daunele aduse resurselor de apă de diferite întreprinderi, care provocau modificări fizice, chimice, biologice. S-a constatat că fabricile de carne, abatoarele situate în preajma râurilor Nistru și Răut evacua ape uzate în proporție de cca 2000 m³ pe zi. Deșeurile cauzau substanțe nocive, focare de boli contagioase nu numai pentru om, ci și animale (colibacilozele sau hepatitele vitale, febra tifoidă, antraxul, ouă de helminți). 15 fabrici de prelucrare a laptelui evacua în Nistru cca 800 m³ în zi de ape reziduale. Aceste deșeuri formau depuneri care la descompunere consumau oxigenul și ridicau aciditatea bazinelor acvatică, cauzând efecte negative florei și faunei apelor.

Fabricile de vin din Chișinău, Tiraspol, Bender, Orhei, Soroca, Bălți, Telenești, Bulboacă evacua cca 2 mii m³ în zi. Apele reziduale conțin substanțe organice ce se descompun rapid, formând acizuri neorganice, sare. Descompunerea acestora, asimilează oxigenul dizolvat în apă, tulbură apa și modifică structura moleculară.

Fabricile de bere din Chișinău, Orhei, Bender, Soroca, Cahul aruncau cca 500 m³ per zi de apă reziduală. Poluarea cu rămășițe de orz, drojdie, hamei și descompunerea lor, de asemenea, modifica structura apei.

Carierele de piatră (Varnița, Cosăuți), în urma extragerii materialelor de construcție, aruncau în râu deșeurile de producție, în loc să fie prelucrate și utilizate în producție.

Apele uzate erau evacuate și în lacurile artificiale, care distrugau habitatul peștelui, păsărilor, împiedicând folosirea apei în gospodăriile oamenilor.

Administrațiile întreprinderilor de producere erau conștiente de faptul că încălcau legislația ce viza mediul, anual achitând amenzi mari în acest sens. Conform datelor Oficiului republican a Băncii de Stat, în 1960 întreprinderile și organizațiile orașului Tiraspol au plătit amenzi în sumă de 614.6 mii ruble, Bender – 111.5 mii ruble, Bălți – 85.3

mii ruble, în total – 860 mii ruble. Dar din cauză că nicio întreprindere nu era absolvită de planurile de producere, în bugetul producătorilor se includea din start sume pentru achitarea amenzilor.

Un rol important în monitorizarea mediului revenea organelor de control sanitar ale Ministerului Sănătății al RSSM. *Regulamentul cu privire la inspecția sanitară de stat și organele serviciului sanitaro-epidemiologic de stat*, aprobat prin hotărârea Consiliului de Miniștri al URSS nr. 5272 din 21 noiembrie 1949, și deciziile respective ale guvernului de la Chișinău prevedeau că darea în exploatare a întreprinderilor sau reînceperea activității lor să se efectueze doar cu acordul medicinei preventive de stat. Inspectoratul sanitar avea dreptul să închidă întreprinderile care nu respectau legislația și poluau rezervoarele de apă. Spre regret, aceste prevederi nu erau respectate. Astfel, Combinatul de amidon și melasă din Bender a fost dat în exploatare în 1956 fără sancțiunea organelor de inspecție sanitară. Apele reziduale se evacua direct în Nistru. În august 1960, Inspectoratul Sanitar de Stat din Bender a emis hotărârea privind închiderea combinatului în legătură cu gravele încălcări. După o scrisoare de garanție din partea lui Sablin, ex-conducătorul Trusului industriei de panificație al Consiliului Economiei Naționale al RSSM, întreprinderea și-a continuat activitatea fără a fi rezolvată problema lipsei sistemelor de epurare.

În 1958, a fost dată în exploatare Fabrica de carne din Ceadâr-Lunga fără a fi terminate lucrările privind sistemele de epurare, prejudiciind astfel zona din proximitate (r. Lunga).

În martie 1960, inspectorul sanitar principal de stat al RSSM, Malaghina, s-a adresat către adjunctul președintelui Consiliului Economiei Naționale al RSSM, Rojanschi cu scrisoare prin care informa despre nefuncționarea sistemelor de epurare din Cahul.

Deși de poluarea apelor erau vinovate mai multe instanțe, de activitate nesatisfă-

cătoare a fost învinuit Comitetului de Stat pentru Gospodăria Apelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM. Comisia de stat rela ta că acest organ nu se preocupă îndeajuns de starea resurselor acvaticе, nu întreprindea măsuri suficiente de combatere a nămolirii râurilor și rezervoarelor din republică. Din cauza frecventelor încălcări privind protecția resurselor piscicole era învinuit de superficialitate în serviciu Inspectoratul piscicol [26]. Sugestiile și recomandările instituțiilor menționate nu erau luate în considerare în procesul de construcție a barajelor. Spre exemplu, în anul 1960, din cauza îndiguirii închise pe râurile Nistru și Prut, a fost perturbată reproducerea peștelui; construirea barajelor fixe de pe aceste râuri a dus la moartea peștelui migrator care nu aveau posibilitate să pătrundă în regiunea superioară a fluviilor pentru depunerea icrelor.

Un pericol important pentru creșterea peștelui și pentru mediul acvatic îl prezenta braconajul, care folosea diverse metode agresive pentru dobândirea lui: exploziile, electricitatea, momeli otrăvite etc. [27]

Datele de mai sus ne demonstrează că, deși dezbaterile privind protecția mediului erau active, în practică problemele nu erau soluționate eficient. Aceasta dovedește incapacitatea organelor administrative de a găsi soluții adecvate la cerințele vremii.

În cazul în care instituțiile de stat specializate nu erau în stare să-și onoreze eficient obligațiunile atribuite, funcțiile de protecție a lumii animale le preluau societățile obștești republicane de profil. Una dintre ele reprezenta Societatea moldovenească a pescarilor și vânătorilor constituită din mai multe secții zonale și raionale, cea mai reprezentativă era secția din Dubăsari, formată în 1957, având un efectiv de 300 de membri în frunte cu Iașenco. În șirul realizărilor societății – periclitarea acțiunilor de braconaj, hrana și reproducerea resurselor de pești industriali, ameliorare biologică a bazinelor de apă – era specificată și exterminarea lupilor, ciorilor,

uliilor, coțofenelor, maidanezilor [28]. Pentru creșterea veniturilor societății, se promova vânatul mai multor animale cu blană. Prin aceste acțiuni s-au perturbat relațiile armonioase din ciclul natural. Spre exemplu, uciderea lupilor (sanitarilor pădurii) a determinat înmulțirea vulpilor, maidanezilor, stârpirea păsărilor răpitoare – creșterea numărului de rozătoare, insecte etc.

Problema mediului era și o sarcină a gospodăriilor de vânătoare, atribuindu-li-se în anii '60 spațiu în mărime de 1 096.7 mii ha (păduri, câmpii, rezervații). Gospodăriile de vânătoare aveau sarcina de monitorizare sistematică a animalelor, reglementare a vânatului, stabilire a zonelor de vânat, vindere a armelor și de informare a cetățenilor privind animalele aflate sub protecție de stat. Gospodăriile erau preocupate de reproducerea speciilor pentru vânătoare, aprovizionarea pădurii cu noi specii de animale și păsări sălbatice. Conform investigațiilor efectuate de gospodăriile de vânătoare, în anul 1960 pe teritoriul RSSM au fost înregistrate: cerbi – 242 unități, capre sălbatice (căprioare) – 2 894, porci – 155, iepuri – 24 404, jderi – 592, veverițe – 563, bursuci – 2 032, vulpi – 10 027, potârniche – 17 752 etc. Pentru aclimatizare au fost aduși 114 cerbi, 1 250 fazani. Prin contribuția lor au fost editate posterele: „Păsările sunt prietenii pădurii”, „Protejați pădurile de dăunători și boli”, „Ucideți lupii”, „Protejați fazanii.”

Cu toate că regulamentul gospodăriilor de vânat, aprobat de Consiliul de Miniștri al RSSM, prevedea crearea zonei interzise în jurul orașelor și satelor, râurilor, nu toate executivile orașenești și raionale îl respectau. Braconierii vânau ilicit, vindeau prada la piață fără a fi supuși pedepselor. Centrele de colectare primeau de la populație pieile de animale protejate: vidre și căprioare, cerbi, nurchă, veverița. În raioane lipseau comisiile de protecție a mediului, care erau obligate să monitorizeze situația. Exploatarea greșită a teritoriilor rezervate cauzau dispariția sau

reducerea animalelor. Unele monumente ale naturii dispărea sau erau pe cale de dispariție (cazul regiunii Cetățuia de lângă satul Costești, rn. Ialoveni).

În urma evaluărilor situației pe teren, în data de 16.XI.1961 au fost emise un șir de hotărâri [29], a căror esență rezidă în următoarele: 1) Ministerul Construcțiilor este responsabilizat de asigurarea realizării planului de construcție a stațiilor de epurare și a sistemelor de canalizare în republică; crearea în centrele industriale (Bălți, Bender, Ungheni și alte orașe) a laboratoarelor de cercetare a apelor și a bazinelor deschise și închise pe lângă stațiunile sanitare republicane; curățirea albiei râurilor (Nistru, Răut ș.a.) cu concursul Comitetului de Stat pentru Gospodăria Apelor și Protecția Resurselor Acvatice și al Conducerii transportului maritim, structuri afiliate guvernului.

Este indiscutabil că bogăția de bază a republicii este solul. Deși avea o mare importanță pentru dezvoltarea economiei RSSM, solul era cercetat fragmentar, nefiind încă obiectul unor studii complexe și profunde. Or, cunoștințele pedologice includ evoluția și distribuția solurilor, cunoașterea constituției lor fizice, chimice și biologice și sunt utile în stabilirea gradului de fertilitate și a posibilităților de ridicare a acesteia. Mai trebuie remarcat și faptul că joncțiunea zonelor naturale (silvostepă și stepă), relieful intercalat al republicii, ploile averse, climatul mixt, contribuiau la erodarea solului [30].

În anii '50 eroziunea solului, provocată de factori exogeni, endogeni, umani a căpătat proporții amenințătoare. O bună parte din versanți (povârnișuri) erau spălați de ape și deteriorați de vânturi, se formau râpe. Pe povârnișurile cu înclinare mai mare de 3–4° se spăla în fiecare an cca 100 tone de sol, iar în urma ploilor torențiale puternice aceste pierderi ajungeau la 400 tone per ha. Cca 10% din suprafața pământului RSSM (cca 300 000 ha) au fost scoase din balanța terenurilor agricole și nu puteau fi folosite în

procesul de producere. Din acestea 100 000 ha o alcătuiau râpele, a căror suprafață din an în an se extindea. Între 1953–1957 de pe urma mișcării suprafeței de terenuri arabile, suprafața râpelor s-a extins cu aproximativ 18 000 ha. Pământurile spălate își pierdeau fertilitatea ce influența diminuarea producției. Pentru remedierea situației se foloseau cantități mari de substanțe nutritive. În republică se importau anual cca 60 000 tone de îngrășăminte minerală [31]. Eroziunea era provocată și de aratul incorect a suprafețelor priporoase.

În această ordine de idei, N. Dimo în anii '50 își exprima îngrijorarea că pedologia în RSSM era slab dezvoltată, iar solurile Moldovei sunt cercetate la un nivel mai jos decât cele din Tundra din nordul Rusiei [32]. După ce a fost creat Institutul de Pedologie, Agrochimie și Ameliorare al Filialei Moldovenești a AȘ URSS (1953) și Catedra de pedologie la USM, s-au creat premise pentru cercetarea complexă a solului, fiind elaborate și primele hărți privind solul localităților care erau transmise gospodăriilor agricole pentru organizarea agrară a terenurilor [33]. La promovarea cercetărilor terestre a contribuit Institutul de Geologie și Materiale de Construcție (1957, Institutul de Geologie și Materiale Utile din 1958) al Filialei Moldovenești a AȘ URSS, care a elaborat hărți geologice pentru 23 raioane ale republicii, precum și măsuri de asimilare a pantelor în agricultură, în dependență de calitatea fizică și chimică a solului. În RSSM primele legi cu caracter ecologic au fost cele privind protecția solului. În acest context, menționăm hotărârea Consiliului de Miniștri al RSSM, nr. 271 din 5 iunie 1958 *Privind protecția fondurilor naturale de eroziune în RSSM* și a celei cu nr. 64 din 13 februarie 1959 *Privind măsurile de consolidare, dezvoltare a gospodăriei silvice și a fâșiilor forestiere de protecție în RSSM*. Ministerul Agriculturii, executivele raionale, colhozurile, sovhozurile au fost numite responsabile de aplicarea măsurilor îm-

potriva eroziunii solului și alunecărilor de teren, precum și de plantarea fâșiilor verzi de-a lungul drumurilor, râpelor, pe pământurile neproductibile. Deși la sfârșitul anilor '50 au fost plantate 50 000 ha de fâșii de pădure, ritmul de sădire a lor era considerat nesatisfăcător. În acest sens, au fost criticate raioanele Lazo, Edineț, Rezina de inactivitate, de necunoașterea reliefului localității, de lipsa schemelor de asolament și de arat a câmpurilor. În majoritatea raioanelor republicii se comiteau erori în terasarea versanților [34].

În a doua jumătate a anilor '50, din inițiativa lui N. Dimo a fost organizată Stația de cercetare împotriva eroziunii în frunte cu Mark Zaslavski, prin concursul căreia au început să fie implementate lucrări de ameliorare a solului – de drenare a apelor subterane, reglare a scurgerii apei, construirea zidurilor de sprijin, plantări forestiere de protecție [35].

În anii '50–'60 evoluția agriculturii avea un caracter intensiv. Pentru a obține o rentabilitate înaltă, se utilizau în cantități mari substanțe chimice (fertilizatori chimici, ierbicide, fungicide, insecticide, regulatori de creștere a plantelor, pesticide). Aplicarea masivă a substanțelor chimice avea numeroase efecte negative. Din punct de vedere ambiental, se provoca sărăcirea fertilității solului, difuzarea organismelor patogene (din deșeurile animale), exportarea pesticidelor și nitrogenului către apele costiere, subterane, contribuind la poluarea apei potabile, ori eroziunea solului. Acești factori aduceau și distrugerea unor habitate, determinând o reducere substanțială a biodiversității.

Frecvent, gospodăriile agricole erau acuzate de faptul că nu exploatau în mod „rentabil” toate pământurile, indiferent de gradul lor de utilitate, inclusiv pantele, conducătorii acestora fiind pentru aceasta supuși criticii și avertizărilor. Astfel, în anul 1960, deputatul în Sovietul Suprem al RSSM S. Abașkin, efectuând verificări în raionul Căușeni, specifica că în acest raion 2 300 ha de pământ

sunt neutilizate în agricultură, dintre care în colhozul „Viața Nouă” nu sunt prelucrate 256 ha, în colhozul „Jdanov” – 195 ha etc. Deputatul mai atenționa că în urma exploatării iraționale a pământului au fost supuse eroziunii 9 200 ha de pământ arabil [36].

O componentă importantă a naturii este pădurea. În anii '50, în RSSM suprafețe considerabile de păduri se aflau în gestiunea colhozurilor și sovhozurilor (cca 28 000 ha), pe care le exploatau atât în scopuri de construcții, cât și de obținere a veniturilor. Pentru a spori capacitatea de stocare a carbonului în timp, tăierile copacilor trebuie să se facă după ce rata de creștere anuală ar scădea sub media ratei de creștere. Dar aceste reguli contraveneau intereselor economice și multe păduri erau tăiate cu mult înainte de vârsta optimală [37].

Tăierea stihinică a pădurilor a produs defrișări masive în raioanele Călărași, Telenești, Rezina, Edineț, Ungheni, Criuleni, Orhei. În colhozurile „Viața Nouă”, rn. Ungheni, „Kirov”, rn. Telenești pădurea a fost aproape lichidată, în colhozul „Путь Ленина” din 20 ha păduri au rămas doar 4 ha. Gospodăria silvică din Rădeni a defrișat pante abrupte cu 40-45°. Tot de către această gospodărie au fost tăiați copaci seminceri în pădurea din Rădeni (pădure din clasa I), importanți pentru regenerarea naturală a suprafeței din jur. În vara anului 1959 au fost tăiate 100 ha păduri (copaci de 70–80 ani) sub pretextul reînnoirii. Au fost tăiați copaci de pe malurile râului Nistru, care aveau rolul de protecție. În satul Ivancea, raionul Orhei, doar în luna martie 1960 au fost tăiate 5 ha de păduri și deteriorate 6 km de fâșii forestiere. Cooperativa agricolă „V. Cepaev” din același raion a deteriorat 124 ha păduri, iar colhozul „Patria” 188 ha. Activitatea inspectorilor în domeniul protejării pădurilor era inefficientă.

În anii '50 sporirea extensivă a suprafețelor cultivate cu viță-de-vie (fenomen ce se încadra în lozinca timpului „Transformarea

Moldovei într-o gradină a URSS [38]) a fost însoțită de tăierea masivă a pădurilor pentru obținerea suporturilor (aracilor) de susținere a butucilor viței-de-vie, fapt ce a alarmat factorii de decizie. Pentru tăierea abuzivă a pădurii, au fost criticate un șir de gospodării agricole din zona centrală a Moldovei. La începutul anilor '50, colhozul „I. V. Stalin” din raionul Cărpineni a tăiat pădurea de 28 ha, iar în 1960 a distrus fâșia forestieră de cca 2 km [39]. Conform relatărilor directorului gospodăriei silvice din Rădeni, V. Efremov, gospodăriile agricole priveau pădurea drept bază de aprovizionare cu lemn de foc sau lemn industrial, cu nutreț pentru vite. În spațiile verzi se practica păscutul animalelor. Se prejudiciau suprafețe mari de păduri, fiind distruse specii rare de copaci (în special stejarul cu diametrul de 32-40 cm) și plantațiile tinere. De încălcări grave ale măsurilor de protecție a pădurilor au fost învinuite colhozurile din rn. Cotovsc (346.5 ha), „M. Frunze” (86 ha), „Congresul XXI al PCUS” (972, 7 ha) ș.a. Analizând fenomenele negative în domeniul protecției pădurilor, I. S. Grosul, deputat în Sovietul Suprem al RSSM, a atenționat într-un discurs în cadrul sesiunii că defrișarea pădurilor în RSSM au adus consecințe nefaste mediului, provocând procese distructive în lanț: eroziunea solului, spălarea humusului, deteriorarea pantelor, alunecărilor de pământ etc. [40]

Pentru a stopa distrugerea în continuare a pădurilor și a asigura protejarea lor eficientă, Prezidiul Filialei Moldovenești a AȘ a URSS a propus un proiect de hotărâre de guvern cu privire la constituirea *Direcției generale a gospodăriei silvice și protecției a mediului*, aprobat în ședința din 15 decembrie 1959. Atribuțiile Direcției generale a gospodăriei silvice și protecției a mediului prevedeau astfel de sarcini ca plantarea fâșiilor verzi, lupta cu eroziunea solului, crearea zonelor verzi în jurul orașelor, rezervațiilor naturale și de peisagistică [41]. Au intervenit modificări în gestionarea sectorului silvic. La 15 februarie 1960 au fost desființate două întreprinderi

de exploatare forestiere din raioanele Orhei și Călărași. Colectarea materialului lemnos a fost pusă pe seama gospodăriilor silvice. Conform Hotărârii Consiliului de Miniștri al RSSM nr. 213 din 16 mai 1960, pădurile aflate în folosința gospodăriilor agricole au fost transmise sub protecția Fondului silvic de stat, fiind transferate cca 16,5 mii ha. Totodată, conducerea mai multor gospodării agricole din raioanele Râbnița, Telenești, Ungheni, Rezina, Fălești, Nisporeni se împotriveau transmiterii în gestiunea centralizată a statului a spațiilor verzi [42].

În scop de protecție a resurselor forestiere, mai multe suprafețe verzi au fost incluse în categoria de monumente ale naturii și au primit statut de rezervații, fiind incluse în Fondul Forestier de Stat. Astfel, prin hotărârea nr. 64 din 13 februarie 1959 *Cu privire la măsurile de consolidare și dezvoltare a gospodăriei silvice și cultivarea fâșiilor forestiere de protecție în RSSM* au fost atribuite pentru rezervații 6848 ha păduri (Rădeni, Tigheci). Către sfârșitul anului 1959 statut de rezervații aveau 19.6 mii ha păduri.

O altă metodă de protejare a pădurilor constituia transferarea în categorii superioare decât cea pe care o deținea. La 16 septembrie 1961, guvernul a adoptat hotărârea nr. 847 care prevedea transferarea pădurilor cu menirea protecției solului și a apelor din regiunea râurilor Prut, Cărpinești, Caracuisic cu o suprafață de 7362 ha din categoria II în categoria I, ceea ce însemna interzicerea tăierilor de păduri. La acel moment, suprafața pădurilor din categoria I alcătuiau 157.6 mii ha sau 68% din totalul pădurilor republicii (pentru comparație: în 1958 suprafața lor constituia 122 mii ha). În scopul stopării tăierii ilicite a pădurilor, prin Hotărârea guvernului nr. 173 din 27 aprilie 1961 au fost introduse, de la 1 mai 1961, taxe sporite pentru prejudiciu pădurilor [43].

Din momentul înființării *Direcția generală a gospodăriei silvice și protecției a mediului* a desfășurat, în limitele posibili-

tăților de care dispunea, activitatea de identificare și punere în evidență a obiectelor naturii. În colaborare cu Comisia de protecție a mediului a AȘ RSSM au fost perfectate cartele de evidență a arborilor care au primit statutul de monument al naturii. Sub protecția statului au fost luate și speciile de copaci care aveau un rol important pentru economia națională, precum nucul, fagul etc. Despre defrișarea masivă a nukului a fost atenționat, prin intermediul Direcției gospodăriei silvice și protecția mediului [44], guvernul republicii, care, prin decizia sa din 21 martie 1961, a interzis tăierea plantațiilor de nuci și a arborilor izolați.

Un arbore important pentru pădurile din Moldova era considerat fagul. În afara utilității sale în industria forestieră și farmaceutică, fagul permite multor specii de plante mărunte să supraviețuiască în zonele în care predomină, formând, în cadrul așa-numitelor făgete, biotopuri bogate și frumoase.

Deși în anii '60 fagul a fost luat sub protecție, din cauza incompetenței autorităților, i s-au pricinuit daune serioase. Zonele prielnice pentru plantațiile de fag sunt cele umede și constante. Suprafețele plantate cu acest arbore erau reduse, în cele mai dese cazuri fagul vegeta în păduri mixte. Defrișarea copacilor din jurul acestei specii l-a condamnat la dispariție [45]. Pentru frumusețea și sănătatea plaiului prezentau importanță și cultivarea copacilor de tuia, zadă, pin, brad.

La începutul anilor '60 s-a produs răspândirea în masă la plantațiilor de ulm a bolii olandeze. Drept măsură de soluționare a problemei s-a propus tăierea copacilor bolnavi, ceea ce a rezultat în defrișarea unor suprafețe de ulm, iar efectul negativ nu a întârziat. Defrișarea de suprafețe mari de ulm a produs daune microclimatului teritoriului, a prejudiciat regimul acvatic al Prutului și Nistrului (nămolirea lor), nivelul apelor subterane, inundarea terenurilor.

În anii '50 s-a intensificat utilizarea abuzivă a pesticidelor atât în tehnologiile de cul-

tivare a plantelor agricole, cât și în cele și de combatere a vătămătorilor de pădure. Numai în 1958 republica a investit resurse financiare considerabile pentru procurarea substanțelor chimice și folosirea lor în lupta cu molia de frunze, care era răspândită cu precădere în dumbrăvi [46]. Oamenii de știință au atenționat asupra faptului că investirea a doar 1/10 din suma pentru substanțele chimice ar fi fost suficientă pentru protecția păsărilor care erau în stare să lupte cu dăunătorii. Folosirea substanțelor chimice au afectat nociv nu doar insectele dăunătoare, dar și celelalte componente ale naturii.

Un interes aparte pentru știință și mediu prezintă relieful Moldovei, bogat în obiecte geologice și paleontologice. Importante monumente ale culturii materiale reprezintă văgăunile pitorești, văile și landșafturile râurilor (Nistru, Răut, Racoveț), straturile de recifuri, stâncile toltrote, peșterile, grotle etc. La sfârșitul anilor '50 Institutul de Geologie și Materiale Utile al Filialei Moldovenești a AȘ URSS de mai multe ori a recomandat guvernului să i-a sub protecția statului un șir de monumente ale naturii și să creeze rezervații naturale

Din păcate, obiectele geologice și paleontologice prezentau interes pentru autoritățile publice centrale și locale și pentru structurile economice doar din punct de vedere economic, pe când valoarea lor estetică, culturală, naturală, cognitivă, sanitară, igienică era pe ultimul plan. În raioanele Telenești, Otaci, Fălești nici nu existau liste ale obiectelor patrimoniului natural național. Frecvente erau săpăturile arbitrare efectuate de gospodăriile agricole și persoanele particulare în carierele din raioanele Cimișlia, Ocnița etc. în care au fost descoperite amprente de natură paleontologică. La Naslavcea (rn. Otaci, astăzi Ocnița) s-au adus daune monumentul paleontologic din zona râpei Karpov Iar (în profilul geologic al râpei au fost depistate șisturi negre de fosforit ieșite în afară, lutișuri șistoase, subțiri cu amprente de pești sarmațieni, plante, insecte).

Doctorul în geografie A. Odud sublinia că teritoriile rămăneau denaturate în urma extragerii materialelor de construcție [47].

În anii '50-'60 pe măsura extinderii metodelor intensive și extensive de dezvoltare a economiei naționale, însoțite de un ritm accelerat al industrializării, chimizării și formării unei rețele extinse de întreprinderi industriale și agricole gigantice, s-au înregistrat semnale privind degradarea mediului înconjurător, generând un șir de probleme privind protecția acestuia, de altfel aceste fenomene fiind comune pentru întregul spațiu ex-sovietic. Prin această se explică atât comunitatea (cu unele excepții) politicii statale ecologice, cât și caracterul sincronic al procesului de constituie a cadrului juridic ecologic în fostele republici unionale.

Formularea principiilor fundamentale în domeniul protecției mediului și constituirea bazelor legislației ecologice s-a produs la intersecția anilor '50-'60, fiind adoptate în acest sens un set de acte legislative și normative privind politica ecologică (generală și de ramură) și mecanismul de implementarea a acesteia, precum și cadrul instituțional respectiv de gestionare a domeniului. În curs de afirmare ca direcție distinctivă erau investigațiile în domeniul protecției mediului, implicându-se, prin intermediul Comisiei de protecție a mediului, în această arie de cercetare mai multe instituții științifice și catedre universitare.

Însă insuficiența mijloacelor financiare, dispersarea modestelor resurse materiale și umane, prevalarea intereselor economice asupra celor ecologice, comasarea funcțiilor de exploatare a resurselor naturale cu cele de control ecologic în mâinile aceleiași structuri administrative au dus la diminuarea rezultatelor scontate. Frecvente erau cazurile de ignorare, încălcare, chiar și de boicotare a legislației privind protecția mediului, acestea fiind efectul educației ecologice scăzute a factorilor de decizie, la nivel central și local, a conducătorilor unităților economice și a populației în general.

La faza incipientă a funcționării cadrului ecologic cele mai semnificative realizări au fost obținute în domeniul identificării, al inventarierii și luării sub protecția statului a monumentelor naturale, al fondării rezervațiilor naturale și peisagistice, unde ulterior se vor desfășura vaste și valoroase cercetări științifice vizând probleme de ecologie și protecție a mediului.

Referințe bibliografice:

[1] Creșterea continuă a producției era lozincă mobilizatoare a clasei muncitoare. Rezultatele muncii erau apreciate după cantitatea fizică realizată (producția pe stoc) și nu după calitatea lor.

[2] Vizer B. *Economia și starea socială a populației din Moldova anii 40-80, sec. XX*. Chișinău: Știința, 2012, p. 12, 13.

[3] III-e Всесоюзное совещание по охране природы (Душанбе, 13–14 октября 1960 г.). Душанбе: АН ССРТ, 1961, с. 7.

[4] Burac, T. *Despre începuturile ocrotirii naturii*. În: „Agricultura Moldovei”, 1987, nr. 6, p. 56.

[5] *Ibidem*.

[6] Покровский В. V-e Всесоюзное совещание по охране природы. În: «Зоологический журнал», 1963, том. 42, вып. 3, с. 477.

[7] *Ibidem*.

[8] Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare ANRM), F. 2948, inv. 6, d. 303^a, f. 36-39.

[9] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 5.

[10] Zlatoust I. *Cu privire la măsurile de ocrotire a naturii*. În: „Agricultura și vităritul Moldovei”, 1959, nr. 1, p. 76-77.

[11] *Ibidem*, p. 98.

[12] Comitetul de Stat pentru Protecția Mediului a fost constituit abia în 1968.

[13] Aruncarea deșeurilor de către fabrica de zahăr din or. Ghindești în râul Răut a produs mortalitatea peștelui. Vezi: ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 88.

[14] Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (în continuare AOSP RM), F. 586, inv. 140, d. 2, f. 2.

- [15] Situații similare înregistrate în Chițcani, Ivancea (au fost tăiate 5 km de păduri și prejudiciate 6 km fâșii forestiere) din raionul Orhei; Bender, Călărași, Ungheni, Strășeni, Criuleni, Telenești, Soroca, Ceadâr-Lunga. Vezi: ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 68–79.
- [16] Pentru îndeplinirea dezideratului de a transforma RSSM într-o grădină înfloritoare gospodăriile agricole tăiau copaci pentru suporturi utilizați în legatul tufelor de vie.
- [17] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 15.
- [18] La 5 februarie 1962 Comitetul de Stat pentru Planificare al URSS a aprobat Statutul Comisiei de protecție a naturii de pe lângă Comitetul de Planificare. Comisia era un organ obștesc, consultativ, care avea următoarele funcții: organizarea și efectuarea cercetărilor în domeniul ecologic, participarea la proiectarea planurilor anuale și de perspectivă privind exploatarea resurselor și elaborarea hotărârilor ce vizau mediul. În: «V-е Всесоюзное совещание по охране природы». Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1963, с. 7.
- [19] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 40.
- [20] AOSP RM, F. 586, inv. 126, d. 3, f. 20.
- [21] Juratu V. *Scopul vieții. Persoane ce și-au consacrat viața ocrotirii naturii*. În: „Agricultura Moldovei”, 1986, nr. 5, p. 53.
- [22] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 521, f. 77.
- [23] Lazu S., Ciocoi V. *Protecția naturii împotriva poluării de complexe pentru creșterea porcilor*. În: „Agricultura Moldovei”, 1983, nr. 7, p. 57.
- [24] Zlatoust I., *op. cit.*, p. 76.
- [25] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 521, f. 86-94; Одуд, А. *Comisia de protecție a mediului a Filialei Moldovenești a AȘ URSS*. În: «Третье Всесоюзное совещание по охране природы». Душанбе, 13–14 октября 1960 г., с. 109.
- [26] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 477.
- [27] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 466, p. II, p. 372.
- [28] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 103.
- [29] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 521, f. 64.
- [30] Одуд А. *Общественное достояние*. În: «Природа», 1963, № 3, с. 64.
- [31] Zlatoust, I. *Cu privire la măsurile de ocrotire a naturii*. În: «Agricultura și vităritul Moldovei», 1959, nr. 1, p. 76-77.
- [32] Крупеников И., Балтянский Д. *История почвоведения в Молдове*. Кишинев: Институт энциклопедических исследований, 2012, с. 96.
- [33] *Ibidem*.
- [34] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 103.
- [35] Крупеников И., Балтянский Д., *op. cit.*, p. 100, 115-122.
- [36] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 100.
- [37] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 466, partea II, f. 356.
- [38] În mai 1959 în urma decorării RSSM cu ordinul Lenin pentru realizările în domeniul agriculturii, Nichita Hrusciov în unul din rapoartele ce viza dezvoltarea gospodăriei naționale a spus că RSSM are toate șansele să devină grădina URSS-ului. Vezi: Одуд А. *Comisia de protecție a mediului a Filialei Moldovenești a AȘ a URSS*. În: «Третье Всесоюзное совещание по охране природы». Душанбе, 13–14 октября 1960 г., с. 109.
- [39] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 507, f. 68-79.
- [40] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 466, f. 363.
- [41] Одуд А. *Comisia de protecție a mediului a filialei moldovenești a AȘ a URSS*. În: «Третье Всесоюзное совещание по охране природы». Душанбе, 13–14 октября 1960 г., с. 107.
- [42] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 521, f. 66.
- [43] *Ibidem*, f. 68.
- [44] *Ibidem*, f. 72.
- [45] ANRM, F. 2948, inv. 1, d. 466, p. II, f. 368.
- [46] *Ibidem*, f. 368.
- [47] Одуд А. *Общественное достояние*. În: «Природа», 1963, № 3, с. 66.

**CONSIDERAȚII ISTORIOGRAFICE
PRIVIND EVOLUȚIA POPULAȚIEI AUTOHTONE
ÎN SPAȚIUL CARPATO-DANUBIANO-PONTIC
ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU**

**HISTORIOGRAPHICAL CONSIDERATIONS
CONCERNING THE EVOLUTION OF THE NATIVE POPULATION
IN THE CARPATHIAN-DANUBIAN-PONTIC SPACE
IN THE EARLY MIDDLE AGES**

Demir DRAGNEV¹

REZUMAT

Articolul prezintă o sinteză a conceptelor principale contemporane istoriografice cu privire la evoluția populației native în zona Dunării de Nord după părăsirea provinciei Dacia în anii 271-275. Sunt analizate argumentele principale scrise, arheologice și lingvistice privind continuitatea populației române în această regiune în perioada de mare migrație. Sunt expuse stadiile de înființare a limbii române și poporului român.

Cuvinte-cheie: *istoriografie, spațiul Carpato-Danubiano-Pontic, Dacia, arheologie, lingvistica, populația romană, limba română.*

ABSTRACT

The text is a statement of the form of synthesis of the main concepts of the contemporary historiography of the evolution of the native population in the north area of the Danube after leaving the province of Dacia in 271/275 years. It analyzes the main written, archaeological and linguistic arguments on the continuity of Roman population in this region during the period of great migrations, as well as exposed stages of setting up the Romanian language and Romanian people.

Keywords: *Historiography, Carpathian-Danubian-Pontic Space, Dacia, archaeology, linguistics, Roman population, Romanian language.*

Disputa referitoare la continuitatea vieții românilor în spațiul Carpato-Danubiano-Pontic în Evul Mediu timpuriu, care a apărut în istoriografie încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-a extins și în următoarele două secole. La baza acestora s-au aflat acțiunile unor cercuri politice austriece, apoi maghiare îndreptate spre contestarea concepțiilor frunțașilor mișcării de emancipare națională a românilor din Transilvania, expuse în *Supplex Libellus Valacho-*

rum (1791), privind autohtonismul lor în această provincie. Viziunilor românești le-a fost contrapusă „teoria imigraționistă”, care insista asupra imigrării populației romanice de peste Dunăre, începând cu secolul al XI-II-lea. Teoria imigraționistă a fost multiplu promovată în tratatele de istorie a Transilvaniei și Ungariei, scrise de istorici maghiari, germani, ruși, bulgari ș.a. Ei căutau să fixeze originea românilor în diferite zone ale Peninsulei Balcanice.

¹ **Demir Dragnev**, doctor habilitat, profesor universitar, membru correspondent, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Pe parcursul ultimelor două secole istoriografia românească s-a concentrat asupra expunerii diverselor argumente istorice, lingvistice, toponimice, arheologice etc., care în viziunea autorilor, combăteau concepția imigraționistă. De regulă, până în perioada postbelică istoricii au operat preponderent cu surse scrise, iar începând cu anii '40-'50 ai secolului trecut un loc de frunte îl ocupă argumentele bazate pe materiale arheologice.

O sinteză a rezultatelor cercetării problemei enunțate a realizat istoricul Nicolae Stoicescu, care a editat în 1980 lucrarea „Continuitatea românilor”, reeditată în 1995 sub denumirea „O falsă problemă istorică – discontinuitatea poporului român pe teritoriul strămoșesc”. Ultima ediție a fost completată și adusă la zi, fiind bazată pe circa 300 de monografii și studii, în mare parte apărute în anii 1980–1990. În lucrare este amplu expusă istoriografia problemei, după care urmează compartimentele ce includ argumentele istoriografiei românești în favoarea continuității populației autohtone după cucerirea Daciei de către Imperiul Roman și în perioada marilor migrații. Autorul nu evidențiază însă problemele controversate, neclarificate, referitoare la această vastă temă, probleme care vor apărea în vizorul cercetărilor în următoarele decenii.

Academicianul Victor Spinei a menționat într-un studiu publicat la Chișinău în 2006 că în multe lucrări din perioada totalitară din România „se reliefa o atitudine triumfalistă privind stadiul cercetărilor, postulându-se înregistrarea unor dovezi irefutabile privind continuitatea nediferențiată a elementului neolatin în toate microregiunile arealului carpato-dunărean și ignorându-se argumentele reticente în această privință”, ceea ce a condus „spre automulțumire și să descurajeze demersurile constructive” [1].

Abandonarea clișeelelor impuse de regimul totalitar și lărgirea colaborării istoricilor din diferite centre științifice europene s-au soldat cu noi abordări ale diverselor aspecte

referitoare la problema cercetată. O amplă bibliografie contemporană referitoare la această temă a fost publicată de Victor Spinei [2].

Această bibliografie permite a urmări evoluția cercetării problemei respective în ultimul deceniu al secolului trecut și în primii ani ai secolului recent.

În primul deceniu după 1989 au continuat să apară cercetări care aprofundau anumite aspecte ale „concepției continuității”. În 1991 Lidia Bârză și Stelian Brezeanu publică un studiu în care se susține paralelismul procesului de romanizare din Dacia romană și din afara ei [3].

Un studiu comparativ privind evoluția romanității orientale și a celei occidentale în direcția constituirii națiunii medievale a publicat Stelian Brezeanu [4].

În aceeași perioadă, pe fundalul criticilor în adresa denaturărilor „național-comuniste” a istoriei românilor din perioada ceaușistă, în 1997 apare cartea lui Lucian Boia „Istorie și mit în conștiința românească” în care, pe lângă alte probleme majore ale istoriografiei naționale sunt comentate și unele referitoare la continuitatea populației autohtone de la nord de Dunăre după retragerea legiunilor romane [5]. L. Boia nu se limitează doar la istoriografia românească postbelică, ci caracterizează și viziunile istoricilor români din secolul al XIX-lea–începutul secolului al XX-lea, considerându-le în totalitatea lor de sorginte naționalistă. De naționalism sunt acuzați nu numai reprezentanții Școlii Ardelene, ci și asemenea renumiți istorici ca Vasile Pârvan, Nicolae Iorga, C. C. Giurescu ș.a. L. Boia consideră că acești savanți, admitând formarea poporului român atât la nord, cât și la sud de Dunăre, urmăreau scopul politic de a justifica dreptul României (la momentul când ei își scriau operele) de a deveni un arbitru la sud de Dunăre și a-i proteja pe aromâni [6]. Același istoric îl învinuiește pe arheologul Ion Nestor că s-ar fi conformat regimului comunist atunci când a numit cultura arheologică *Dridu* „românească”.

L. Boia pune la îndoială continuitatea populației băștinașe romanizate în spațiul nord-dunărean după anul 600, acceptând o „ștergere a latinității” pe acest teritoriu după modelul Britaniei, Panoniei, Africii de Nord etc. În acest context el este solidar cu istoricul clujean de origine germană, emigrat în Germania, Kurt Horedt, care admite că populația romanizată din Transilvania s-ar fi strămutat prin secolul al VII-lea peste Dunăre și ar fi revenit prin secolul al IX-lea. Cât privește primii duci ai unor formațiuni politice româno-slave din Transilvania *Gelu*, *Memororut* și *Glad*, aceștia, consideră L. Boia, sunt pur și simplu inventați de *Cronicarul anonim* maghiar în a sa „Gesta Hungarorum” și mitizați de către istoriografia românească, așa cum insistă istoriografia maghiară.

Istoricul clujean Alexandru Madgearu într-o lucrare consacrată analizei critice a informațiilor „Cronicarului anonim”, constată că autorul ei în pasajele referitoare la ducele Gelu s-a bazat pe tradiția orală, care conține atât date veridice, cât și unele mituri menite să glorifice cuceritorii maghiari. Autorul consideră că primul val al cuceririlor maghiare în Transilvania s-a produs după anul 900, iar ducatul lui Gelu a existat pe la anul 930, ceea ce este în concordanță cu datele arheologice, toponimice și cu alte surse care se referă la perioada respectivă [7].

Astfel, autorul precizează concluziile predecesorilor săi, dar nu pune la îndoială existența acestui ducat românesc în Transilvania la momentul cuceririi maghiare.

Un alt istoric clujean, academicianul Ioan-Aurel Pop a consacrat o lucrare specială analizei criticilor aduse de L. Boia istoricilor români din perioada de până la 1989 [8]. Autorul constată că L. Boia are dreptate când afirmă că pe parcursul timpului, mai ales în perioada regimului comunist, trecutul a fost deformat în lucrările unor istorici. Dar, nămint toate aceste abateri „mituri”, criticul nu recunoaște că rezultatele cercetărilor istoricilor profesioniști necesită să fie raportate la

adevăr, adică analizate și nu declarate în bloc „fictiuni” [9].

Ioan-Aurel Pop consideră că demitizarea și depolitizarea istoriei, pentru care optează L. Boia, nu se poate baza pe ignorarea argumentelor serioase ale istoriografiei românești privind formarea poporului român pe ambele maluri ale Dunării, continuitatea habitatului romanității nord-dunărene și după anul 600, a procesului constituirii limbii române și a poporului român sau pe ignorarea informației *Cronicarului anonim* maghiar despre primele formațiuni statale româno-slave din Transilvania etc., așa cum insistă acest autor [10].

Concretizarea unor aspecte ale *concepției continuității* a urmat să se aprofundeze în ultimul deceniu, lansându-se noi argumente. Istoricul clujean Coriolan Horațiu Opreanu a constatat că în istoriografia românească din ultimul secol problema continuității a fost abordată rigid, încercându-se demonstrarea continuității văzute liniar din Antichitate până astăzi [11]. Același autor menționează că a demonstra prezența în Dacia a populației romanizate după retragerea armatei romane cu argumente arheologice este un efort lipsit de esență, fiind necesar a recurge la metoda comparată de cercetare: situația din Dacia era comună cu cea a altor provincii, unde populația rurală a continuat să locuiască și după secolul al V-lea, după ce s-a retras administrația și armata romană. Unii istorici străini neimplicați în tematica continuității din Dacia (L. Okamura, A. Watson), dar care au studiat epoca împăratului Aurelian, consideră impracticabilă soluția evacuării în masă a întregii populații din provinciile abandonate de armată. Au fost retrași *honestiores* (administrația, marii proprietari de pământ, negustorii), dar au rămas *humiliores* (populația rurală, care avea mai multe în comun cu barbarii decât cu cei, care s-au evacuat) [12]. Se atenționează că motivele retragerii în condițiile concrete de la Dunărea de Jos nu au fost determinate de o invazie a goților, ci de necesitatea de a avea efecti-

ve mai numeroase pentru compania contra Palmyrei și securizarea frontierei dunărene, precum și de protejarea Serdicăi, de unde împăratul era de origine [13].

O altă problemă insuficient cercetată în istoriografia românească legată de teoria continuității este cea a extinderii romanității pe întreg spațiul Carpato-Dunărean-Pontic. Viziunii liniare a evoluției etnoculturale a acestui spațiu din Antichitate până la formarea limbii române și a poporului român, lingvistul Al. Neculescu a contrapus un nou concept – cel al *continuității mobile*. El constă în prezența în diferite perioade a două tipuri de romanitate: *Romania* (romanitatea) *Antiqua* și *Romania* (romanitatea) *Nova*. Prima avea câteva focare în Transilvania (în fosta provincie Dacia), iar a doua în zonele extinse compuse din daco-români și alogeni în afara fostei provincii. Dar între aceste două tipuri de continuitate a existat o permanentă și directă comunicare. *Romania Antiqua* nu prezenta o zonă rămasă în nemișcare pe același loc, ci se constituia din concentrări de populație romană, care se aflau în contact cu zonele în proces de romanizare din *Romania Nova*.

Astfel, în spațiul carpato-dunărean și în cel dunăreano-balcanic a fost creată prin concentrări și dispersări a comunităților romanice o *continuitate mobilă* între aceste tipuri de romanități. Drept urmare arheologilor le este dificil să urmărească concentrările și dispersările succesive și frecvente ale comunităților aflate într-o *continuitate mobilă* [14].

În studiul lui V. Spinei, menționat supra, se specifică, de asemenea, că, dacă istoriografia maghiară contemporană operează cu argumente depășite științific privind negarea continuității românilor din Transilvania, apoi unii istorici străini încearcă să canalizeze profund problema în discuție, aducând argumente concrete. Astfel, F. Curta atenționează asupra dificultății diferențierii culturii materiale a slavilor și romaniceilor din perioada îndelungatei lor conviețuiri, prevenind asu-

pra labilității unor interpretări cvasigeneralizate ale arheologilor români [15]. V. Spinei atenționează, de asemenea, asupra necesității unei analize profunde a argumentației etalate, aduse de arheologii germani Uwe Fiedler și Gottfried Schramm, care constată o posibilă deplasare a populației din unele enclave romanice din Peninsula Balcanică spre stânga Dunării la începutul Evului Mediu [16]. Caracterul și amploarea acestor deplasări urmează a fi precizată pe viitor.

În ultimii ani în istoriografia românească tot mai insistent se discută problema legăturilor directe dintre mediile culturale ale așezărilor din spațiul nord-dunărean, caracteristice culturilor arheologice: *Sântana de Mureș-Cerneahov* (sec. III-IV), *Ipoțești-Ciurelu-Cândești* (la sud de Carpați) și cultura *Costișa-Botoșana-Hansca* (la est de Carpați) (ambele din secolele V-VII) cu mediile culturii *Dridu* (începând cu secolul al VIII-lea).

Au fost emise opinii despre prelungirea culturii *Sântana de Mureș-Cerneahov* până în secolul al V-lea, determinată de supraviețuirea populației daco-romane pe teritoriul extracarpatic, apoi continuarea acestei populații în componența culturii *Ipoțești-Ciurelu-Cândești-Botoșana* care ar avea o legătură directă cu următorul mediu cultural de tip *Dridu*. Unii arheologi constată prezența anumitor discontinuități ale culturii materiale dintre aceste culturi arheologice, menționând, însă, că singurul element, care a marcat continuitatea era cel etnic – populația românească [17].

Perturbațiile din cultura materială încep în secolul al VII-lea, după stabilirea triburilor slave în spațiul Carpato-Danubiano-Pontic. Cele mai mari dificultăți apar la analiza riturilor și ritualurilor funerare. Dacă în secolele III-V în zonele rurale predomină ritul incinerăției, iar din secolul al VI-lea se generalizează cel al inhumației, apoi la sfârșitul secolului al VIII-lea din nou se generalizează ritul incinerăției, care, însă, nu se aseamănă cu cel din secolele III-V, aparținând, după cum

consideră unii cercetători, triburilor slave. Anume în ultima perioadă se generalizează și toponimica slavă. Toate acestea l-au făcut pe K. Horedt să constate că comunitatea daco-romană din Transilvania „s-a izbit de zidul de netrecut al slavilor”, când populația daco-romană ar fi fost slavizată, iar ulterior populația romanică ar fi venit din sudul Dunării începând cu secolul al IX-lea [18].

Arheologul transilvănean, Gheorghe Baltag consideră că viziunea lui K. Horedt se bazează pe argumente incomplete, caracteristice unui anumit stadiu al cercetărilor arheologice. În întreg spațiul Europei Centrale și de Sud-Est, acolo unde s-a produs invazia slavilor, a dominat o singură cultură materială: aceleași tipuri de vase, de unelte, locuințe, podoabe, rit funerar prin incinerare. Aceste teritorii au devenit slavone, cu excepția ungarilor, grecilor, albanezilor și a românilor. Ungurii au pătruns în Buzăul Carpatic la sfârșitul secolului al IX-lea, venind de la răsărit, grecii și albanezii, din zonele unde au pătruns slavii, s-au salvat în anumite spații, neaccesibile acestora, revenind apoi pe vechile lor teritorii. În aceste condiții nu s-a putut salva toată populația romanică de la Sud de Dunăre, unde slavii, cu excepția colinelor muntoase, erau majoritari. Autorul consideră că în anumite zone ale Transilvaniei, amplu cercetate de arheologi, a dominat cultura materială slavă (orizontul cultural *Blandiana A.*) și ritul funerar specific slavilor. Aceste zone erau câmpia Transilvaniei și văile marilor râuri. Însă zonele mai înalte ale podișului Transilvaniei, zonele păduroase submontane și montane, unde populația romanică, aidoma albanezilor și grecilor ș-ar fi putut găsi adăpost, au rămas în afara cercetărilor arheologice sistematice. Unele date etnografice și lingvistice, legate de toponimele acestor spații, sugerează popularea lor intensă în Evul Mediu timpuriu. Drept urmare, concluziile unor arheologi bazate pe cercetarea teritorială parțială, au fost generalizate și extinse asu-

pra întregului spațiu transilvănean, fără a lua în considerație alte spații menționate [19].

Cercetătorii geografii au constatat că zona Carpaților românești a contribuit la păstrarea *Romanității Orientale*, fiind ocolită de populația migratoare. Marea majoritate a populației autohtone carpatine grupându-se la altitudinea medie de 450 m [20]. Această zonă de pășuni alpine mai sus de 450 m se mai numește și *Zona Plaiurilor*. Cât privește cursurile inferioare ale râurilor, spațiile de câmpie, aici slavii au coabitat cu populația autohtonă, constituind împreună cultura arheologică *Dridu*.

Totuși o mare parte a populației băștinașe s-a retras în zone împădurite de dealuri, în zonele superioare ale râurilor din spații submontane. Dacă în celelalte zone populația autohtonă și cea slavă aveau o cultură materială comună, apoi în *Zona Plaiurilor* și a celei de dealuri împădurite, populația romanică și-a păstrat specificul său cultural separat. Conform cercetărilor lui Laurian Someșan, în acest spațiu se observă existența urmelor unor ogoare puternic terasate în apropierea unor sate de munte. Aici se cultiva meiul (mălaiul), secara și dughia (părângul) [21].

Un asemenea spațiu a fost recent cercetat de arheologul Gh. Baltag (Sighișoara). Spațiul cuprinde zonele înalte din bazinul superior al Târnavei Mari, unde la Albești, în punctul La Cetățuia, a fost descoperită o cultură materială din secolele VIII–X, care nu are corespondență în alte spații nord-dunărene, cercetate arheologic până în prezent. Aici au fost atestate elemente de continuitate în construcția locuințelor, în ceramică, mai ales în elementele decorative de pe vase, care pot fi urmărite din perioada daco-romană până în Evul Mediu. Există acel ornament arhetipal dacic constând din benzi de linii vălurite (*Wellenornament*) în asociație cu benzile de linii simple, care stă la baza ornamenticii din perioadele următoare. Paleocreștinismul este reprezentat prin crucile ștampilate sau incizate pe vasele de provizii, descoperite la Si-

ghișoara-Dealul Viitor în nivelul din secolele IV-VI, crucile incizate pe vasele din secolele VII-IX, cum este cazul vasului cu patru cruci incizate simetric pe pereții exteriori [22].

La Albești, ca și în alte zone muntoase din Carpați, vatra satului consta dintr-un număr mic de case izolate, răsfirat. Acest tip de sat arhaic a fost amplu descris de Romulus Vuia care a constatat că românii sunt singurii care locuiesc în asemenea sate arhaice. Potrivit opiniei lui R. Vuia, asemenea sate datează din secolul al VI-lea, iar tipul de sat răsfirat este datat cu secolele VI-XII, fiind un element de continuitate a românilor [23]. În asemenea tip de sate arhaice este foarte dificil a descoperi cimitirele, care rămân necunoscute arheologilor.

Drept urmare, concluziile arheologilor despre ritul funerar din secolele VII-IX se bazează pe cercetări efectuate în spațiile cu o populație mixtă romanico-slavă sau romanico-gepidă. Aici, începând cu secolul al VII-lea a fost impus ritul incinerăției, revenindu-se la cel de inhumație în secolul al X-lea. Analizând acest fenomen, arheologii au emis diverse opinii. V. Spinei consideră că „în pofida incompatibilităților incinerăției cu dogmele evanghelice, nu ni se pare cu totul exclus că la periferia lumii creștine, departe de instituțiile ecleziastice importante, să se fi păstrat practici rituale ancestrale” [24]. Drept exemplu, autorul aduce cazul saxonilor, convertiți la creștinism de franci pe timpul lui Carol cel Mare, care mai multe decenii au continuat să practice incinerăția, precum și unele triburi slave după ce adaptaseră creștinismul. Este posibil ca romanicii să fi adoptat elemente ale ritului funerar al vecinilor lor slavi [25].

Concomitent, în istoriografia românească recentă au fost expuse și unele viziuni mai radicale, care neagă prezența creștinismului la români până la creștinarea slavilor bulgari (anul 864) și a moravilor (anul 906) [26]. A. A. Rusu, bazându-se pe unele

materiale arheologice incomplete, consideră că în perioada de până în secolul al X-lea la români au lipsit principalele elemente rituale creștine. Astfel, aici ar fi lipsit materialul de bază care servea euharistiei: vinul. Autorul face trimitere la unele studii cu caracter regional, care nu abordează direct problema cercetată și se află în contradicție cu studiile speciale la această temă. Cercetătorii N. A. Mironescu, Dorel Ichim, N. Stoicescu ș.a. au constatat vechimea viticulturii la români, începând cu epoca dacică. Ultimul menționează prezența termenilor de origine dacică (*strugure*) sau romană (*viță, vie, coarde, călcătoare* etc.), precum și continuitatea folosirii acelorași instrumente începând din vremurile daco-române și până în zilele noastre (*călcătoarea tronconică de tip mediteranean, cosoare curbate dacice, teascurile, bota* (vas de lemn troncate etc.) [27]. Nefondate par a fi argumentele lui A. A. Rusu privind lipsa bisericilor, a cărților bisericești etc. Unele săpături arheologice, de exemplu, la Hansca au scos la iveală urechiușe de bronz de la cărțile sfinte și cruciulițe din secolele IX-X [28].

O contribuție serioasă la studierea creștinismului în spațiul românesc în mileniul I d.Hr. îi aparține istoricului clujean Sorin Marțian [29], care a inventariat obiecte creștine din secolele VII-XII, constatând că informațiile arheologice accesibile includ un număr redus de materiale, iar cele scrise – mai multe informații indirecte. Drept urmare, studierea complexă a creștinismului pe teritoriul fostei Dacii romane „rămâne un deziderat greu de atins în absența unor date arheologice suficiente și în absența izvoarelor scrise” [30]. În viziunea lui Nelu Zugravu, această penurie de informații, referitoare la epoca Evului Mediu timpuriu s-ar putea lămurii prin adoptarea de către băștinași a creștinismului popular, despre care am menționat supra.

Problema răspândirii creștinismului în mediul populației autohtone din spațiul de la est de Carpați în perioada examinată a fost

abordată în baza materialelor arheologice de către Dan Teodor [31], M. Andronic [32], Gh. Postică ș.a. Pentru perioada istorică de până în secolul al V-lea d.Hr. au adus contribuții arheologice la problema dată Ion Niculiță [33] și V. Vornic [34]. Primul a descris o construcție de piatră de la *Sobari-Soroca*, datată de autor cu secolele III–IV/V d.Hr. și considerată paleocreștină, fără absidă, fiind comparată cu o construcție similară de la Iași – Nicolina și examinată în contextul răspândirii creștinismului în spațiul de la est de Carpați, începând cu secolele II–IV d.Hr. Al doilea autor a examinat necropolele culturii *Sântana de Mureș–Cerneahov*, îndeosebi pe cele de la Brăviceni-Orhei, ajungând la concluzia că mormintele orientate V-E din aceste necropole pot fi atribuite unor creștini [35].

În ansamblu, soluția la problemele legate de rituri funerare, locașuri etc. necesită investigații suplimentare.

Dar să revenim la problema relațiilor româno-slave. În istoriografia contemporană s-a constatat că o conviețuire îndelungată în cadrul unei culturi materiale similare a dus la asimilarea elementului slav de către cel romanic. Al. Niculescu a formulat acest proces astfel: „slavii au învățat limba romanică, transformând-o în limbă română”. Cunoscutul lingvist Emil Petrovici menționa că în timpul cuceririi Transilvaniei de către unguri, slavii care locuiau împreună cu românii au fost împinși spre periferia bazinurilor deschise și din câmpii spre munți, unde „datorită preponderenței elementului muntenesc românesc, populația a câștigat un caracter româno-slav și în curând românesc” [36].

La est și sud pe Carpați același rol l-au jucat pecinegii și cumanii, împingând populația purtătoare a culturii *Dridu* – spre zonele submontane și împădurite, unde predominau romanicii. Tudor Sălăgean a constatat că „invaziile din secolele IX–XI au avut drept rezultat izolarea românilor nord-dunăreni de slavii de la vest și sud. Aceasta a dus la accelerarea procesului de asimilare a

damo-slavilor încheiat, în orice caz, în liniile sale generale, până la sfârșitul secolului al XI-lea” [37].

Populația romanică, concentrată la momentul invaziei slavilor în zone montane, submontane și împădurite (*Romania Antiqua*) a servit apoi drept un rezervor uman care, odată cu instaurarea stabilității, a sporit încontinuu componența romanică din spațiul extracarpatic și a dominat-o pe cea slavă până la completa ei asimilare. Noul val de migratori din secolele X–XI a împins populația din așezările culturii *Dridu* și *Blandiana A.*, spre zonele habitatului populației romanice din *Romania Antiqua*. Drept urmare, *Romania Antiqua* și *Romania Nova* s-au contopit în contextul poporului român. Anume *Zonele Plaiurilor* precum și circulația umană dintre sudul și nordul Dunării au susținut în continuu romanitatea cu acel suport pe care nu l-au avut unele foste provincii romane, unde romanitatea s-a stins către anul 600.

La studierea problemelor referitoare la evoluția populației autohtone în epoca migrațiilor și a relațiilor eu cu slavii, au adus o contribuție substanțială și istoricii din Republica Moldova. O ocupație primordială a acestor istorici după 1989 a fost demistificarea istoriei de concepțiile ideologizate ale istoriografiei sovietice. În acest context profesorul Gh. Postică menționa „Concepția oficială a istoriografiei sovietice privind civilizația timpurie din spațiul Pruto-Nistorean are la bază cunoscuta doctrină a panslavismului, pe care a urmat-o cu fidelitate. În viziunea istoriografiei sovietice teritoriul dintre Nistru și Prut reprezintă pământuri istorice ale slavilor, pământurile lor de baștină, pământuri, unde a avut loc geneza acestor triburi” [38]. Gh. Postică critică publicațiile Institutului de Arheologie al AȘM din anii 1990–1991, în care unii autori continuau cercetarea civilizației medievale timpurii de pe pozițiile istoriografiei sovietice și care calificau vestigiile arheologice din secolele VI–VIII dintre Prut și Nistru drept pur slave [39].

În anul 1999 la Chișinău au fost organizate dezbateri naționale la tema „Demistificarea sau remistificarea istoriei”, în cadrul cărora au fost prezentate referate privind populația băștinașă din spațiul Pruto-Nistrean în Evul Mediu timpuriu – Ion Hâncu: „Apariția, implementarea și mistificarea etnonimului slav în literatura arheologică din Moldova” [40] și Dragomir Dumbrăveanu: „Contribuții istoriografice în interpretarea culturii Dridu”. În viziunea ultimului autor această cultură aparține civilizației vechi românești [41], interpretare caracteristică istoriografiei de până în anii '90 ai secolului trecut.

În perioada de după 1989, arheologii chișinăuieni au editat studii monografice, bazate pe surse arheologice concrete, care au extins baza referitoare la populația autohtonă din spațiul Pruto-Nistrean în epoca cercetată: Ion Hâncu, „Băștinașii plaiului moldav în lumina surselor arheologice” (Chișinău, 1993), Idem, „Cultura băștinașilor din spațiul pruto-nistrean în Epoca Evului Mediu timpuriu” (Chișinău, 2002), I. Corman, „Contribuții la istoria spațiului pruto-nistrean în epoca Evului Mediu timpuriu” (secolele V–VIII); I. Tentiuc, „Populația din Moldova Centrală în secolele IV–XI” (Iași, 1996); S. Musteață, „Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII–IX” (Chișinău, 2005) [42] ș.a.

O lucrare fundamentală reprezintă monografia lui Gh. Postică „Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean” (secolele V–XIII) (Editura Academiei Române, București, 2007). În viziunea lui Victor Spinei autorul acestei lucrări a sintetizat coerent un material arheologic substanțial, care „spre deosebire de numeroase studii monografice elaborate de diverși autori în ultimii ani, care se axează prioritar pe materiale arheologice, scoase la iveală de alți confrăți de breaslă, colegul basarabean și-a structurat consistenta sa sinteză în mare parte pe vestigii descoperite prin propriile eforturi” [43]. Stabilirea zonelor de concentrație demografică pe plan sincron și diacronic i-a

permis autorului să constate „continuitatea de locuire pe aceleași vetre în cazul a sute de așezări de la sfârșitul mileniului I și de la începutul celui următor”, constatând predominanța așezărilor cu mai multe orizonturi culturale. Dar, în viziunea lui V. Spinei, „nu întotdeauna existența succesiunii de locuire în aceleași microzone sunt în măsură să indice cu deplină certitudine continuitatea etnică, de aici decurgând o sarcină a cercetărilor viitoare de a încerca discernerea relevanței etno-culturale a tuturor vestigiilor depistate” [44].

În final, vom constata că lucrările publicate în ultimele decenii au aprofundat esențial studierea problemelor cardinale ale evoluției populației autohtone de la nord de Dunăre în Evul Mediu timpuriu. Bazate pe noi surse, investigațiile autorilor depășesc treptat concluziile declarative și combative. Desigur că disputa privind problemele abordate în acest articol va continua în baza unor noi cercetări, deoarece cunoașterea nu poate fi completă, iar apropierea de adevăr este continuă.

Referințe bibliografice:

- [1] Spinei V., *Universa Valachica. Românii în contextul politicii internaționale de la începutul mileniului al II-lea*. Chișinău: Cartdidact, 2006, p. 47.
- [2] *Ibidem*, p. 46-56.
- [3] Bârză L., Brezeanu S., *Originea și continuitatea românilor*, în „Arheologie și tradiție istorică”. București, 1991.
- [4] Brezeanu S., *Romanitatea orientală în Evul Mediu de la cetățenii romani la națiunea medievală*, București, 1999.
- [5] Boia L., *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997, p. 182.
- [6] *Ibidem*, p. 489.
- [7] Madgearu Al., *The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum: Truth and Fiction*. Cluj-Napoca: Romanian Cultural Institute, 2005, p. 147-148.
- [8] Pop I. A., *Istoria, adevărul și miturile (Note de lectură)*. București: Editura enciclopedică, 2002.

- [9] *Ibidem*, p. 380.
- [10] *Ibidem*, p. 137-143.
- [11] Opreanu Coriolan Horațiu, *Regiunile nord-dunărene de la provincia Dacia la apariția limbii române (sec. II-VIII)*. În: „Istoria României, Compendiu”, Coordonator I.-A. Pop, I. Bolovan, Cluj-Napoca, 2004, p. 109.
- [12] Okamura L., *Roman Withdrawals from Three Transfluvial Frontiers*. În: „Shifting Frontiers in Lute Antiquity”, London, 1996, p. 11-19; Watson A. Aurelian and the Thiro Ceaturg, London–New York, 1999 – Apud: C. H. Opreanu, *op. cit.*, p. 110-111.
- [13] *Ibidem*, p. 110.
- [14] Niculescu A., *Romania Antiqua, Romania Nova și continuitatea mobilă a limbii române*. În: “Quaderni di Filologia Romanza”, nr. 6, 1987, p. 7-25; Opreanu C.H., *op. cit.*, p. 134-136.
- [15] Curta F., *The Making of the Slavs History and Arhcelogy of the Lowes Danube Region*, Cambrige, 2001, Apud V. Spinei, *Op. cit.*, p. 301.
- [16] *Ibidem*, p. 55-56.
- [17] Opreanu C. H., *op. cit.*, p. 130-131.
- [18] Horedt K., *Siebenburgenim Fruhmitte-latler*, Bon, 1986, p. 110.
- [19] Baltag Gh., *Sighișoara înainte de Sighișoara*. București: Ed. Oscar Print, 2000, p. 270-271.
- [20] *Geografia României*, Tratat, Vol. III, București, 1987, p. 36-38.
- [21] Someșan Laurian, *Vechimea și evoluția agriculturii românești în Transilvania*, Brașov, 1941.
- [22] Baltag Gh., *op. cit.*, p. 262
- [23] Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, Vol. II, București, 1980, p. 9-128.
- [24] Spinei V., *op. cit.*, p. 30.
- [25] *Ibidem*.
- [26] Rusu A. A., *Creștinismul românesc în preajma Anului o Mie: în căutarea identității*. În: <http://www.medievistica.20>, 12.06.2011
- [27] Stoicescu N., *O falsă problemă istorică, discontinuitatea poporului român pe teritoriul strămoșesc*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 293, notele – p. 307.
- [28] Хынку Ион, *Древняя культура Молдавии*. Кишинев: ШТИИЦа, 1974, p. 127-150, Vezi și Teodor D. Gh. *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991.
- [29] Marțian Sorin, *Biserica pe teritoriul fostelor provincii dacice (Transilvania, Banat, Oltenia) în secolele VII-XII. Aspecte de istorie, organizare bisericească, rit și cultură*. Târgul Lăpuș: Ed. Galaxia Gutemberg, 2006.
- [30] Zugravu Nelu, *Geneza creștinismului popular al românilor*. București, 1997.
- [31] Teodor Dan, *op. cit.*
- [32] Andronic M., *Teritoriul nord-carpatic în a doua jumătate a primului mileniu creștin*. Suceava: Istros, 2005.
- [33] Niculiță Ion, *Romanizarea și creștinizarea*. În: Istoria Moldovei. Epoca preistorică și antică (până în sec. V), Chișinău, 2010, p. 621-627.
- [34] Vornic V., *Morminte orientate vest-est din necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Brănești. Contribuții la problema răspândirii creștinismului în Gothia*. În: „Arheologia Moldovei”, XXXIII, București, 2010, p. 189-213.
- [35] *Ibidem*, p. 206.
- [36] Vezi: Rusu I. I., *Etnogeneza românilor*, București, 1982, p. 219.
- [37] *Istoria României*. Cluj-Napoca, 2004, p. 162.
- [38] *Demistificarea sau remistificarea istoriei*. În: „Materialele Dezbatărilor Naționale. 26-28 aprilie 1999”. Chișinău: Pontos, 2000, p. 19.
- [39] *Ibidem*, p. 20.
- [40] *Ibidem*, p. 24-29.
- [41] *Ibidem*, p. 36-46.
- [42] *O recenzie desfășurată a lucrării lui Sergiu Musteață de Eugen S. Teodor*. În: „Cercetări arheologice”, XIII, 2006, p. 463-469.
- [43] Spinei Victor, *Cuvânt înainte*. În: Postică Gh., *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (sec. V-VIII)*, București: Editura Academiei Române, 2007, p. 9.
- [44] *Ibidem*.

EVOLUȚIA CERCETĂRILOR CU CARACTER MEDICO-LEGAL ÎN MOLDOVA

THE DEVELOPMENT OF FORENSIC STUDIES IN MOLDOVA

Gheorghe BACIU¹

REZUMAT

Sunt evidențiate principalele realizări în studii științifice medico-legale în spațiul istoric contemporan din Moldova, bazate pe documente istorice și literatură specializată. Autorul trage concluzia că nu numai știința universală specializată medicală, dar și ramura sa națională a contribuit substanțial la dezvoltarea ei. Pe lângă cele mai importante evenimente istorice în medicina medico-legală, sunt evidențiate unele personalități care au influențat dezvoltarea ramurii.

Cuvinte-cheie: medicină, medico-legal, expertiză, judiciar, republica, sănătate.

ABSTRACT

Based on historical documents and specialized literature the main achievements of forensic scientific research in the historic and contemporary space of Moldova are highlighted. The author concludes that not only the universal specialized medical science, but also the its national branch has made substantial contributions to its development. Along with the most important historical events of forensic medicine some personalities are highlighted, who have influenced the development of the branch.

Keywords: Medicine, forensics, expertise, judiciary, republic, health.

Medicina legală întotdeauna a servit drept mijloc de protecție și de consolidare a ordinii publice. Ca disciplină de sinteză, ea are un caracter interdisciplinar, având tangențe directe cu diverse specialități medicale (traumatologie, toxicologie, obstetrică și ginecologie etc.) și nemedicale (criminalistica). Principala ei vocație este sprijinirea competență a organelor de drept, ceea ce depășește cadrul unei specialități medicale propriu-zise.

Istoria mondială a dezvoltării medicinei legale atestă situații firești când normele de drept solicitau participarea specialiștilor din domeniul medicinei la reiterarea diferitor probleme ce țineau de anchetare, de cercetarea penală sau de judecată. Încă până la era

noastră, în Imperiul Roman moașele prezentau în judecată explicații referitoare la gravitate, avort și naștere. În perioada precoce a Renașterii (până în secolele XI–XII), medicina legală practic nu s-a dezvoltat. În acea perioadă predomina forma *acuzatorială* de judecată, în care avea loc concursul judecătoresc între părțile adverse ale procesului. Pe parcursul secolelor XII–XV, forma *acuzatorială* de judecată a fost înlocuită cu cea de *anchetare*. O astfel de formă judecătorească aproape că nu avea nevoie de cunoștințe medicale [1].

În spațiul românesc pentru prima dată dispoziții cu caracter medico-legal apar în *Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*

¹ **Gheorghe Baciu**, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”.

(*Pravila* lui Vasile Lupu, 1646), care se aplicau atunci pe teritoriul Țării Moldovei [2]. Ele prevedeau clar că „atunci când era vorba de o expertiză, trebuiau crezuți medicii cei mai buni, cei mai destoinici. În orice fel de răniri se impunea chemarea vraciului pentru a stabili „gravitatea și răspunderile” legate de producerea rănii. În toate circumstanțele referitoare la viața și sănătatea omului constatările vraciului erau cele mai pertinente și concludente pentru că „acesta cunoaște mai bine decât judecătorul” atare aspecte. Vraciu era crezut de justiție fără prestare de jurământ, iar dintre aceștia vracii doftori se credeau înaintea celorlalți vraci”.

„*Pravila*” lui Vasile Lupu includea numeroase prevederi de expertiză în caz de otrăviri, răniri, deflorări, iresponsabilitatea bolnavilor psihici, dereglarea auzului și graiului etc. Concomitent se prevedeau diferite grade de acuzare în funcție de consecințele prejudiciului. Unele teme din regulament erau bine determinate. Ele ocroteau „fetia”, pedepseau „siluirea” și reglementau adopția „luarea de suflet”, prevăzând pedepse aspre pentru atare situații.

În 1694 cronicarul Miron Costin descrie autopsia lui Gh. Duca, îngropat la Cetățuia, când doftorii (vraciul) „l-au spintecat după ce a murit și au constatat că plămânul alb era ars de sete și inima mare ca la un junc” [3].

În 1777 domnul Moldovei, printr-o hotărâre a sa, introduce postul de vraci orașenesc (de poliție) la Iași, cu dreptul de a deschide farmacie. În acea perioadă începe activitatea „Comisiei de doftori” care coordona invitarea și angajarea la lucru a medicilor” [4].

V. A. Urechia menționează un document cu caracter medico-legal, datat cu anul 1803 și eliberat de un „țirah” (chirurg), în legătură cu omorârea unui hoț „de către rapciu, care l-a ars pe piept și pânțece” ca să-l facă să-și divulge complicității. Medicul face o descriere a leziunilor stabilite [5].

La 22 iunie 1811 Divanul Moldovei hotărăște ca „deschiderea trupurilor acelor

ce se săvârșesc de moarte năprasnică... atârnă a se face de către țirah” [6]. Deja în anul 1812 întâlnim primul certificat medical (engrafon), eliberat pentru a fi folosit în fața autorităților administrative și semnat de trei medici: Selvestru Filiti, Constantin Darvari și Constantin Caracaș [7].

După anexarea Basarabiei la Rusia (1812) s-au format noi organe administrative și juridice, s-a organizat Uprava Medicală (1813), care servea drept instituție medico-sanitară și dirija activitatea tuturor medicilor. S-au păstrat date referitoare la examinarea medico-legală a patru pătimași din Tighina, efectuată în februarie 1813 de către ispravnicul Upravei Medicale din Tighina, doctorul în medicină I. Volfinger [8]. Certificatele menționate au fost scrise în limbile rusă, latină și română și reprezintă primele documente medico-legale depistate în ținutul nostru. În ele sunt descrise minuțios motivele examinării, caracterul, localizarea și dimensiunile leziunilor corporale. Aprecierea gradului de gravitate a leziunilor, în sensul perceput la momentul actual, nu se efectua, deși aprecierea subiectivă a valorilor lezionale pentru sănătate adesea se menționa.

Concomitent cu astfel de examinări, la acea perioadă se efectuau expertize obstetrico-ginecologice în caz de infrațiune sexuală (viol), perversiuni sexuale și acțiuni perverse. Mai frecvent se practicau examinările pentru aprecierea stării sănătății, corespunderii pentru exercitarea obligațiilor de serviciu și executarea pedepsei stabilite; determinarea de tratament sanatorial etc.

Toate documentele examinărilor medico-legale se prezentau pentru control și aprobare la Uprava Medicală, care exercita funcția instanței medico-legale de gradul II. În cadrul Upravei Medicale din Basarabia, actele se verificau colegial și, în funcție de calitatea perfectării și argumentării concluziilor elaborate, se aprobau sau nu. În unele cazuri se propuneau observații referitoare la defectele stabilite. Dacă era necesar,

se recomanda efectuarea cercetărilor suplimentare sau studierea unor teme la compartimentul respectiv al medicinei legale. Se practicau pe larg examinările psihiatrico-legale, iar în caz de necesitate persoana era spitalizată pentru a se stabili diagnosticul bolii în spitalul orășenesc din Chișinău și în cele militare, deschise în anii 1817–1828.

Corpurile delictive de origine biologică (organe cadaverice), precum și resturile de hrană, mase vomitive și altele se cercetau în scopul stabilirii substanțelor toxice. Astfel de cercetări se efectuau la una din cele trei farmacii existente în Chișinău, în prezența membrului Upravei Medicale. De asemenea, se cercetau obiectele cu urme sau suspiciune de sânge, resturile de nou-născuți sau oseminte etc.

După reforma judiciară din 1864 în Imperiul Rus, activitatea medico-legală pe teren se efectua de către medicii de poliție și de județ. Ei continuau să supravegheze starea sanitaro-igienică din teritorii, exercitând și funcția de experți.

Un eveniment important pentru populația Basarabiei l-a constituit deschiderea în decembrie 1817 a Spitalului Orășenesc din Chișinău, actualul Spital Clinic Republican. În această instituție se efectua și o anumită activitate medico-legală. Doctorul în medicină I. Volfingher a fost primul care a deținut funcția de inspector al Upravei Medicale din Basarabia, exercitând diferite forme de expertize medico-legale. În 1818–1824 această funcție a fost deținută de doctorul Budde [9].

Din 1824, în Spitalul Orășenesc din Chișinău a activat doctorul în medicină S. Grușevski. S-au păstrat informații prezentate de el guvernatorului Basarabiei, care conțineau caracteristica bolilor și a cauzelor de deces al bolnavilor aflați în spital. Fiecare caz letal era însoțit de o succintă descriere a faptului cu semnătura lui S. Grușevski și a administratorului. În această perioadă în spital activa și doctorul I. B. Șligheli, de numele căruia este legată efectuarea sistematică a cercetărilor de cadavre [10].

Odată cu fondarea în Basarabia a spitalelor de zemstvă (1870), mulți medici bine pregătiți (L. A. Marovski, A. D. Koțovski, A. V. Korceak-Cepurkovski, M. E. Lion, N. A. Doroșevski, I. C. Șeptelici-Herțesco, I. E. Varzari, Toma Ciorbă ș.a.) au desfășurat o largă activitate medico-legală.

În mod deosebit trebuie evidențiată activitatea medico-legală a cunoscutului medic L. A. Marovski, care 9 ani (1871–1880) a fost inspector al Upravei Medicale din Basarabia. Ca experimentat medic legist și om de înaltă erudiție a efectuat multe expertize complicate, inclusiv asupra cazului de moarte violentă a căpitanului de poliție Hajdeu, publicat în multe țări, ridicându-i ratingul în fața medicilor savanți, în afara Imperiului Rus [11].

A fost apreciată și activitatea medicului Axente Korceak-Cepurkovski, recunoscut prin renumitul său raport la al II-lea Congres Pirogov al medicilor din Rusia (1887), intitulat „Referitor la problemele activității medico-legale a medicilor în general și a celor de zemstvă în special” [12]. În raportul menționat se arată că cercetările medico-legale necesită o pregătire și cunoștințe mai vaste decât cele ce se predau la universități. Astfel de obligațiuni nu pot fi îndeplinite de fiecare medic, ci numai de către persoanele cu o pregătire specială. Concepția rămâne valabilă și în zilele noastre.

Este semnificativă și cuvântarea ținută de A. Korceak-Cepurkovski la al IV-lea Congres Pirogov al medicilor din 1891, în care menționa necesitatea creării unui contingent special de medici legiști calificați și pregătiți din cadrul medicilor de zemstvă sau orășenești care s-ar ocupa numai cu practica medico-legală, fiind eliberați concomitent de obligațiunile sanitaro-igienice [13]. Se poate constata că întregul program al acestui congres era consacrat problemelor de ordin medico-legal, tematica lui fiind actuală și în prezent. Programul includea: a) pregătirea cadrelor de medici experți; b) calificarea leziunilor corpo-

rare; c) modificarea nomenclaturii cauzelor directe ale morții; d) reglementarea drepturilor medicilor experți; e) responsabilitatea medicilor pentru tratament; f) probleme științifice ale medicinei legale.

Anumite aspecte cu caracter medico-legal conține teza de doctor în medicină a lui Victor Crășescu (1895), care a studiat metodele practicate de către descântători la tratarea copiilor și acordarea asistenței femeilor în timpul nașterii. El descrie un caz de deferire judecătii a unei moașe care a rupt piciorușele și mâna stângă a unui copil în timpul nașterii [14].

În perioada anilor 1918–1940, activitatea medico-legală în teritoriul basarabean se baza pe actele normative și legislative în vigoare din România. Majoritatea examinărilor medico-legale ale persoanelor pătimate și pe cadavre se efectuau de către medicii locali și numai expertizele complicate, cercetările toxicologice și ale altor obiecte se executau de către specialiștii din or. Iași [15]. Astfel, în 1926 se descrie cercetarea cadavrului preotului Rusu, care a decedat peste 7-8 ore după o lovitură cu un obiect contondent, constatându-se fracturarea a 5 coaste și ruptură de plămân. În 1929 medicul din or. Bălți Liuba Rațimor cercetează cadavrul unei fete din satul Recea care a fost ucisă și aruncată într-o fântână părăsită. Tot în acel an, procurorul S. Gobjilă emite o ordonanță prin care se cere cercetarea cadavrului călugărului Nicolae Doroșevici din mănăstirea Căpriană. Bănuind o intoxicație acută, medicul Prodan expediază organele interne din cadavru pentru cercetări toxicologice la Iași [16].

În 1933 se adoptă o lege prin care serviciul medico-legal din România intră sub directă îndrumare a Ministerului Justiției. Se prevedea durata și obligativitatea activităților teoretice și practice în cadrul cursurilor de specializare și pentru probitatea (atestarea) activității profesionale a medicilor legiști. Legea interzicea accesul acestora în practica

particulară [17]. Un mare aport științifico-practic în domeniul medicinei legale în perioada respectivă l-au avut profesorii universitari, frații Mina și Ștefan Minovici.

După reinstaurarea puterii sovietice (1944), în RSS Moldovenească a început procesul de organizare a noului sistem de medicină legală, bazat pe principiile existente în URSS. În perioada imediat următoare de după cel de-al Doilea Război Mondial, asistența medico-legală se efectua de către medicii legiști titulari din 7 orașe cu statut republican (Chișinău, Bălți, Bender, Tiraspol, Soroca, Cahul și Orhei) și 12 centre raionale, subordonate secțiilor de ocrotire a sănătății din localitățile respective. Se practica frecvent forma mobilă de asistență specializată, cu deplasarea experților în raioanele și satele republicii, preponderent pentru cercetarea medico-legală a cadavrelor. Cercetările corporilor delictate de origine biologică se efectuau în secțiile de laborator ale Expertizei medico-legale republicane, în care activau doar 5-6 specialiști, toți din or. Chișinău.

În scopul lichidării anumitor lacune în dirijarea activității expertale, în 1951 a fost creat Biroul Republican de Expertize Medico-Legale (BEML), primul conducător al căruia a fost Petru Areșev (1951–1958), șeful Catedrei de medicină legală a Institutului de Medicină din Chișinău.

De numele lui sunt legate multe inițiative de ordin organizatoric pentru ameliorarea bazei materiale, asigurarea cu aparatul strict necesar, precum și de coordonare a activității medico-legale cu organele de anchetă. În acea perioadă P. Areșev a fost ajutat de medicii legiști Isaac Șroit, Fridrih Sigal, Anatol Solohin, Petru Maximov, Margarita Dubravski, Margarita Kazarnovski ș.a. [18].

Petru Areșev a fost succedat la postul de șef al BEML de către elevul său, Petru Maximov, care a condus serviciul medico-legal din republică timp de 30 de ani (1958–1987). Acesta s-a manifestat ca un excelent

organizator și specialist de înaltă calificare. De numele domniei sale ține construcția și darea în exploatare a actualei clădiri a Centrului de Medicină Legală din Chișinău, el a depus eforturi pentru selectarea cadrelor de specialiști și deschiderea noilor secții medico-legale în centrele raionale. În cadrul BEML în 1951 activau doar 55 de specialiști, în 1970 statele de personal ale acestei instituții numărau 115 persoane, iar la pensionarea dlui P. Maximov (1987), în cadrul serviciului medico-legal din republică erau 259 de angajați.

În perioada de referință a apărut o nouă generație de medici legiști: Victor Denisov, Gheorghe Baci, Grigore Mutoi, Boris Albu, Gheorghe Cotelea, Chiril Corbu, Grigore Slonovschi, Nistor Scutaru, Alexei Siloci, Stanislav Ungurean, Ion Cuvșinov ș. a., care au preluat ștafeta activității în domeniul medicinei legale.

Următorul șef al BEML a fost tânărul doctor în științe medicale Stanislav Ungurean, care s-a aflat în această postură în anii 1987–1990, fiind înlocuit de către Ion Cuvșinov (1990–1997). Ei au continuat dirijarea serviciului medico-legal în baza tradițiilor existente, dar în condiții mai puțin favorabile. După destrămarea URSS și proclamarea Republicii Moldova ca stat independent (1991) au intervenit anumite schimbări în legile de bază ale statului, precum și în normele de drept. Stoparea dirijării organizatorico-instructive centralizate (din Moscova) a necesitat elaborarea documentelor normative autohtone care să reglementeze toate formele de expertize medico-legale. Îndeplinirea acestor sarcini cerea un potențial intelectual de specialiști și timp suficient pentru executarea lor, mai cu seamă în perioada de tranziție la economia de piață.

Prin ordinul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova (nr. 219) din 7 octombrie 1996 cu privire la modificarea nomenclatorului instituțiilor medicale, denumirea

„Biroul de Expertize Medico-Legale” este înlocuită cu „Centrul de Medicină Legală” (CML) și se introduce postul de director. La 14.07.1997 în funcția de director este numit profesorul universitar Gheorghe Baci, șeful Catedrei de medicină legală care, împreună cu vicedirectorii Ion Cuvșinov și Alexandru Susanu, a elaborat un set de acte normative autohtone menite să reglementeze diverse activități specifice ramurii. S-au operat modificări în formele de dirijare a activității medico-legale din republică. Au fost stabilite obligațiile de serviciu ale directorului, vicedirectorilor și ale șefilor secțiilor medico-legale.

În anii 1998–1999 s-a definitivat structura organizatorică a CML, a fost elaborat și aprobat un set de documente de uz intern: Regulamentul intern de funcționare a CML; Normativele-tip de state pentru personalul medical; Regulamentul cu privire la primirea, înregistrarea, păstrarea și eliberarea cadavrelor în secțiile tanatologice medico-legale; a fost aprobat nomenclatorul formularelor-tip ale documentației medico-legale. Ulterior a fost elaborat Regulamentul de apreciere medico-legală a gravității vătămării corporale (aprobat prin ordinul Ministerului Sănătății nr. 199 din 27.06.2003); au fost publicate indicațiile metodice „Aprecierea medico-legală a gravității vătămării corporale în traumele cranio-cerebrale” (aprobat prin ordinul nr. 157 din 30.05.2005) ș.a. [19].

În perioada postsovietică, prin prisma reformei judiciare în Republica Moldova a fost adoptată Legea cu privire la expertiza judiciară nr. 1086–XIV din 23.06.2000, care reprezintă actul judiciar și normativ de bază al serviciului de expertiză medico-legală. Legea în cauză stipulează principiile de activitate în domeniul expertizei judiciare, cerințele înaintate unui expert judiciar, drepturile, obligațiile și responsabilitatea acestuia, obiectele de cercetare, formele de expertiză și temeiurile pentru dispunerea și efectuarea ei. Ulterior, conform prevederi-

lor Legii cu privire la expertiza judiciară, activitatea serviciului medico-legal este reglementată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 31 din 17.01.2003 „Privind aprobarea Regulamentului Centru-ului de Medicină Legală de pe lângă Ministerul Sănătății” [20].

În continuare, prezentăm unele informații și date despre conducătorii serviciului medico-legal din Republica Moldova în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial.

AREȘEV PETRU GHEORGHE

(08.08.1922 – 12.04.1981)

Născut în or. Soci, Federația Rusă. A absolvit în 1947 Institutul de Medicină nr. 1 din Moscova. Continuă studiile prin doctorat la profesorul V. F. Cervakov. În 1949, la vârsta de numai 27 de ani, devine șef al

Catedrei de medicină legală a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău, pe care o conduce până în 1966. Teza de doctor o susține în 1950 și de doctor habilitat în medicină în 1964, iar peste un an i se conferă titlul de profesor universitar. A pus bazele cercetărilor științifice sistematice pe specialitate, devine fondatorul unei școli și al societății științifice din RSSM. A fost fondatorul și primul conducător (1951–1958) al Biroului de Expertiză Medico-Legală (BEML) din RSSM. De numele lui sunt legate multe inițiative benefice pentru redresarea activității din sistemul serviciului medico-legal. A publicat peste 60 de lucrări științifice, inclusiv o monografie. A pregătit 5 doctori în medicină.

MAXIMOV PETRU ION

(22.08.1922 – 08.11.2003)

Născut în regiunea Tula, participant la al Doilea Război Mondial. În anii 1946–1951 face studiile la Institutul de Medicină din Chișinău, iar după absolvirea facultății, timp de 2 ani activează la Secția medico-legală Chișinău, apoi deține funcția șef de sector

(1953–1958) și conduce Biroul de Expertiză Medico-Legală din RSSM până la pensionare (1987). În 1965 susține teza de doctor în medicină sub conducerea lui P. Areșev. Are peste 40 de lucrări publicate. Distins cu titlul onorific „Eminent al Ocrotirii Sănătății” (1958) și „Medic Emerit” (1975), decorat cu „Ordinul Muncii”, ordinul polonez „Pentru Merite” – Crucea de Argint (1945) și multe medalii militare.

UNGUREAN STANISLAV

(18.12.1950 – 02.06.2002)

A absolvit Institutul de Stat de Medicină din Chișinău în 1974. Activează în calitate de medic-legalist în raionul Telenești, iar în 1978 trece prin concurs în funcția de asistent la Catedra medicină legală. În 1984

susține teza de doctor în medicină sub conducerea profesorului Gh. Botezatu și i se conferă titlul de conferențiar universitar. A elaborat teza de doctor habilitat în medicină, pe care însă nu a reușit s-o susțină din cauza decesului prematur. A exercitat funcția de șef al BEML în perioada 1978–1990. Autor a peste 70 de lucrări publicate, inclusiv 1 manual și 2 monografii.

CUVȘINOV ION

Născut la 18 ianuarie 1959, în satul Costești, raionul Râșcani. În 1982 absolvă Institutul de Medicină din Chișinău. Activează 6 ani ca medic legist la Râbnița. În 1988 este ales, prin concurs, asistent la Catedra medicină legală, iar în 1990 este numit în funcția de medic-șef adjunct al BEML. În 1995 susține teza de doctor în medicină sub conducerea lui Gh. Botezatu. Deține titlul de conferențiar universitar. Medic-șef al BEML (1990–1997), director al Centrului de Medicină Legală (din 2010). Este autor a peste 35 de lucrări.

BACIU GHEORGHE

Născut la 2 octombrie 1936 în or. Bălți. Absolvă Școala de Felceri și Moașe din orașul natal în anul 1954. După serviciul militar face studiile la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (1957–1963), apoi la doctoratură. În 1967 susține teza de doctor sub conducerea lui P. Areșev, iar în 1983 – teza de doctor habilitat în științe medicale la Moscova. Din 1988 este profesor universitar. În anii 1963–1985 și din 1994 până în prezent activează la Catedra de medicină legală a USMF „Nicolae Testemițanu”, pe care o conduce din 1995 până în anul 2008. În perioada 1985–1994 deține funcția de șef al Catedrei disciplinelor medico-biologice la Institutul de Educație Fizică și Sport. În 1993–1997 este secretar științific al Secției Științe Medicale a AȘM. În anii 1997–2008 a exercitat funcția de director al Centrului de Medicină Legală. Autor a peste 500 de lucrări, inclusiv 25 de cărți,

manuale, cursuri didactice, monografii și 12 invenții. Membru al Academiei Balcanice de Medicină Legală (2003). Decorat cu Ordinul „Gloria Muncii” (2007).

PĂDURE ANDREI

Născut la 1 iulie 1975. Absolvă Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” în anul 1998. Urmează studiile post-universitare prin masterat și doctorat. În 2003 susține teza de doctor în științe medicale sub conducerea profesorului Gh. Baci, iar în 2011 – cea de doctor habilitat. Autor a circa 100 de lucrări științifice, inclusiv 2 monografii. Activează în calitate de asistent și conferențiar universitar la Catedra de medicină legală din anul 2000, iar din 2008 exercită funcția de șef al acestei catedre. În perioada anilor 2008–2010 deține postul de director al Centrului de Medicină Legală.

Referințe bibliografice:

[1] Gomoiu V., *Din istoria medicinei și învățământului medical în România*. București: Tip. Cultura, 1923, p. 23.

[2] Lupu V., *Carte românească de învățătură de la Pravilele împărătești*. Iași, 1646 (citat de Longinescu S. G. *Medicina legală în vechile legiuri românești*. *Curierul judiciar*, 1924); Alexandrescu D., *Vasile Lupu și opera sa legislativă*. *Analele Universității*. Iași, 1902–1903.

[3] Costin M., *Letopisețul Țării Moldovei*. București: Editura Tineretului, 1956 (citat de M. Costin. *Otrava și viața*. Iași, 1993, p. 119).

[4] Pruteanu P., *Contribuție la istoricul spitalelor din Moldova*. București: Editura Medicală, 1957, p. 11.

[5] Urechia V. A., *Istoria Românilor în 14 volume*. București, 1891–1901. Vol. 8, p. 529; vol. 9,

p. 357 (citat de I. Moraru. *Medicina legală*. București, 1967, p. 36).

[6] Samarian P. Gh., *Medicina și farmacia în trecutul românesc*. Vol. 2. București, 1938, p. 441.

[7] Morari I., *Medicina legală*. București, 1967, p. 36-37.

[8] Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 2, inv. 1, d. 36, f. 181, 271.

[9] Блувштейн Г. П., *Первые патолого-анатомические исследования в Кишиневском городском госпитале*. В кн.: Докл. юбил. научн. конф. врачей, посвящ. 150-летию РКБ МССР. Кишинев, 1967, с. 32-34.

[10] ANRM, F. 2, inv. 1, d. 873, f. 155, 233.

[11] Смирнов А. И., *Решение судебно-медицинских вопросов по делу о насильственной смерти капитана Гуужеу*. Вестник обществ. гигиены, судебной и практической медицины, 1890, т. V, кн. 2, отд. 3, с. 46.

[12] *Дневник Второго съезда Общества русских врачей*. М., 1887; *Труды Второго съезда Общества русских врачей*. М., 1887, т. 1.

[13] Шершавкин С. В., *История отечественной судебно-медицинской службы*. Москва, 1968, с. 143-144.

[14] Crăsescu V., *Contribuțiuni la studiul pediatriei populare. Teza pentru doctorat în medicină și chirurgie*. București, 1895, p. 56.

[15] Газета «Бессарабская Почта»: № 1406 от 12.09.1926; № 2440 от 29.12.1929; № 2489 от 16.09.1929.

[16] Baciuc Gh., *Istoricul medicinei legale în Republica Moldova*. Chișinău, 1997, p. 95.

[17] Scripcaru Gh., *Un secol de învățământ, cercetare și asistență medico-legală la Iași*. Revista medico-chirurgicală a Societății de medici și naturaliști din Iași, 1982, nr. 1, p. 190.

[18] Baciuc Gh., *Centrul de Medicină Legală la 50 ani*. Chișinău, 2001, p.133.

[19] Baciuc Gh., *Etapele de dezvoltare a Centrului de Medicină Legală în 55 ani de la fondare*. În: „Materialele Conferinței a II-a a medicilor legiști din RM”, Chișinău, 2006, p. 10-18.

[20] Baciuc Gh., Susanu A., Cuvșinov I., *Cu privire la noile reglementări legislative a activității serviciului medico-legal din Republica Moldova*. În: „Materialele Conferinței a II-a a medicilor legiști din RM”, Chișinău, 2006, p. 19-23.

ACADEMICIANUL GHEORGHE DUCA – OM, SAVANT ȘI BĂRBAT AL CETĂȚII

ACADEMICIAN GHEORGHE DUCA – A PROMINENT MAN OF SCIENCE AND STATESMAN

Mihai CIMPOI¹
Vasile BAHNARU²

REZUMAT

Vorbind despre Academicianul Gheorghe Duca, credem că este încă prea devreme să rezumăm activitatea sa, de aceea dorim să menționăm numai câteva din cele mai importante aspecte ale lucrării lui. În primul rând, este necesar să reamintim că acad. Gheorghe Duca este un exemplu perfect de personalitate multi-fațetă: Duca – savant renumit pe plan internațional; Duca – chimist; Duca – profesor; Duca – mentor; Duca – inițiator, coautor și promotor al Codului de știință și inovare în Moldova; Duca – manager, adică, lider și organizator al științei în Moldova; Duca – politician etc. Totuși, aceasta este o listă incompletă a ipostazelor sociale remarcabile care pot fi atribuite lui Gheorghe Duca.

Cuvinte-cheie: academician, chimist, știință, politică, cod, societate, manager.

ABSTRACT

Speaking about Academician Gheorghe Duca, We think it is too early to summarize his activities, which is why we are going to mention just some of the most important aspects of his work so far. First of all it is necessary to remember that Mr. Acad. Gheorghe Duca is a perfect example of a multi-faceted personality: Duca – the internationally renowned scientist; Duca – the chemist; Duca – the professor; Duca – the mentor; Duca – the initiator, coauthor and promoter of the Code on Science and Innovation of Moldova; Duca – the manager, i.e. the leader and organizer of the science in Moldova; Duca – the politician and so on. Still this is an incomplete list of remarkable social hipostases that can be assigned to Mr. Gheorghe Duca.

Keywords: Academician, chemist, science, politics, code, society, manager.

Din când în când, omul încearcă să facă totalurile activității sale fie pentru o anumită perioadă de timp, fie pentru existența sa în general. Vorbind despre domnul academician Gheorghe Duca, suntem de părerea că e încă devreme a contabiliza activitatea lui luată în ansamblu, din care considerente vom insista în cele ce urmează doar asupra unor aspecte din activitatea sa de până în prezent. Mai întâi ar fi necesar să reținem că personalitatea domnului acad. Gheorghe Duca poate fi prezentată din cele mai variate perspective: Duca – om de știință de importanță internațională, Duca – chimist, Duca – profesor, Duca –

¹ Mihai Cimpoi, doctor habilitat, academician, Institutul de Filologie al AȘM.

² Vasile Bahnaru, doctor habilitat, conferențiar cercetător, Institutul de Filologie al AȘM.

îndrumător și conducător științific, Duca – inițiator, coautor și promotor al Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova, Duca – manager, adică organizator și conducător al științei din Republica Moldova, Duca – om politic etc., etc., aceasta fiind seria incompletă de calificative care pot fi atribuite Domniei Sale la o examinare fugară a activității lui. Așadar, întrucât prezentarea omagială a dlui Gh. Duca necesită examinarea unui vast spectru de aspecte ale activității sale, iar competențele noastre în probleme de chimie, ecologie etc. sunt, eufemistic vorbind, reduse, în cele ce urmează vom stăruii doar asupra unora dintre acestea, și anume: Duca – om al cetății, adică omul antrenat plenar în viața societății noastre, și Duca – manager al științei din Republica Moldova.

Deși se susține că românul s-a născut poet, în egală măsură putem admite că românul s-a născut om politic. Totuși, în cazul domnului Gheorghe Duca, nu am putea admite că politica ar fi un prilej de ascensiune ierarhică, ci mai curând o necesitate rezultată din conștiința că el ar putea face o politică mai eficientă în raport cu alții. De altfel, Gheorghe Duca, ca și toți cei care au mai rămas conștienți, corecți și incoruptibili din pleiada celor angajați în realizarea unor reforme sociale și economice autentice în vederea asigurării unei prosperități veritabile celor mulți din această parte de țară blestemată să încapă în mâinile veșnicilor oportuniști, veșnicilor spoliatori, veșnicilor cățărători, veșnicilor „patrihoți”, continuă să creadă sincer că se poate practica o politică onestă în scopul garantării unei bunăstări reale pentru majoritatea populației basarabene. Din aceste considerente, Domnia Sa, ca om al cetății, a ajuns să conștientizeze, cu profundă tristețe, că basarabeni au intrat într-o apatie letargică, un fel de conciliere cu situația care amortește fals sentimentele tot mai evidente de frustrare, pe fondul recrudescenței fără precedent a nivelului de trai din ultimii ani și pe fondul prosperării falșilor politicieni cu demagogia lor ideologizantă de sorginte stră-

ină spiritului și tradițiilor noastre naționale. Totodată, el perseverează în ideea de echitate mai ales în societatea noastră în care, pentru o bună parte a populației basarabene, primează nostalgia după „trecutul glorios”, după epoca bolșevică, aceste imagini fiind readuse în conștiința ei de promisiunile fanteziste ale partidelor de stânga cu mintea lor afectată grav de virusul malign al spiritului revanșard al venerației pentru epoca sovietică cu ai ei „cârmaci” în frunte, nostalgia respectivă revenind cu nerușinare în forță propulsată atomic de noii corifei ai comunismului deghezați în articole vestimentare de esență neocomunistă. Mai mult, el este conștient de faptul că astăzi cei mai compromiși indivizi în trecutul comunist au devenit parlamentari, miniștri, oameni de stat, oameni de afaceri și activiști în diferite partide și că aceste lichele de profitori politici și financiari în imensa lor nerușinare amuțesc orice glas al rațiunii, inhibă conștiința noastră, scârbesc forul nostru interior, produc aversiune pentru viața plină de saltimbanci și de escroci, de aceea a încercat să demonstreze că poate fi promovată o politică corectă, onestă atât în structurile parlamentare, cât și în cele guvernamentale și de afaceri, dovadă elocventă servind activitatea sa în calitate de președinte al Comisiei parlamentare pentru cultură, știință, învățământ și mijloace de informare în masă (1998–2001), de ministru al ecologiei, construcțiilor și dezvoltării teritoriului (2001–2004) și de președinte al Academiei de Științe a Moldovei (5 februarie 2004, reales în această funcție la 21 februarie 2008). Toate acestea, în opinia noastră, sunt motivele care l-au determinat pe domnul Gheorghe Duca să renunțe parțial la profesorat și să se antreneze în viața publică și de stat.

Așa cum am afirmat anterior, al doilea aspect al activității acad. Gheorghe Duca asupra căruia aș vrea să insist în mod special aici este cel care se referă la Duca – manager. Se știe că răsturnările istorice veritabile nu sunt acelea care uimesc prin amploarea

și violența lor, așa cum a fost, să zicem, lovitura de stat din octombrie 1917, organizată, dirijată și realizată de ilustrul regizor al dictaturii Vladimir Lenin. Singurele schimbări importante, de unde decurge reînnoirea civilizației, au loc în opinii, concepții și credințe. Justețea acestei afirmații este susținută cu lux de probe indiscutabile de activitatea managerială a dlui Gh. Duca. În această ordine de idei amintim că, în opinia partidelor de orice orientare ideologică și politică, intelectualitatea este considerată a fi o categorie socială turbulentă, insubordonabilă, cu reacții imprevizibile, cu o mentalitate supărător de liberală, creând o presiune puternică – nu numai prin mass-media și luări de cuvânt în public, ci și prin ceea ce în trecutul apropiat tovarășii numeau „munca de la om la om”, din care cauză guvernării dintotdeauna fac tot ce se poate pentru a discredita intelectualii. Astfel, rând de rând s-a spus și se mai spune că intelectualii sunt „vânduți străinătății”, „bolnavi psihici”, „responsabili de starea catastrofală din economie”, „vinovați de lipsa sau de scumpirea carburanților, de nivelul scăzut de viață al populației prin revenirea la grafia latină și limba română” etc. și încă în multe alte feluri, de pildă, intelectualii sunt calificați drept oameni cărora nu le place munca pentru că, în opinia aleșilor poporului, numai cei care nu cer nimic, dând orbește ascultare cărmacilor, sunt cu adevărat merituoși. Mai mult, în fiecare seară, unele canale TV (NIT, bunăoară) ne aduc pe micul ecran fețele buhăite de o bunăstare carnivoră (aberant ieșită din standardele de alimentație rațională) ale unor activiști comuniști (și nu numai) și care, la fel ca pe vremuri, ne vorbesc despre perspectivele unei bunăstări fantastice în situația în care vor accede la putere. Și toate acestea se produc în timp ce intelectualii, „turbulenții”, „vânduții”, „huliganii” cu fețe tot mai scofălcite, cu pantofi tot mai scâlțiați, cu straie tot mai ponosite, cu salarii pe care își pot cumpăra între 2-3 kg de carne, atât și nimic mai mult,

continuă să-și ridice vocea, să se revolte pentru a-i apăra pe semenii noștri, nici ei mai bine hrăniți sau mai bine îmbrăcați. Situația prezentată este un rezultat direct al propagandei comuniste care a dat roade, întrucât zi de zi și ceas cu ceas oamenii li s-a spus că există un singur partid care îi iubește cu adevărat, că numai scurmatul cărbunelui și al pământului e o muncă demnă de respect, că numai cei ce se află la putere sunt îndreptățiți să conducă – consecința acestei iubiri ilimitate este faptul că respectivul partid crede că are drept de viață și de moarte asupra supușilor, dar mai ales a nesupușilor lui. Situația materială dezastruoasă a populației în genere și a intelectualilor în parte se datorează guvernărilor noștri, care, beneficiind de lipsa de practică în condiții noi, cu bolmojeala lor despre „economia socialistă de piață”, își fundamentează acțiunile lor pe minciună și dezinformare, făcute cu bunăștiință și cu rea-voință inimaginabile.

Gheorghe Duca și alți oameni politici și-au dat seama că „țărișoara noastră” nu este a celor care, în confuzia și spaima de moment, în lipsa unui organism social democratic, au pus mâna pe ea și o dirijează cu un voluntarism implacabil, fără să-și aducă aminte că și intelectualii au dreptul să trăiască în ea pentru că ei sunt ingineri, arhitecți, medici, profesori, avocați, actori, regizori, savanți, scriitori, pictori, sculptori, preoți etc. Atunci, în 2004, guvernării de la Chișinău erau puși în situația de a se ruga la Dumnezeu ca glasul intelectualilor să nu amuțească și mai ales să se roage ca nu care cumva intelectualii, cei atâta vreme desconsiderați, discreditați și scârbiți de atâta rea-voință, nemaiputând îndura mizeria – să nu părăsească până la urmă acest petic de pământ, așa cum au procedat deja mai mulți savanți și medici de mare valoare.

Așadar, în Basarabia nimeni nu avea nevoie de intelectualitate, stând însă și analizând situația în profunzime, atestăm aceeași situație deplorabilă pretutindeni: și la țară și

la oraș. Cu alte cuvinte, guvernarea basarabeană de odinioară nu avea în genere nevoie de popor, ci de o turmă tăcută, ascultătoare și credulă. Acestea erau condițiile sociale și materiale ale intelectualității în 2004, când domnul Gheorghe Duca a fost ales președinte al Academiei de Științe. Analizând situația existentă în știința autohtonă, domnul Gheorghe Duca (împreună cu alți savanți din conducerea Academiei) a căutat soluțiile de surmontare a condițiilor dezastruoase în care se afla domeniul cercetării. Tocmai în aceste condiții abominabile, domnul Gh. Duca a inițiat și promovat *Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova*, adoptat de Parlament la 15 iulie 2004, care a pus bazele revitalizării și modernizării științei și inovării din Republica Moldova. În urma legalizării acestui Cod, Academia de Științe și-a extins substanțial prerogativele, și-a consolidat resursele umane, și-a optimizat structura, a obținut resurse financiare considerabile de la buget, devenind o instituție prestigioasă, cu impact real asupra societății, economiei. Mai mult, o consecință logică a adoptării Codului a fost majorarea de câteva ori a salariului oamenilor de știință, ceea ce a dus la stoparea, fie și parțială, a exodului de creiere din Republica Moldova. Totuși, cea mai mare victorie a domnului Gheorghe Duca și a Codului este, indubitabil, crearea comunității științifice a Republicii Moldova, fapt ce i-a adus nu numai elogii binemeritate, ci și critici acerbe din partea oponentilor săi. În primul rând, a fost învinuit cu multă agresivitate de colaboraționism cu partidul comunistilor aflat la guvernare în 2004, ceea ce nu este justificat totalmente, pe motivul că președintele Academiei, aflat în directă subordonare a Guvernului, este obligat, în virtutea funcției deținute, să conlucreze cu conducerea republicii, indiferent de orientarea politică și ideologică a acesteia. În același timp, să nu uităm că în mod logic era imposibil să nu conlucrezi cu guvernarea comunistă în situația în care aceasta decidea cota bugetară de finanțare

a științei. Criticii din prezent ai domnului Gheorghe Duca se fac a uita că au beneficiat materialmente din plin de această conlucrare, iar acum se erijează în postură de spirite inocente, formulând la adresa acestuia obiecții violente. În scopul discreditării personalității domnului Gheorghe Duca și în vederea lichidării fragilei comunități științifice deja constituite, „prieteni de drum” ai domnului Duca au inițiat și au elaborat Codul educației, care prevede, practic, anularea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova, prin clauzele sale referitoare la organizarea, finanțarea științei și la modul de pregătire a cadrelor științifice. Și de această dată, domnul Gheorghe Duca argumentează, scrie materiale, discută cu autoritățile statului, mobilizează potențialul științific pentru a demonstra consecințele maligne pentru comunitatea științifică în situația în care Codul în cauză va fi adoptat. Indiscutabil, Codul educației este un act legislativ extrem de important, dar să reținem că acceptarea lui în varianta propusă ar duce în mod inevitabil la apariția unei situații catastrofale în sistemul de învățământ de toate gradele și în cel de formare a cadrelor de înaltă calificare prin eliberarea abuzivă a diplomelor de dr. și de dr. hab., la lichidarea comunității științifice constituite și la alte consecințe fatale și imprevizibile pentru știința noastră. Totodată, Gheorghe Duca este conștient că nici Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nu este perfect și necesită unele modificări și suplimentări prin prisma analizei critice a funcționării acestuia în cei aproape zece ani de existență.

Dar corolarul celor afirmate anterior este devotamentul acad. Gheorghe Duca față de adevărul științific. Nu vom insista aici asupra corectitudinii științifice în domeniul științelor exacte, fizico-chimice, biologice sau botanice, pe motivul că acestea nu afectează interesele ideologice ale unor partide politice, ci vom stărui asupra adevărului din științele socioumanistice, întrucât rezultatele

obținute de aceste științe au un impact direct asupra societății. În științele socioumanistice coexistă două poziții diametral opuse: cea a călăului și cea a victimei. Dacă te situezi pe poziția călăului, vei califica ca fiind un eveniment progresist anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă la 1812, ocuparea Basarabiei de către Uniunea Sovietică în 1940, iar în scopul menținerii dominației asupra românilor basarabeni vei susține existența unei „limbi moldovenești” distinctă de cea română și a unui „popor moldovenesc”, altul decât poporul român, în timp ce situându-te pe poziția victimei, vei examina critic situația și vei ajunge la concluzia că în 1812 Rusia țaristă a ocupat Basarabia, rupând-o și îndepărtând-o de matricea sa naturală – Țara Moldovei, iar în 1940 Uniunea Sovietică a pus stăpânire pe Basarabia, motivându-și neleguirea prin faptul că ar fi locuită în majoritate de ucraineni. Conducându-se de vechiul și verificatul în practică dicton latin *divide et impera*, ei ne-au declarat moldoveni și ne-au botezat limba „moldovenească”, pentru a ne mancurtiza, pentru a nu cunoaște cine suntem, de unde venim și ce limbă vorbim. Fără a fi istoric sau filolog, domnul Gheorghe Duca a susținut și susține poziția istoricilor, filologilor și oamenilor de cultură și contribuie la promovarea poziției lor științifice în societatea noastră.

De altfel, încă înainte de a fi ales președinte al Academiei, domnul Gheorghe Duca s-a manifestat ca un ardent adept al adevărului științific: astfel, fiind în funcția de ministru al ecologiei, construcțiilor și dezvoltării teritoriului în primul guvern condus de Vasile Tarlev, el nu a votat pentru schimbarea denumirii obiectului de studii “limba română” în “limba moldovenească”. Tot în această ordine de idei, urmează să amintim eforturile depuse de domnul președinte al Academiei în procesul de salvagardare a Institutului de Filologie în 2008, când guvernarea comunistă a inițiat o campanie violentă în vederea lichidării institutului nostru prin diluarea lui în Institutul Patrimoniului Cultural, constituit în majori-

tate de persoane străine culturii și spiritului nostru național. Astfel, s-a făcut tentativa de a lichida instituția care nu era obedientă puterii comuniste, nu accepta în niciun fel promovarea neadevărului cu privire la existența „limbii moldovenești”, diferită de cea română, și care era învinuită de naționalism pro-românesc. Domnul Gheorghe Duca și de această dată a dat dovadă de tact diplomatic și, susținut de corpul de membri titulari și membri corespondenți, a reușit să deçoace intențiile perfide ale guvernării neocomuniste.

În fine, Domnia Sa a adus o contribuție substanțială în procesul de organizare a științei și educației, a participat la semnarea Acordului bilateral între Republica Moldova și SUA, a înființat Asociația de Cercetare și Dezvoltare din Moldova, care a revigorat colaborarea științifică cu savanții din SUA. Dacă în politică ideea integrării noastre în Europa nu se individualizează nici prin originalitate de excepție, nici prin profunzimea cugetării, întrucât ea a curtat dintotdeauna neamul nostru, deși gradul intensității ei de manifestare era diferit, în funcție de conjunctura istorică și de tendințele evoluției sociale, în domeniul științei acest deziderat a devenit o realitate abia în zilele noastre. Astfel, datorită contribuției directe a domnului Gheorghe Duca, AȘM este implicată activ în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, stabilește relații de parteneriat strategic cu zeci de academii, societăți de științe ale lumii, cu UE și NATO în cadrul unor proiecte regionale și continentale.

Se știe că bunăstarea materială a unui popor se află, de cele mai multe ori, în dependență directă de probitatea morală și profesională a guvernanților, a oamenilor de știință și de cultură. Cunoscând acest postulat teoretic, domnul Gheorghe Duca are conștiința că, pentru ca în societate să domine prosperitatea, este necesar ca toate acțiunile clasei politice și a celei intelectuale să fie bazate pe onestitate, ca interesele acestora să fie convergente cu cele ale populației, deoarece

adevărul propriu-zis și, respectiv, conviețuirea pașnică între aceste două componente importante ale societății pot dăinui numai acolo unde voința elitei politice și intelectuale este în armonie perfectă cu voința comunității. Și poporul însă urmează să respecte anumite precepte sau, mai corect, să corespundă anumitor rigori, căci numai un popor sănătos fizic și spiritual, avizat în probleme de politică, luminat, cult și înstărit poate păși sigur pe drumul ce duce la prosperitate națională, aceasta din urmă incluzând atât aspectul material, cât și cel spiritual. Procedând în felul acesta, oamenii din structurile legislative și executive ale Republicii Moldova și oamenii de știință și de cultură nu vor semăna cu acel asin care paște cuminte și liniștit pe vârful Vezuviului, fără a suspecta iminența erupției ce urmează a se produce foarte curând.

Bibliografie:

1. *Academicianul Gheorghe Duca. Bibliografie*, Chișinău, 2012, 200 p.
2. *Academicianul Gheorghe Duca – strateg al timpurilor noastre*, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2012.
3. Alexandru Furtună, Mihai Adauge, *Academicianul Gheorghe Duca. Schiță genealogică*, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2012, 64 p.
4. *Duca Gheorghe*. În: Membrii Academiei de Științe a Moldovei. Dicționar, 1961-2006. Chișinău: Știința, 2006, p. 59-62.
5. *Sângerei: oameni, istorie, spiritualitate*, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2012, 320 p.

SAVANTUL GHEORGHE RUSNAC – FONDATOR AL ȘTIINȚEI POLITICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: REFLECȚII ȘI CONTRIBUȚII

GHEORGE RUSNAC – FOUNDER OF POLITICAL SCIENCE IN MOLDOVA:
REFLECTIONS AND CONTRIBUTIONS

Victor SACA¹

REZUMAT

Studiul prezent este dezvoltat pentru a celebra aniversarea a 70-a a academicianului Gheorghe Rusnac, fondator al școlii naționale de știință politică. Acesta include conceptele și ideile științifice ale savantului, activitatea și școala științifică a lui.

Cuvinte-cheie: *academician Rusnac, școala de știință politică, savant, rector, ambasador, activitate științifică*

ABSTRACT

The study is developed to celebrate the 70th anniversary of the academician Gheorghe Rusnac, the founder of the national political science school. It includes the scholar's scientific concepts and ideas, his work and scientific school.

Keywords: *academician Rusnac, political science school, scholar, rector, ambassador, scientific activity.*

Astăzi, când urmărim evoluția statului Republica Moldova în cei 21 de ani de existență, devine bine cunoscut argumentul apariției, constituirii și dezvoltării științei politice naționale, argument ce izvorăște din necesitatea analizei și valorificării unei practici sociopolitice complexe, multidimensionale, de natură tranzitorie de la un regim politic totalitar la unul democratic, de la un

sistem politic unipartidist la unul pluripartidist, de la o republică sovietică unională la un stat democratic suveran și independent, de la o economie centralizată, de comandă, la una de piață.

Atingerea în acest context a unui grad adecvat de știință care să corespundă cerințelor timpului și constituie, în viziunea noastră, mobilul dezvoltării statului și societății în schimbare, în general, și a sistemului educațional, cu un management eminentamente avansat, în particular. Pentru a depăși tensiunile și crizele interne și externe ale societății în tranziție, ce vizează în mod specific fiecare sferă a vieții sociale, tensiuni și crize provocate preponderent de paralizantele transformări social-sistemice, pentru a face față perspectivei de integrare europeană, sunt necesare eforturi susținute ale savantului și ale factorului de decizie în vederea modernizării capitalu-

¹ **Victor Saca**, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

lui științific. Doar modernizarea științei pe calea acumulării și realizării în permanență a capacităților științifice în domeniu, dar și a promovării unei politici științifice coerente, axată pe susținerea neîntreruptă a cadrelor științifice și face posibilă integrarea cu adevărat a cercetărilor științifice în viața social-economică și politică a țării, consolidarea interconexiunii dintre știință și politică, știință și societate, știință și educație.

Un rol cheie în apariția științei politice în Republica Moldova revine savanților entuziaști din domeniul istoriei, filosofiei, fostului comunism științific care, în pofida manifestării vădite a elementului vechi în mentalitatea lor științifică de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90, au stat la începuturile ei, punându-i bazele și dezvoltând-o ca știință cu statutul său aparte, dar, totodată, ca știință interparadigmatică, interconexă cu alte științe. Atunci, cu toate dificultățile morale, spirituale, educaționale, materiale, cu tot deficitul de cadre științifice noi, specializate ce existau în calea devenirii și afirmării științei politice în spațiul științific moldav, anume savanții entuziaști de orientare politologică ce profesau alte discipline socioumane au fost aceia care au conștientizat la timp necesitatea acestei științe noi pentru țara noastră, știință chemată să dea răspuns la multiple probleme ale vieții sociale, să efectueze prin efortul reprezentanților săi expertize de calitate a fenomenelor și proceselor politice și, desigur, să ofere soluții de democratizare și modernizare a statului și societății.

Primii politologi ai țării (Alexandru Zavtur, Vladimir Aculai, Alexandru Roșca ș.a.), dar și cei care au completat pe parcurs tagma politologică, au contribuit la o evoluție deloc facilă a științei politice în perimetrul științific moldav: de la aparent la real, de la voalat la manifest, de la simplu la compus. Astfel de evoluție era una contradictorie, cu multe semne de întrebare, cu abateri de la firesc, cu probleme serioase în crearea și afirmarea câmpului teoretic-explicativ și operațional-

tehnologic al politologiei în condițiile de trecere de la un regim politic la altul, de adaptare a câmpului respectiv la specificul fenomenului politic al Republicii Moldova.

Printre cei care au pus bazele acestei noi științe la Universitatea de Stat din Moldova și în țară, în general, se distinge îndeosebi marcanta personalitate din lumea istoriei politice, talentatul savant și profesor Gheorghe Rusnac. Domnia sa a fost primul savant istoric de talie națională din Republica Moldova care a semnalat la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 importanța și necesitatea recunoașterii politologiei ca obiect de studiu în sistemul de învățământ universitar și ca știință strict necesară pentru practica construcției statale și societale de tip democratic. E semnificativ faptul că această atitudine a savantului Gheorghe Rusnac față de politologie nu era un tribut al modei de atunci adus măsurilor complexe și contradictorii de democratizare a țării, pentru a critica poziția oficială a factorului de decizie din timpul regimului sovietic care considera această știință drept una burgheză, adică străină principiilor și valorilor socialiste și, respectiv, a interzis-o. Era mai degrabă o atitudine bine conștientizată, judicioasă a savantului, care reieșea din buna cunoaștere a complexității, dar și a caracterului problematic al noilor transformări sociale ce urmau să se realizeze în acele condiții grele de nesiguranță a primilor ani de independență a țării, și, ce e foarte important, din ferma lui convingere că anume asimilarea noii științe este condiția *sine qua non* de a rupe mai ușor cu trecutul totalitar și, totodată, de a-l evalua pe acesta la justa valoare pentru a diminua reproducerea și penetrarea unor elemente ale sale depășite de timp, însă persistente (norme, tradiții, obiceiuri etc.) în anevoioasele procese și relații de tip nou, democratic.

Poziția sinceră și curajoasă a savantului Gheorghe Rusnac vizavi de importanța științei politice în contextul transformărilor democratice, manifestată deschis în acei

ani grei de cotitură pentru științele sociale, de trecere la un nou regim și sistem politic, ne-a demonstrat, în mod evident, că mecanismul de funcționare a societății politice moldovenești nu e cu puțință de a-l percepe în afara serviciilor acestei științe ca disciplină academică de sine stătătoare, cu locul său aparte în sistemul de științe. Știința politică, în viziunea savantului, se impune drept oglinda realității sociale și e chemată să diagnosticheze cursul politic, linia politică nu numai conform factorului normativ, ci și a celui comportamental, relațional, să explice și să descrie realitatea sociopolitică în întreaga ei diversitate și contrarietate, iar de aici, să asigure practica politică cu tehnologii analitico-politice adecvate [1]. Și invers, dacă știința politică nu-și îndeplinește funcția de interpretare critică a realității, nu-și exprimă o poziție independentă față de putere, atunci ea în cele din urmă conduce la discreditarea puterii. Iată de ce o dezvoltare mai relevantă a științei politice e posibilă în condițiile unui câmp politic deschis, concurențial, unui regim politic democratic [2].

Aceste raționamente ale lui Gheorghe Rusnac le urmărim pas cu pas în întreaga sa activitate legată de politologie. Ele sunt expuse atât în ipostaza Dumnealui de cadru didactic, profesor universitar, cât și în cele de cercetător, membru corespondent și membru titular al AȘM la specialitatea *Științe politice*, precum și în cea de manager al învățământului universitar național. Astfel, Domnia Sa susține și promovează în mod consecvent știința politică pe plan universitar și național de la apariția ei în țara noastră, este fondatorul primei Catedre de politologie din țară, în anul universitar 1989/1990, la Universitatea de Stat din Moldova.

Astăzi, urmărind corelația activității profesorului și savantului Gheorghe Rusnac cu evoluția științei politice moldovenești, constatăm o semnificație triplă a acestei corelații. Chiar de la bun început, el vedea rostul științei politice atât în câmpul sistemului

educațional universitar, cât și în cel al practicii transformărilor politice și evaluării acestor transformări. Mai mult ca atât, el sesiza aceste câmpuri de rol ale științei politice într-o legătură indispensabilă, drept câmpuri complementare ce determină maturizarea segmentului umanitar al sistemului de învățământ universitar în noile condiții, pe de o parte, și raționalizarea sub influența științei politice a practicii politice, a unei evaluări adecvate a acesteia, pe de altă parte. De aceea, în calitate de primul șef al primei Catedre de politologie din țară (anii 1990–1993), Gheorghe Rusnac pledează pentru dezvoltarea politologiei în întreg spațiul moldav ca știință și disciplină didactică, orientată spre evaluarea echidistantă a procesului transformator din sfera politică.

Desigur, acea perioadă a fost una mai mult decât dificilă pentru științele sociale în ansamblu. Or, pentru politologie ea este, în opinia noastră, una de natură unică – perioada căutării anevoioase a propriei identități, când politologia apărea într-un fel ca știință „importată”, dar, totodată, ca știință sub influența mentalității științifice și politice noi (pătrunsă de elementul vechi al trecutului totalitar), ce se afirma cu greu în acele vremuri nesigure, inclusiv în sistemul universitar, care urmau după perestroika gorbaciovistă. Anume atunci, mai ales în ultimii 2 ani ai regimului sovietic, când au loc modificări rapide în sfera politică (inclusiv în procesul politic a noi personalități, apariția multor partide, mișcări politice, a concurenței politice deschise), cu multiple generări de speranțe la o democratizare fulger, s-a pus începutul reconstrucției științei sociale sovietice. Atunci se și întreprind primii pași de instituționalizare a științei politice și, respectiv, de pregătire și predare a cursului normativ de politologie în sistemul de învățământ superior din Moldova. Acest eveniment, legat mai întâi, după cum s-a menționat anterior, de Universitatea de Stat din Moldova, în particular de activitatea savantului Gheorghe Rusnac,

devine la începutul anilor '90 recunoscut și în alte instituții de învățământ superior din republică. Astfel, după exemplul USM știința politică universitară tindea să se afirme în întreaga țară, fapt deja împlinit pe parcurs.

Vorbind astăzi, la o distanță de mai bine de două decenii de profesare, despre știința politică din cadrul Universității de Stat din Moldova, e necesar a menționa că la începuturile ei, de rând cu primul șef al Catedrei de politologie Gheorghe Rusnac, au stat profesorul Al. Zavtur, conferențiarul D. Strah, V. Moșneaga, Em. Ciobu, P. Frunțașu, D. Ilașciuc și alții. Ei au constituit o echipă devotată cauzei științifice și didactice care susținea și participa activ la realizarea inițiativelor de reformare a învățământului universitar. Cu acest scop erau strict necesare noi elaborări științifico-metodice care să facă față cerințelor de predare a științei politice în condițiile unei țări în tranziție spre democrație. Adică, transformările sociale și politice de la începutul anilor '90 și cele ce urmau a fi împlinite pe parcurs trebuia să se regăsească în mod adecvat într-o analiză epistemologică, axiologică, praxiologică și conceptual-metodică de tip nou a fenomenului politic, analiză descătușată de dogme și ideologisme, axată pe norme, acțiuni și relații complementare, pe interpretări ale științei politice ca știință multiparadigmatică, strâns legată de alte științe. Din aceste considerente, la USM, sub redacția dlui Alexandru Zavtur, cu participarea nemijlocită a dlui Gheorghe Rusnac și a întregii echipe de la catedră, dar și a unor reprezentanți ai altor catedre similare din țară, a fost publicat în 1991, în ediție română și rusă, primul curs universitar de prelegeri la politologie (alcătuit din 14 teme) din Moldova și unul dintre primele din URSS. Ținându-se cont de noile realități politice legate de constituirea statalității moldovenești independente, precum și de un nivel nou de cunoștințe a profesării universitare, între anii 1993–1998 s-a elaborat și editat un curs universitar la politologie în 4 volume sub re-

dacția dlui V. Moșneaga la care și-a adus o contribuție substanțială, ca unul din autori, savantul Gheorghe Rusnac. Autorii cursului erau deja familiarizați mai profund cu realizările științei politice occidentale, ei aveau un potențial epistemologic mai înalt de ajustare a acestor realizări la specificul Moldovei. Tematica cursului în cauză a devenit una mai diversificată, mai apropiată de specificul specialităților de la USM, fapt ce a asigurat predarea științei politice la toate facultățile universității. Aceasta se explică prin eforturile susținute ale colectivului Catedrei de politologie condusă de Gheorghe Rusnac, care a devenit nu doar mai versat în domeniul respectiv, ci și mai competent din punctul de vedere al necesităților facultăților deservite de catedră.

Pe parcursul primei jumătăți a anilor '90 cadrele politologice de la universitate au acumulat o anumită experiență de supraviețuire în acele condiții grele, neordinare, de acomodare la schimbările ce se produceau în societate în general și în sistemul de învățământ în particular. O realizare a lor poate fi considerată capacitatea de a influența păstrarea obligativității predării cursului de politologie. Mai mult, la unele facultăți umanitare, la inițiativa șefului de catedră Gheorghe Rusnac, au fost introduse, paralel cu cursul normativ, un șir de cursuri speciale în domeniul științei politice, inclusiv cursuri bazate pe raporturi de colaborare cu reprezentanți ai altor științe socioumane. Dar poate că cea mai semnificativă realizare a Catedrei de politologie a USM și personal a șefului de catedră în prima jumătate a anilor '90 este menținerea neschimbată a statutului ei de subdiviziune politologică universitară, rezistența ei la provocările sociopolitice ale tranziției, ale atitudinii dubioase a factorului politic de decizie față de științele sociale. În asemenea situație catedrele similare de la alte instituții superioare de învățământ din țară nu au rezistat la presiunile puterii, în particular, din partea celor ce elaborau și promovau politica științifică

în domeniul științelor sociale. Drept rezultat, către mijlocul anilor '90 acestea au fost comasate cu alte catedre de științe sociale în catedre de științe socioumane care funcționează în atare ipostază până în prezent.

În pofida problemelor apărute, dezvoltarea politologiei ca știință și disciplină de studiu, solicitarea ei de către structurile politice și de stat, centrele analitice independente, partidele și mișcările politice a necesitat crearea unui sistem național de pregătire a cadrelor în domeniul științei politice. Inițiator în realizarea acestui deziderat a devenit Universitatea de Stat din Moldova, care prin afirmarea științei politice universitare și crearea primelor grupuri de specialitate a pus începutul pregătirii cadrelor politologice din Moldova. Astfel, în 1993, la inițiativa Catedrei de politologie, cu susținerea rectorului USM, Gheorghe Rusnac, numit în această funcție în iulie același an, la Facultatea de Istorie a Universității, în bază de concurs la buget, a fost creată o grupă academică la specialitatea „Istoria și politologia”. Iar în 1994 în cadrul aceleiași facultăți s-a deschis deja secția științelor politice la care înmatricularea se făcea la 3 specialități: „Politologie și istorie”, „Politologie și drept”, „Relații internaționale”. Aceasta a lărgit considerabil câmpul de dezvoltare a științei politice în Universitate și, respectiv, de colaborare între profesorii de politologie și istorie, politologie și drept, politologie și teoria relațiilor internaționale. Totuși acele posibilități pe care le oferea secția sus-numită nu satisfăceau necesitățile crescânde în pregătirea cadrelor politologice, fapt ce făcea oportună deschiderea în Universitate a unei facultăți speciale în domeniu. Sensibilizarea acestei oportunități era legată în primul rând de personalitatea savantului și managerului Universității Gheorghe Rusnac.

Desigur, venirea Domniei Sale, reprezentant al științei politice, în funcția de rector al Universității de Stat din Moldova (1993–2007) a ridicat considerabil autori-

tatea acestei științe în instituția dată, dar și în alte instituții de învățământ și academice din țară. În acest sens s-au intensificat și diversificat legăturile interuniversitare între reprezentanții științei politice din Moldova, precum și între cercetătorii politologi de la USM și cei de la Academia de Științe a Moldovei. Aceasta se observă în special începând cu anul 1995 când Gheorghe Rusnac este ales în calitate de președinte al Consiliului rectorilor instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova și membru asociat al Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei.

Activitatea de manager universitar și interuniversitar a dlui Gheorghe Rusnac a amplificat preocupările sale cu privire la destinul și perspectiva științei politice la USM. El a considerat necesar în condițiile complicate de la mijlocul anilor '90 de a oferi o nouă suflare procesului de pregătire a cadrelor politologice din Universitate și din țară. În acest context, anul 1995 se consideră cu adevărat anul deosebit pentru Universitatea de Stat din Moldova. Anume atunci, în baza Secției științelor politice a Facultății de Istorie, a fost fondată, conform Ordinului Rectorului USM din 20 iunie, cu începere de la 30 iunie, Facultatea de Științe Politice și Administrative [3], denumită ulterior (2001) Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative (FRIȘPA). Aceasta a fost și rămâne prima instituție de profil politologic în ipostază de facultate din Republica Moldova, pentru care cei mai bine de 17 ani de existență au transformat-o într-o instituție-cheie, *sui-generis*, atât în pregătirea cadrelor didactice de specialitate, cât și în constituirea și dezvoltarea științei politice moldovenești per ansamblu. Conform unor evaluări științifice, efectuate acum cinci ani, FRIȘPA, a cărei fondator a fost Gh. Rusnac, se socoate prima și unica instituție net superioară celor apărute în republică în cadrul altor instituții [4]. Specialitățile ce le oferea noua facultate la începuturile sale țin de „polito-

logie”, „politologie și instruire juridică”, „administratie publică”, „relații internaționale”.

La crearea și afirmarea facultății, ca centru al științei politice din țară, și-au adus aportul profesorii Gh. Rusnac, Al. Zavtur, conferențiarii V. Moșneaga, D. Strah (primul decan al Facultății), V. Beniuc, D. Ilașciuc, P. Frunțașu și alții. Prin cercetările efectuate în cadrul Catedrei de politologie, ei au contribuit la instituționalizarea științei politice universitare la nivel de facultate, la consolidarea și dezvoltarea de mai departe a acesteia, antrenând și pregătind noi forțe de savanți în domeniu, inclusiv de la alte facultăți ale Universității – Jurnalism și științe ale comunicării, Istorie. O contribuție aparte în acest sens a avut-o managerul și savantul Gh. Rusnac.

Astfel, către 2001, la cinci ani ai Facultății, știința politică universitară avea deja format un nucleu de entuziaști (Gh. Rusnac, V. Moșneaga, Al. Zavtur, V. Cujbă, V. Saca, V. Moraru, C. Marin, C. Solomon, A. Roșca, I. Gorincioi, T. Spinei, T. Turco ș.a.) bine pregătiți în domeniu, care o dezvoltau și o promovau activ atât în *Alma Mater* și în țară, cât și peste hotare. Corpul profesoral al Facultății număra peste 60 persoane, inclusiv 2 membri corespondenți ai AȘM, 4 doctori habilitați și 22 de doctori în științe [5]. A urmat apoi, la insistența dlui Gh. Rusnac, fenomenul amplificării științifice, adică lărgirii considerabile a efectivului de cercetare și didactic al Facultății, includerea tot mai activă în lumea științei politice a cadrelor de vârstă medie și tânără – V. Teosa, V. Borș, R. Tanasă, C. Mînescu, A. Margarint, A. Morozan, M. Bulova, E. Anghel, I. Bucătaru, R. Gorincioi, V. Andrieș, R. Svetlicinai, S. Cebotari, C. Covali (Ejov), R. Rusu ș.a.

Pentru comparație, menționăm că în 2006 FRIȘPA antrena în activitatea științifică deja 133 de cadre [6] de la cele 4 catedre ale sale – Științe Politice și Administrative, Relații Internaționale, Științe Juridice, Limbi Străine Aplicate – și de la Laboratorul științific „Sociologia politică”. Din acest efectiv distingem

2 membri corespondenți ai AȘM, 6 doctori habilitați, 25 de doctori în științe [7]. Prin concursul lor de zi cu zi știința politică a Facultății și Universității și a țării în general a făcut un pas calitativ nou în evoluția sa.

Potențialul științific de la FRIȘPA a crescut calitativ grație doctoratului și postdoctoratului în domeniul științelor politice, instituție inaugurată de către savantul și profesorul Gheorghe Rusnac. Pregătirea cadrelor științifice s-a intensificat odată cu crearea în 1998 pe lângă USM a Consiliului științific specializat în filosofie și politologie (primul Consiliu din țară abilitat cu dreptul de examinare a tezelor de doctorat în domeniul științelor politice), al cărui președinte a fost Gh. Rusnac. În anii de funcționare a Consiliului (1998–2003) la specialitatea „Teoria și istoria politologiei; instituții și procese politice” au fost susținute 15 teze de doctorat, inclusiv 8 teze de doctor în științe politice (C. Keing, C. Manolache, T. Spinei, J. Stepanova, V. Borș, G.-L. Voicu, C. Mînescu, R. Tănăsă) și 7 teze de doctor habilitat în științe politice (V. Beniuc, V. Moșneaga, V. Moraru, V. Saca, C. Marin, C. Solomon, Ala Roșca) [8]. Din totalul persoanelor cărora li s-a conferit grad științific în perioada respectivă, 13 sunt cetățeni ai Republicii Moldova și 2 – cetățeni străini. Majoritatea specialiștilor în politologie de la FRIȘPA și de la alte facultăți ale USM au susținut tezele de doctorat în Consiliul sus-menționat al Universității. Dintre aceștia în Consiliul dat și-au susținut tezele 7 doctori habilitați în științe politice din cadrul USM, dintre care patru revin Facultății, în particular Catedrei de politologie.

O etapă calitativ nouă în pregătirea cadrelor științifice în țară, inclusiv în domeniul politologiei, se remarcă de la sfârșitul anului 2003 – începutul anului 2004, odată cu reformarea sistemului de evaluare și atestare a lor, cu elaborarea și aprobarea unui nou Regulament cu privire la conferirea gradelor științifice și titlurilor științifice și științifico-

didactice în Republica Moldova, precum și cu acordarea dreptului senatelor universitare de a institui consilii științifice specializate și de a desemna seminare de profil la specialitățile corespunzătoare. Conform art.6 al Regulamentului, consiliile științifice specializate, ca verigă principală a CSA în atestarea cadrelor științifice, se organizează ad-hoc pentru fiecare teză aparte. Se admite examinarea de unul și același cosiliu (în ședințe aparte) a două teze de doctor ce țin de aceeași specialitate și au teme adiacente [9]. Aceste și alte modificări ale procesului de organizare și susținere a tezelor de doctorat au avut drept scop ridicarea nivelului calității de pregătire și atestare a cadrelor științifice.

În temeiul Hotărârii Prezidiului CSA din 25.12.2003, luată în baza demersului Senatului USM din 30.10.2003, Comisia Superioară de Atestare (reorganizată ulterior în Consiliul Național de Acreditare și Atestare) a adoptat, la 23 ianuarie 2004, Ordinul nr.58 [10] de instituire în cadrul USM a Consiliului științific specializat DH 30-23.00.01- 25.12.03 (președinte – Gh. Rusnac, secretar științific – V. Saca) la *specialitatea 23.00.01 – Teoria și istoria politologiei: instituții și procese politice*, reorganizată pe parcursul anului în *“Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice”*. Tot prin acest ordin a fost aprobată componența Seminarului științific de profil la specialitatea respectivă (președinte – V. Moșneaga, secretar științific – A. Roșca). Ulterior, Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare a aprobat componența Seminarului științific de profil la *specialitatea 23.00.04 – Teoria și istoria relațiilor internaționale și dezvoltării globale* (președinte – V. Teosa, secretar științific – S. Cebotari), care, la fel, în urma examinării și dezbaterii tezelor de doctorat le recomandă pentru susținere publică în Consiliul Științific Specializat în științele politice de la USM.

Noile cerințe de reformare a procesului de pregătire și atestare a cadrelor științifice din țară a mobilizat la maximum eforturile

savanților politologi de la USM în vederea modernizării activității științifice și antrenării a noi cadre tinere pe făgașul științei politice. Un răspuns adecvat la aceste cerințe, demonstrat imediat odată cu efectuarea modificărilor menționate, aparține Consiliului științific specializat în domeniul științelor politice în frunte cu Gh. Rusnac. Pot fi evidențiate unele repere de activitate a acestui for științific de la USM, care țin de o evoluție a sa multivalentă.

În primul rând, un merit aparte în reorganizarea Consiliului spre o nouă calitate de pregătire a cadrelor în domeniul politologiei la USM îi revine savantului Gh. Rusnac. În acea vreme autoritatea Dumnealui în calitate de președinte al Consiliului științific specializat a contribuit și mai mult la avansarea științei politice universitare. Cauza constă, desigur, nu doar în activitatea sa de manager a unei instituții cu tradiții științifice și cu un nivel înaintat de știință. Principalul ține de faptul că realizările științifice personale ale savantului în politologie Gh. Rusnac au devenit recunoscute de către cel mai înalt for științific al țării – Academia de Științe a Moldovei, fiind ales membru corespondent (2000), apoi membru titular (2007) al AȘM la specialitatea științe politice (politologie). Aceste evenimente deosebite pentru știința politică universitară și națională denotă contribuțiile lui remarcabile în dezvoltarea științelor politice, care vizau în mod direct și activitatea Domniei Sale de președinte al Consiliului Științific Specializat în domeniul respectiv, activitate ce a durat până la sfârșitul anului 2007 când Gh. Rusnac este desemnat în calitate de ambasador al Republicii Moldova în Italia.

În al doilea rând, în procesul de reformare a activității științifice naționale în general și universitare în particular, inclusiv a consiliilor în politologie, savantul Gh. Rusnac și-a concentrat atenția în special asupra creșterii responsabilității științifice a personalului antrenat în cercetare și a celor ce ghidează în mod

permanent investigațiile științifice. În acest context este semnificativă activitatea dlui Gh. Rusnac atât ca savant, cât și ca manager al Universității. În ambele ipostaze dumnealui iniția și convoca diverse întruniri ale oamenilor de știință de la USM și alte instituții din țară, întruniri ale conducătorilor și consultanților științifici cu doctoranzii și postdoctoranzii, la care erau profund analizate problemele în domeniu și luate deciziile necesare.

În al treilea rând, o însușire bună a savantului și managerului Gh. Rusnac pentru activitatea științifică de la USM, inclusiv din cadrul CȘS în domeniul politologiei, ține de tendința permanentă a Domniei Sale de a crea și a menține o atmosferă științifică constructivă, liberă de orice impuneri și dominări absolute a unor puncte de vedere, de element autoritar în dezbateri, atmosferă bazată pe respectarea diferitor opinii, inclusiv a tinerilor savanți. Remarc acest moment în mod special, fiindcă în calitatea mea de secretar științific al acestui Consiliu am avut ocazia de a mă convinge personal de efectele pozitive ale acelei atmosfere științifice creative ce exista pe parcursul pregătirii și desfășurării ședințelor publice de susținere a tezelor de doctorat. În persoana dlui profesor și academician Gh. Rusnac tinerii savanți se bucurau și continuă să se bucure de susținere și încurajare chiar și în cele mai grele situații.

În al patrulea rând, activitatea savantului Gh. Rusnac în cadrul Consiliului științific specializat s-a desfășurat într-o strânsă legătură cu seminarele științifice de profil la specialitățile respective (el personal este membru al ambelor seminare de profil), cu colaboratorii catedrelor de științe politice, relații internaționale, științe administrative a USM, precum și cu specialiștii de profil de la alte catedre ale Universității și de la alte instituții din țară (inclusiv instituții de învățământ, științifice, mass-media, diplomatice, militare) și de peste hotare. În anii 2004–2007 (perioadă în care în calitate de președinte al CȘS a fost dl Gh. Rusnac) în ședințele de sus-

ținere publică a tezelor de doctorat la *specialitățile 23.00.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei: instituții și procese politice, și 23.00.04 – Teoria și istoria relațiilor internaționale și dezvoltării globale* au fost susținute 15 teze de doctor și 2 teze de doctor habilitat în științe politice. Iar în întreaga perioadă de existență a acestui Consiliu (anii 2004–2012) au fost susținute respectiv 28 de teze de doctor și 2 teze de doctor habilitat

Din cei 30 de doctoranzi și competitori care au susținut tezele de doctorat în perioada respectivă 27 sunt cetățeni ai Republicii Moldova (14 din ei au activat sau activează în prezent la FRIȘPA) și 3 – cetățeni străini. Aceștia din urmă (din Belarus și Danemarca) le revin 2 teze de doctor și 1 teză de doctor habilitat [11].

În perioada 1998–2012, în cele două Consilii științifice specializate din cadrul USM la *specialitățile 23.00.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice, și 23.00.04 – Teoria și istoria relațiilor internaționale și dezvoltării globale*, conduse succesiv de savantul și profesorul universitar Gh. Rusnac, au fost susținute în total 45 de teze de doctorat în științe politice, dintre care 36 – de doctor și 9 – de doctor habilitat. O parte considerabilă din ele revin Facultății de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative (FRIȘPA). Totodată, unii profesori ai facultății au susținut tezele de doctor în științe politice în alte instituții din țară (A. Simboteanu, D. Benchechi – AȘM) și de peste hotare (V. Stan – Universitatea de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, Rusia).

Avem tot temeiul să remarcăm că știința politică a facultății și Universității, prin activitatea și susținerea savantului Gh. Rusnac și a discipolilor săi, prin îmbinarea reușită a experienței savanților afirmați cu elanul celor tineri, are deja acumulate anumite tradiții, care leagă în mod organic prezentul cu trecutul ei, dar și constituie un suport semnificativ pentru viitor. În acest context, efectul tradiției politologice de la FRIȘPA, găsindu-și

expresie sintetică în funcționalitatea formelor sale instituționale de organizare, în teoriile și concepțiile elaborate și susținute public la sesiunile CȘS, s-a văzut a fi întotdeauna în funcție directă de capacitățile noilor generații de cercetători de a moșteni și a îmbogăți arsenalul cunoștințelor politice și de a asigura astfel continuitatea investigațiilor științifice în sfera politică.

Funcționarea cu succes la USM, în ultimii 15 ani, a Consiliilor Științifice Specializate de susținere a tezelor de doctor și doctor habilitat în științe politice a contribuit substanțial la maturizarea Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, la creșterea autorității științei politice universitare și naționale. Prin activitatea acestor consilii o importanță științifică majoră pentru facultate, universitate și țară o are fondarea școlii politologice în frunte cu membrul titular al AȘM, doctorul habilitat, profesorul universitar Gh. Rusnac. De rând cu școala politologică de la Academia de Științe a Moldovei în frunte cu academicianul Alexandru Roșca, școala politologică formată de dl. Gh. Rusnac, ca centru al științei politice naționale din sistemul universitar al Republicii Moldova, determină în mare măsură calitatea nu doar a teoriei politice și instruirii universitare în domeniul respectiv, ci și pe cea a transformărilor politice din țară pe calea democratizării și modernizării. Această școală s-a format treptat, pe parcursul anilor 90 până în prezent, odată cu acumularea cunoștințelor și experienței în domeniu, cu îmbinarea teoriei și practicii, cu folosirea rațională a valorilor occidentale și, desigur, cu sensibilizarea necesităților dezvoltării statului și societății moldovenești. În acest context sunt bine-venite afirmațiile președintelui Academiei de Științe a Moldovei, academicianului Gh. Duca aduse în cuvântul introductiv al cărții *Rectorul Gheorghe Rusnac*: „Astăzi, prin concursul personal al domnului academician Gh. Rusnac și al colegilor săi...științele politice au atins nivelul de autogenerare, acumulând o experiență solidă

în pregătirea studenților și doctoranzilor în diverse ramuri și se află în ascensiune spre noi realizări” [12]. Savantul Gh. Rusnac pe drept observă că astăzi se poate constata cu toată certitudinea că prima și cea mai grea etapă de formare a cadrelor în școala politică proprie a fost depășită cu succes. Politologia moldovenească a atins nivelul de autogenerare, a fost acumulată o experiență utilă de pregătire și susținere a tezelor de doctor și de doctor habilitat în diferite ramuri ale științei politice [13].

Discipolii academicianului Gheorghe Rusnac au devenit 7 doctori și 8 doctori habilitați în științe politice (vezi Tab. 1), persoane care activează în diferite domenii (sistemul de învățământ universitar, instituții academice, diplomatice, militare, media) din Republica Moldova și din alte țări, promovând în practică valorile și tradițiile școlii în care sau format ca cercetători.

Actualmente, în școala politologică a academicianului Gh. Rusnac sunt antrenate noi forțe ce continuă bunele tradiții ale cercetărilor științifice în domeniu.

Cercetările politologice și interdisciplinare ale dlui Gh. Rusnac și ale discipolilor săi sunt bine cunoscute opiniei științifice naționale și internaționale. După conținut ele pot fi considerate de pionierat în domeniile: stasiologiei, structurii politice a statului, puterii politice, sistemului politic, democrației, sistemului electoral și scrutinului, migrației, tranzitologiei, intereselor și relațiilor politice, comunicării politice, conexiunii între politologie și medialogie, apariției și dezvoltării societății civile, problematicii politico-militare a securității ecologice, globalisticii ș.a. În baza acestor căutări științifice au fost elaborate și editate un șir de lucrări: monografii, documente și materiale, dicționare, manuale, broșuri, articole și alte publicații ce constituie un suport informațional solid, un amplu material teoretico-empiric și metodic. În calitate de savant și profesor universitar dl Gh. Rusnac are publicate zeci de lucrări științifice

**Lista persoanelor care au susținut tezele de doctorat în științe politice sub îndrumarea dlui
Gheorghe Rusnac, academician, doctor habilitat, profesor universitar [14]**

Nr. crt.	Numele, prenumele	Denumirea temei	Data, anul susținerii
Teze de doctor			
1.	Lipciu Ion	Constituirea pluripartidismului în Republica Moldova	01.11.1995
2.	Chistruga Ilarion	Problema apariției și dezvoltării societății civile	25.09.1997
3.	Manolache Constantin	Securitatea ecologică: probleme politico-militare	28.12.1998
4.	Spinei Tudor	Teoria relațiilor internaționale: unele aspecte metodologice și structurale	18.12.1999
5.	Tănase Ruslan	Comportamentul electoratului din Republica Moldova: determinante, mecanisme, modele	21.05.2003
6.	Mânăscuță Cezar	Simbolurile politice – modalități de identificare națională (studiu politologic-istoric)	25.06.2003
7.	Cozma Artur	Diplomația Republicii Moldova în perioada anilor 1944–2001	30.05.2007
Teze de doctor habilitat			
1.	Beniuc Valentin	Instituționalizarea puterii politice totalitare în Moldova postbelică: esența și specificarea	02.02.1999
2.	Moșneaga Valeriu	Dimensiunile instituționale și umane ale proceselor migraționiste în Moldova	30.06.1999
3.	Moraru Victor	Mass-media și politica în societatea contemporană (studiu teoretico-analitic)	29.06.2001
4.	Saca Victor	Interesele și relațiile politice în condițiile tranziției democratice	23.01.2002
5.	Marin Constantin	Societatea civilă: abordări clasice și reconsiderări moderne	04.04.2002
6.	Solomon Constantin	Instituționalizarea și evoluția sistemului politic democratic în Republica Moldova	23.10.2002
7.	Roșca Alla	Impactul comunicării politice asupra democratizării societății	29.12.2003
8.	Sacovici Vasile	Антиглобализм: причины, сущность и основные формы	04.04.2005

în domeniul științelor politice, inclusiv 39 de monografii și manuale și materiale didactice, culegeri de documente, precum și un număr semnificativ de articole în reviste științifice de specialitate din țară și de peste hotare.

Deosebit de utile pentru studenți, masteranzi, doctoranzi, profesori și pentru întreaga comunitate științifică din Republica Mol-

dova au devenit următoarele cărți ale academicianului Gh. Rusnac și ale discipolilor săi: Rusnac Gh. (coautor Beniuc V.) *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*. Dicționar (Chișinău, 1998); Rusnac Gh. (coautor Frunțaș P.) *Republica Moldova pe calea democratizării* (Chișinău, 1999); Rusnac Gh. (coautori Zavtur A., Moșneaga V.) *Puterea politică și*

conflictul social (Chișinău, 1999); Rusnac Gh. și alții. *Republica Moldova: istoria politică (1989–2000)*. Documente și materiale. Vol. I, II. (Chișinău, 2000); Rusnac Gh. (coautor Manolache C.) *Environmental Security of the State* (Chișinău, 2002); Rusnac Gh. (coautor Moșneaga V.) *Republica Moldova. Alegerile parlamentare* (1994) și *Geografia politică a electoratului* (Chișinău, 1997); Rusnac Gh. (coautor Sacovici V.) *Globalistica. Globalizarea și integrarea, problemele globale ale contemporaneității, antiglobalismul* (Chișinău, 2007); Руснак Г. (соавторы Мошняга В., Морару В.) *Маятник миграции*. (Кишинэу, 2012); Мошняга В. *Независимая Молдова и миграция* (Кишинэу, 1999); Мошняга В. (coautor Руснак Г.) *Мы строим Европу. И не только* (Chișinău, 2005); Moșneaga V. (coautori Rusnac Gh., Moraru V., Țurcan V.) *Fațetele unui proces: migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia* (Chișinău, 2011); Moraru V. *Mass media vs politica* (Chișinău, 2001) și *BRAIN DRAIN. Cazul Republicii Moldova* (Chișinău, 2011); Moșneaga V., Rusnac Gh., Sacovici V. (coord.) *Politologie. Manual pentru specialitățile non-profil* (Chișinău, 2007); Moșneaga V., Rusnac Gh., Saca V. și alții. *Drepturile omului. Mecanisme de protecție (internaționale și din Republica Moldova)*. Manual (Chișinău, 2007); Мошняга В., Руснак Г., Сакович В., Сака В. (коорд.) *Политология. Т I-II* (Кишинэу, 2008); Saca V. *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii* (Chișinău, 2001); Saca V. (coautori Cebotari S., Coropcean I.) *Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste* (Chișinău, 2008); Solomon C. *Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989–2002)* (Chișinău, 2002); Solomon C. (coautor Anikin V.) *Republica Moldova: alegerile, puterea, societatea civilă* (Chișinău, 2011); Roșca A. *Comunicarea politică și democratizarea societății* (Chișinău, 2003).

Aportul academicianului Gh. Rusnac și al discipolilor săi la dezvoltarea științelor

politice este semnificativ și prin participare la numeroase foruri științifice naționale și internaționale, precum și la organizarea lor: conferințe, simpozioane, seminare, sesiuni. Pe baza materialelor prezentate au fost editate culegeri tematice deosebit de valoroase în plan științific și informativ pentru școala superioară, instituțiile științifice de profil din țară și de peste hotare: „Statul național și societatea polietică: Moldova în anii '90” (Chișinău, 1997); „Identitatea națională și comunicarea” (Chișinău, 1998); „Moldova, România, Ucraina: bună vecinătate și colaborare regională” (Chișinău, 1998); „Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene (Chișinău, 2000); „Moldova, România, Ucraina: integrarea europeană și migrațiunea forței de muncă (Chișinău, 2000); „Mass-media în societățile în tranziție: realități și perspective” (Chișinău, 2001); „Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective” (Chișinău, 2001); „Noul concept de securitate internațională” (Chișinău, 2002); „Minoritățile naționale și relațiile interetnice: tradiția europeană și experiența noilor democrații pentru Moldova” Vol. I-II (Iași, 2002); „Procesul de globalizare: provocări și soluții” (Chișinău, 2004); „Organizațiile non-guvernamentale și impactul lor asupra proceselor de transformare” (Chișinău, 2004); „Puterea și opoziția în contextul managementului politic” (Iași, 2005); „Interconexiuni în contextul globalizării” (Chișinău, 2005); „Integrarea europeană – realități și perspective” (Galați, 2006); „Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale” (Iași, 2006); „Republica Moldova: două decenii pe calea democrației și independenței” (Iași, 2009); „Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective. Secția Științe politice” (Chișinău, 2011) ș.a.

O importanță aparte în dezvoltarea științelor politice o are editarea revistelor științifice. Prin intermediul acestora, consideră pe drept academicianul Gh. Rusnac, are loc popularizarea teoriilor științifice, ideilor în

mediul științific, oamenii de știință din țară sunt la curent cu ultimele realizări în domeniul ce-i interesează, iar comunitatea științifică internațională poate lua cunoștință de lucrările savanților noștri [15]. În acest context, realizările științelor politice de la USM și-au găsit expresie în mare măsură pe paginile Analelor Științifice ale instituției date (astăzi *Revista științifică „Studia Universitatis”*), al cărui redactor-șef a fost mult timp savantul Gh. Rusnac.

Una din cele mai cunoscute reviste în Republica Moldova și peste hotarele ei, editată la USM, al cărui fondator și redactor-șef a fost Gh. Rusnac, este „Moldoscopie (Probleme de analiză politică)”. Apariția acesteia în 1993 și evoluția ei de mai departe a contribuit substanțial la devenirea mai întâi a Catedrei de politologie, apoi și a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative în ansamblu, fapt consemnat și în alte publicații [16]. Fiind în felul său, pe parcursul celor aproape două decenii de căutare științifice, cartea de vizită a Catedrei, mobilul creșterii calitative a efectivului acesteia, revista s-a transformat din 2004 în ediție științifică a Facultății și Universității. Prin cele 58 de numere ale sale, editate până în prezent, revista „Moldoscopie (Probleme de analiză politică)” a devenit în plan național unica și cea mai prestigioasă în domeniul politologiei, creând o imagine pozitivă științei politice nu numai din universitate, ci și din întreaga țară. Ea apare astăzi ca revistă a Universității de Stat din Moldova și a Asociației Moldovenești de Știință Politică. Pe paginile revistei sunt publicate rezultatele cercetărilor științifice atât ale savanților universitari (profesori, doctoranzi, masteranzi) de la FRIȘPA și de la alte facultăți, cât și ale unor cercetători din alte instituții din țară și de peste hotare. În această ordine de idei evidențiem trei dimensiuni de rol ale revistei.

În primul rând, rol epistemologic, științifico-informativ. În acest sens revista se distinge printr-o analiză amplă și profundă a diferitor

aspecte ale vieții politice din Republica Moldova, fiind astfel utilă ca izvor de informație pentru specialiști în domeniu și pentru întreaga opinie științifică din țară ce se interesează de știința politică contemporană.

În al doilea rând, rol instructiv-didactic, în sens că studenții, masteranzii, doctoranzii, profesorii facultății și ai altor instituții de specialitate utilizează materialele revistei în pregătirea de seminare, colocvii, examene; în elaborarea tezelor de licență, de magistru, de doctorat; în perfecționarea cursurilor normative și opționale.

În al treilea rând, rol politico-practic, axat pe anumite recomandări ale savanților politologi aduse pe paginile revistei actorilor puterii privind raționalizarea activității acestora în relațiile cu societatea civilă, cu opoziția.

Valoarea științifică a revistei „Moldoscopie (Probleme de analiză politică)” a crescut și mai mult odată cu înregistrarea ei la 21 iunie 2004 în registrul ISSN, adică cu obținerea cifrului bibliografic internațional, devenind astfel recunoscută pe plan internațional. Acest fapt a condus la noi cercetări științifice, noi eforturi în vederea perfecționării aspectelor de conținut și de formă ale revistei.

Un rol deosebit în dezvoltarea științelor politice universitare și naționale revine și revistei „Studii internaționale. Viziuni din Moldova”, publicație periodică științifico-metodică, apărută acum cinci ani la inițiativa academicianului Gh. Rusnac la Catedra relații internaționale a Universității de Stat din Moldova. Revista a devenit deja o sursă importantă de idei, propuneri și recomandări științifice pentru realizarea politicii externe a țării noastre, contribuind, totodată, la perfecționarea procesului științifico-didactic la Facultate și Universitate. Prin aspectele sale de conținut, prin modalitățile de abordare a problemelor actuale ale relațiilor internaționale, ale proceselor integraționiste, la care Republica Moldova este parte, prin cercetările comparative ale acestor procese, precum și prin reflectarea reușită a relațiilor internaționale

nale în curriculumul universitar revista este recunoscută atât în țară, cât și peste hotare, obținând înregistrare internațională.

Printre factorii ce stimulează și intensifică cercetările științifice ale fenomenului politic în țara noastră merită a fi menționată integrarea eforturilor colaboratorilor științifici universitari și ai instituțiilor academice în comunitatea politologică internațională. O contribuție considerabilă la organizarea și desfășurarea legăturilor științifice cu instituții de profil și cu cercetători în parte în domeniul științei politice aparține academicianului Gheorghe Rusnac și unor discipoli ai săi: Valeriu Moșneaga, Victor Moraru, Valentin Beniuc, Constantin Manolache, Valentina Teosa, Alla Roșca, Victor Saca, Constantin Solomon ș.a. În acest sens s-a aprofundat colaborarea științifică cu diverse centre universitare și științifice din Europa și SUA. Atare colaborare cuprinde mai multe direcții: participarea la conferințe, simpozioane, seminare științifice; publicarea articolelor științifice în revistele din străinătate; editarea peste hotarele țării a studiilor efectuate; realizarea proiectelor comune de natură științifică și didactică; ridicarea calificării cadrelor didactice și științifice din Republica Moldova în instituțiile de profil din alte țări și, respectiv, desfășurarea schimbului de experiență; elaborarea programelor de studii; organizarea stagiunilor științifice pentru tinerii savanți; obținerea și realizarea de granturi în domeniul învățământului și în cel al cercetării etc. În realizarea acestor direcții de colaborare o experiență pozitivă a acumulat Catedrele științe politice și relații internaționale ale Universității de Stat din Moldova.

La capitoul colaborării internaționale menționăm, de asemenea, participarea Catedrei științe politice împreună cu diferite centre științifice din țările ex-sovietice la realizarea proiectului științific al Institutului de Informație în Domeniul Științelor Sociale al Academiei de Științe din Rusia cu privire la dezvoltarea politologiei în spațiul postso-

vietic. Proiectul, susținut de Asociația Internațională a Științei Politice, s-a finalizat cu elaborarea culegerii de studii științifice „Politologia în statele ex-sovietice”, publicată în limbile și engleză. Capitolul studiului cu denumirea „Dezvoltarea politologiei ca știință și obiect de studiu în Republica Moldova” a fost elaborat de doctorii habilitați în științe politice V. Moșneaga și V. Saca.

Colaborarea catedrelor pe plan internațional se realizează și prin cursurile de prelegeri și conferințe susținute la USM de către profesorii universitari din SUA, Franța, Germania, România, Rusia, Bulgaria etc. Totodată, în ultimii ani unii savanți și profesori în științele politice de la USM la fel susțin cursuri de prelegeri în fața studenților și masteranzilor din centrele universitare ale altor țări – Austria, Estonia, Bulgaria (V. Moșneaga) sau au fost antrenați în stagiuni științifice (A. Roșca, SUA, M. Iațco, Spania și alții).

Acestea și alte realizări în domeniul științelor politice au fost și sunt determinate într-o măsură decisivă de către școala politologică a academicianului Gh. Rusnac. Or, fiecare discipol al acestei școli, cum și fondatorul ei profesorul Gh. Rusnac, conștientizează faptul că dezvoltarea științelor politice în Republica Moldova, de rând cu alte realizări se confruntă și cu unele probleme serioase ce țin în special de deficitul de resurse financiare, de potențial logistic, de reciclarea și remunerarea cadrelor științifice etc.

Dezvoltarea de mai departe a științei politice în sistemul universitar și cel academic necesită noi măsuri în vederea realizării și raționalizării activității de cercetare: orientarea mai puternică a cercetărilor în domeniul științei universitare spre procesul de instruire, ajustarea interacțiunii dintre pilonul cercetării și cel educațional la standardele internaționale în conformitate cu cerințele procesului Bologna; reevaluarea organizării cercetărilor științifice prin antrenarea mai activă a cadrelor științifice înalt calificate la

concursuri de programe, proiecte, granturi și teme naționale și internaționale; diversificarea stimulării activității științifice a tinerilor savanți, investirea în știință a noi mijloace materiale și morale pentru a ridica rolul cercetătorului ca forță motrice a progresului social; fortificarea activității cercetătorilor politologi în promovarea imaginii pozitive a Republicii Moldova într-o asigurare avansării mai ferme în procesul eurointegrării. Desigur, realizarea acestor măsuri cere eforturi susținute atât din partea factorului de decizie care promovează politica științifică, cât și a cercetătorului în domeniu. Aici sunt binevenite cuvintele domnului Gheorghe Rusnac expuse în legătură cu necesitățile actuale, cu misiunea actuală a științei politice: „Dacă ne dorim ca știința politică să se dezvolte realmente, acest proces este unul necesar și oportun. De realizarea lui depinde în mare parte consolidarea statului nostru independent, integrarea lui reală în comunitatea democratică internațională” [17].

Referințe bibliografice:

[1] Rusnac Gh., *Știința politică în Republica Moldova la etapa actuală*. În: „Moldoscopie (Probleme de analiză politică)”. Revistă științifică trimestrială, Chișinău: USM, nr. 2 (XXXVII), 2007, p. 9.

[2] Rusnac Gh., Saca V., *Evoluția științei politice universitare (la 15 ani ai independenței Republicii Moldova)*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe sociumanistice”*. Lucrări de sinteză 1996-2006, Chișinău: CEP USM, 2006, p. 38-39.

[3] *Istoria Universității de Stat din Moldova (1996-2006)*, Chișinău, 1996, p. 391.

[4] Cozma V., *Rectorul Gheorghe Rusnac*, Chișinău: CEP USM, 2007, p. 195.

[5] Cujbă V., *Pledoarie pentru libertate și afirmare*. În: *Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective*. Chișinău: USM, 2001, p.17.

[6] *Arhiva catedrelor FRIȘPA pentru anul 2006*.

[7] *Ibidem*.

[8] *Arhiva Consiliului Științific Specializat DH 23.98.60 de pe lângă Universitatea de Stat din Moldova, anii 1998-2003*.

[9] *Regulamentul cu privire la conferirea gradelor științifice și titlurilor științifice și științifico-didactice în Republica Moldova*, Chișinău, 2004, p. 5.

[10] *Consiliul Național de Acreditare și Atestare al Republicii Moldova*.

[11] *Consiliul Științific Specializat DH 30.23.00.01 - 25.12.03, anii 2004-2012*.

[12] Cozma V., *op. cit.*, p. 4.

[13] Rusnac Gh., *Știința politică în Republica Moldova la etapa actuală*. În: „Moldoscopie (Probleme de analiză politică)”. Revistă științifică trimestrială, Chișinău: USM, nr.2 (XXXVII), 2007, p. 11.

[14] *Arhiva Consiliilor Științifice Specializate ale USM, anii 1998-2012*.

[15] Rusnac Gh., *op. cit.*, p. 13.

[16] Saca V., Rusnac Gh., *Cercetare și tradiție politică: la 10 ani ai Moldoscopiei (Probleme de analiză politică)*. În: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*. Partea XXI. Chișinău, 2003, p. 148-158; Сака В., *Политическая наука в Молдове: тематическое и инструментальное измерение*. În: „Moldoscopie (Probleme de analiză politică)”. Partea XXIV, Chișinău, 2004, p. 35-47.

[17] Rusnac Gh., *op. cit.*, p. 15.

DICȚIONARUL BIJUTERIILOR: PORTRETE DE CREAȚIE ALE MEȘTERILOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ*

A DICTIONARY OF JEWELRY: CREATIVE PORTRAITS OF MASTERS FROM THE MOLDAVIAN SSR

Liliana CONDRATICOVA¹

REZUMAT

Articolul relevă viața și creațiile giuvaiergiilor din RSSM. În atenția cititorilor sunt propuse portrete biografice ale bijutierilor necunoscuți sau uitați. Aliajele de metale ieftine, ceramica, lemnul au fost folosite ca materii prime. Acest articol reprezintă o parte dintr-o secțiune complexă, vizând elaborarea dicționarului cuprinzător al bijutierilor și designerilor naționali și internaționali.

Cuvinte-cheie: artă, bijuterii, ornamente, ceramică, expoziții, meșteri, argint, aur.

ABSTRACT

This article discusses the life and creation of jewelers in MSSR. Absolutely unknown or forgotten names of quoteworthy jewelers have been presented to readers. Cheap metal alloys, ceramics, wood were used as raw materials. The paper is part of a complex section, aimed at developing a comprehensive dictionary of national and international jewelers and designers.

Keywords: art, jewelry, ornaments, ceramics, exhibitions, craftsmen, silver, gold.

Experiența îndrumarului privind metalele nobile și pietrele prețioase în arta bijuteriilor, editat în anul 2008, vorbește despre necesitatea elaborării unui dicționar în care ar fi reflectat rolul personalităților creatoare din Basarabia/RSSM/Republica Moldova. În prezentul studiu vor fi abordate următoarele aspecte privind biografia și opera bijutierilor autohtoni, designerilor, care au activat în perioada sovietică și continuă să activeze și în prezent. Constatăm că în ultimul timp crește evident interesul criticilor de artă, istoricilor, arheologilor, etnografilor și tehnologilor față de podoabe și bijuterii. Cercetătorii analizează stilurile și tendințele artistice prin care trece pe parcursul secolelor arta giuvaiergeriei, materiile prime de confecționare (metale no-

bile și pietre prețioase), tehnica și tehnologia (turnare, forjare, emailare, incrustare, filigranare etc.), numele meșterilor care au creat în diferite epoci adevărate obiecte de artă deseori rămânând în umbră.

Fiind preocupați de confecționarea bijuteriilor, giuvaiergii în permanență au atras atenția cercetătorilor din domeniul artei. Creația meșterilor din secolele XIX–XX (Faberger, Cartier, Boucheron, Tolkovsky ș.a.) este descrisă și analizată în variate studii teoretice și articole, servind, de cele mai dese ori, drept un veritabil manual de studiu al artei giuvaiergeriei universale.

În istoriografia din RSSM și Republica Moldova viața și activitatea artiștilor plastici a fost și este descrisă în numeroase articole sau

* Acest material a fost prezentat în cadrul Conferinței internaționale „Probleme actuale ale cercetărilor enciclopedice”, ediția a II-a, sub egida Institutului de Studii Enciclopedice al AȘM, Chișinău, 10 noiembrie 2011.

¹ Liliana Condraticova, doctor, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM.

monografii științifice, însă constatăm, cu regret, că creația bijutierilor autohtoni a fost trecută cu vederea, istoriografia națională fiind lipsită de un studiu privind formarea școlii autohtone de giuvaiergii, condițiile de activitate și apreciere, analiza articolelor de bijuterii, a tehnicii, tematicii și stilului de lucru.

În tendința de a scoate din anonimat numele creatorilor care au activat în anii 1970–1980, anterior au mai fost publicate studii privind creația lui Alexei Marco [1], Gheorghe Cojușnean [2], Vladimir Vasilkov [3], Vladimir Kalașnikov [4] și Ludmila Kucera [5]. Însă numele meșterilor de artă decorativă, reamintite de noi, practic nu au fost cunoscute cercetătorilor din domeniul artei decorative și publicului larg. Demersul nostru este axat anume pe analiza creației bijutierilor din perioada sovietică, formând, în așa mod, unul din compartimentele dicționarului propus de noi spre realizare, în listă fiind incluși doar meșterii care activau în cadrul Atelierului de giuvaiergerie al Fondului Plastic, meșterii de artă populară, dar și unii meșteri care au activat inițial în cadrul uzinei de bijuterii din Chișinău, după care au preferat transferul în alte domenii de creație, cu participări sporadice la expozițiile de artă plastică și decorativă.

Bijuterii din RSSM și Republica Moldova în doua jumătate a sec. XX, în lipsa unei școli naționale de specialitate, și-au făcut studiile la facultățile de specialitate din Federația Rusă (Moscova, Leningrad), Ucraina (Odesa, Kiev, Lvov, Vinnița) sau Estonia (Tallinn). Astfel, ne-am propus să efectuăm analiza activității de creație a meșterilor bijutieri care au activat sau activează la etapa actuală în Moldova, în funcție de școală și studiile obținute. Astfel, pentru a doua jumătate a secolului XX – începutul secolului XXI putem stabili trei școli de valoare care aduc un aport considerabil în procesul de dezvoltare a artei giuvaiergeriei din țară (în listă fiind incluși și specialiștii de artă decorativă care confecționau podoabe din ceramică, lemn, materii prime ieftine și nespecifice pentru arta giuvaiergeriei):

1. școala rusă și ucraineană: Luiza Ianțzen, Maria Bebeșco, Iuri Leonov, Vladimir Vasilkov, Alexei Marco, Vasili Garașcenco, Vasili Șokin, Iuri Pavlov, Vladimir Alexeico ș.a.;

2. școala din Tallinn: Olga Tiron, Tudor Gâncu, Tudor Macari;

3. școala autohtonă: Ovidiu Alexeenco, Esfir Grecu, Zinaida Minaeva-Nikiforova, Mihail Ceban, Oleg Barașcov, Gheorghe Cojușnean, Victor Rotari.

Istoricii și teoreticienii de artă restrâng categoria de bijuterie prețioasă numai la articolele confecționate din aur, platină și pietre nobile – diamant, rubin, smarald, safir și perla, restul fiind incluse în categoria de podoabe ieftine. Din cauza că în anii '80-90 ai secolului XX confecționarea bijuteriilor din aur, platină sau diamante era strict reglementată de stat, nu fiecare bijutier avea permisiunea și accesul la aceste materii nobile pentru confecționarea articolelor sale. De aceea, meșterii bijutieri din RSSM și alte republici unionale confecționau articole din argint, folosind variate tehnologii pentru ameliorarea aspectului acestora. Totodată, articolele erau asociate cu inserții de pietre fine, ornamentale sau organice (mai rar), de obicei strasuri în cantități impunătoare.

ALEXEENCO Ovidiu Ion (n. 1934). Meșter de artă decorativă. Datele privind viața și creația lui Ovidiu Alexeenco sunt foarte sumare. A deprins meseria de la tatăl său, apoi s-a instruit independent. De fapt, bijutierul Ovidiu Alexeenco face parte din școala națională de giuvaiergerie, ai cărei reprezentanți au promovat un stil propriu de creație, executau adevărate opere de artă, fiindu-le străină producerea în serie a bijuteriilor și lipsa individualității. Erau adevărați artiști plastici care creau ceva nou și excepțional în acest domeniu.

Grație discuțiilor cu bijutierul Gh. Cojușnean și soția meșterului V. Kalașnikov, am aflat că O. Alexeenco a activat printre primii bijutieri în atelierul de giuvaiergerie fondat în 1973 pe lângă Fondul Plastic al Uniunii

Artiștilor Plastici din RSSM. Atelierul a activat până la începutul anilor 1990, după care a fost desființat și nu a mai fost reactivat. În procesul de colaborare se făcea schimb de opinii și de experiență, iar sfatul sau observația obiectivă a colegului de lucru erau totdeauna bine-venite. În cadrul acestui atelier se executau articole din metale semiprețioase (alamă, alpaca, tombac, nichel), dat fiind faptul că în perioada respectivă meșterii nu dispuneau de posibilități de a crea articole din metale prețioase, aceasta fiind o prerogativă a uzinelor mari și a specialiștilor cu renume. Totodată, meșterii nu ezitau în fața posibilităților de a crea articole din argint, lucrate, de regulă, la comandă. Astfel, bijuterii din RSSM denotă cunoștințe ample nu numai în executarea obiectelor din metale ieftine, dar și în procesul de creare a adevăratelor opere de giuvaiergerie, care includ în exclusivitate articole de aur, argint, platină și recent paladiu. Din categoria de pietre, cele mai accesibile rămâneau a fi pietrele ornamentale, denumite în literatura de specialitate sovietică „*semiprețioase*”, și unele pietre organice, de exemplu, chihlimbarul.

Schițele elaborate de meșteri în cadrul atelierului erau analizate și discutate la Consiliul Artistic al Fondului Plastic, care decidea soarta ulterioară; – adică, confecționarea bijuteriei într-un număr limitat, de 25–50 de exemplare. Pe atunci, în anii '70–'80, aceste modele posedau o deosebită finețe din punct de vedere artistic și o ținută tehnologică, și, în pofida faptului că se confecționau din aliaje ieftine de metale (alpaca, alamă, nichel), erau solicitate în permanență.

Numele meșterului este consemnat doar într-un singur catalog expozițional. Expoziția „Pe calea leninistă” a fost deschisă în Sala centrală de expoziții a Direcției Panoramelor și Expozițiilor de artă și în sălile Muzeului de Stat de Arte Plastice în septembrie–decembrie 1977. Comitetul organizatoric era format din următorii membri: I. Bogdesco, președinte, L. Grigorașenco, S. Cuciuc, I. Canașin, E. Me-

rega, M. Petric. Au fost prezentate mai mult de 250 de lucrări de pictură, sculptură, grafică și artă decorativă aplicată, reprezentând vastitatea diapazonului tematic și interesele de creație ale plasticienilor moldoveni, ceea ce denotă dezvoltarea intensivă și armonioasă a multor aspecte și genuri pe baza metodei realismului socialist. Expoziția a fost o demonstrație a noilor realizări de creație și a noilor talente. Totodată, în paginile respectivului catalog nu se menționează deloc bijuterii care au participat la lucrările expoziției, nu sunt apreciate articolele prezentate; este analizată numai pictura în contextul realismului socialist, fiind admisă și neconcordanța termenilor folosiți în arta giuvaiergeriei. Astfel, nu corespund denumirile în rusă și română ale metalelor, pietrelor, ale bijuteriilor prezentate la expoziție. O. Alexeenco a prezentat la această expoziție două articole confecționate în 1977: o vază decorativă de alpaca și o pectorală (colier) „Sonata lunii” din argint forjat [6].

CEBAN Mihail Panteleevici. Meșter popular de artă (n. 1909–?), a activat în anii '60–'70 ai secolului XX. A realizat podoabe din lemn de variată factură. Cu regret, trebuie să constatăm că lemnul, spre deosebire de ceramică, este supus mai mult influenței mediului ambiant, din care considerente păstrarea articolelor de acest gen este dificilă. În corespundere cu cerințele timpului, podoabele erau confecționate nu numai din ceramică, dar și din alte materii prime accesibile. Mihail Ceban confecționa variate podoabe din lemn de vișin, dud, mesteacăn, cais, cele mai reprezentative fiind pandantive, brățări, coliere și diferite agrafe pentru coafură, prezentate la una din expozițiile de artă plastică, sculptură și artă decorativă în 1963, expoziție realizată la Tallinn, Estonia, în cadrul schimbului cultural între republicile din URSS. În cadrul a două expoziții de artă decorativă la care a participat, a prezentat următoarele piese: pandantiv și brățară (mesteacăn, incrustare); colier, brățară, broșă, fibulă pentru coafură (lemn de vișin, incrustare); pandan-

tiv și fibulă (lemn de dud); pandantiv, brățară, agrafă (lemn de vișin); pandantiv, agrafă (lemn de mesteacăn); colier, brățară, broșă și agrafă (lemn de cais) [7] și niște brățări din lemn decorativ [8].

BARAȘCOV Oleg Lvovici. Veritabilele articole din arta giuvaiergeriei sunt totuși confecționate din materii prime prețioase și nu din ceramică sau lemn. În acest context îl menționăm pe meșterul de artă decorativă Barașcov Oleg Lvovici (n. 1950), care a lucrat cu argintul, folosind inserții de pietre scumpe (malachit, coral). Numele său ne este cunoscut grație articolelor prezentate la expoziția de artă din 1983, imaginile însă fiind pierdute. De fapt, soarta bijuteriilor expuse la expoziții este mult mai vitregă comparativ cu picturile tematice sau sculpturile din perioada sovietică. Printre lucrările confecționate de O. Barașcov și prezentate în cadrul expoziției *Noi făurim comunismul* din Chișinău, 1983, se cunosc setul de podoabe (cercei, inel, colier), pentru realizarea căror autorul a folosit argint și malahit. Tot în cadrul acestei expoziții a prezentat un colier „Scoruș”, confecționat în 1980 din argint cu inserții de coral [9].

BEBEȘCO Maria. Un alt specialist apreciat în domeniul artelor decorative naționale se consideră Bebeșco Maria Ivanovna (n. 1919-?), or. Odesa, Ucraina. A absolvit în anul 1949 Școala de Artă din Odesa. A activat în domeniul ceramicii, prezentând la expoziții, pe lângă diverse farfurii și vase decorative, variate mărgelile din ceramică, garnisite cu email, manifestând un interes firesc ca femeie și artist plastic pentru piesele de podoabă menite să înfrumusețeze femeia. La *Expoziția jubiliară republicană de artă*, Chișinău, 1965, a prezentat niște mărgelile de teracotă [10]. Pentru expoziția republicană de artă consacrată jubileului de 60 de ani ai Marelui Octombrie „Pe calea leninistă”, Chișinău, 1979, a realizat mărgelile și podoabe decorative, folosind în acest scop ceramică decorată cu email [11].

GRECU Esfiri (Esther). Podoabele și bijuteriile prezintă o adevărată lume miraculoasă, din care motiv mulți artiști plastici au fost supuși tentației de a crea ceva deosebit, fie și din ceramică, lemn sau sâmburi de fructe. În acest context menționăm mărgelile decorative confecționate din ceramică glazurată, realizate de un alt meșter din domeniul artelor decorative – **Greco Esther Livovna** (n. 1921). A absolvit în 1949 Școala Republicană de Artă din Chișinău. Pentru Expoziția jubiliară republicană de artă, Chișinău, 1965, a prezentat mărgelile de teracotă [12]. De asemenea, mărgelile de ceramică confecționau studenții Școlii Republicane de Artă „I. Repin”, numele cărora, cu regret, au rămas în anonim [13].

IANȚZEN Luiza. Mărgelile, fiind una din cele mai solicitate podoabe și mai accesibile în perioada sovietică, erau confecționate din ceramică și de meșterul-ceramist Ianțzen Luiza Ivanovna (n. 1936). A absolvit Școala Superioară Industrială de Artă din Leningrad „V.I. Muhina” în anul 1963. Membru al Uniunii Artiștilor Plastici din URSS din 1966, la expoziții participă din anul 1958, inclusiv Expoziția jubiliară republicană de artă din anul 1965, la care prezintă mărgelile de teracotă [14].

LEONOV Iuri (n. 1955). Este un pictor-bijutier care a început cariera în perioada sovietică. Își făcuse studiile în Rusia și a venit prin invitație la lucru la Uzina de Bijutieri din Chișinău, unde a activat în calitate de pictor-bijutier principal. Talentul și măiestria sa au favorizat dezvoltarea pe linie ascendentă a școlii de modelieri autohtoni, conceperea și crearea bijuteriilor exclusive și produse în serie, ieșite din cadrul uzinei din Chișinău. Cupa decorativă prezentată în cadrul unei expoziții tematice jubiliare (Chișinău, 1986) este o lucrare evident angajată. Subliniem că pentru artiștii plastici din RSSM această expoziție fusese un raport al creației acestora din ultimul deceniu. În pofida aserțiunii unor cercetători precum că arta bijuteriilor

este una conservativă și apolitică, nu putem subscrie întocmai și noi. A fost perioada în care bijuterii confecționau insigne cu simbolica sovietică, cupe decorative etc. Poate impactul lor nu a fost atât de mare și elocvent precum la tablourile tematice din viața lui Kotovski sau Lenin. Totodată, în lipsa unor asemenea lucrări, înscrierea în lista participanților la o expoziție națională sau unională era practic imposibilă. Drept dovadă servește și prezentarea bijuteriilor în cadrul expozițiilor de artă: o prezentare rarisimă, dar și atunci cu niște piese de ceramică sau din sâmburi de mere. Dar cunoaștem bine și faptul că se confecționau podoabe de lux, de o frumusețe și originalitate deosebită, precum sunt unele lucrări depistate în colecțiile private semnate de A. Marco, V. Vasilkov, V. Kalașnikov ș.a. În aceeași ordine de idei menționăm că în studiul introductiv semnat de criticul de artă L. Mihailo se analizează operele pictorilor și sculptorilor, prezente la această expoziție. Printre artiști preocupați de arta decorativă aplicată nu a fost menționat niciun bijutier, în pofida faptului că expoziția a găzduit cel mai mare număr de giuvaiergii din a doua jumătate a secolului XX care au participat la expoziții (Gh. Cojușnean, Iu. Leonov, A. Marco, V. Rotari, V. Știn).

Din punct de vedere artistic și tehnologic, cupa posedă o rezolvare impecabilă. Metalul este bine cizelat, cupa este decorată cu o rețea de elemente decorative executate în tehnica filigranării ajurate. Compoziția ornamentală reprezintă elemente floristice și vegetale, rozete de flori și, cel mai esențial, elemente decorative care simbolizează vrejul de viță-de-vie și bobitele de struguri, semnificând ospitalitatea și bogățiile Moldovei. În vârful compoziției este stema RSSM și emblema „60”. Este un obiect decorativ executat la comandă, într-un singur exemplar, dar de o măiestrie perfectă [15].

MEȘKITE Niele (n. 1933) este reprezentanta Școlii de Artă Decorativă din Tallinn. Sculptorul Meșkite Niele a fost profesoară

la Școala de Arte pentru copii din Chișinău „A.V. Sciusev”. A încercat și ea să confecționeze articole din materii prime nobile, ca de exemplu sculptura de dimensiuni mici „Prietenii”, executată din chihlimbar, folosit frecvent în plastica mărunță, fapt ce presupune o încercare timidă de a realiza o „bijuterie-sculptură”, tendință specifică pentru arta decorativă din anii '60-'70 ai secolului XX în țările europene. Plastica mărunță din chihlimbar „Prietenii” a fost expusă în cadrul expoziției jubiliare republicane de artă, Chișinău, 1965 [16].

MINAeva-NIKIFOROVA Zinaida (n. 1935), profesorul Școlii de Artă pentru Copii din Chișinău „A.V. Sciusev”, specialist în domeniul artei decorative și reprezintă școala *autohtonă*. Din cadrul școlii autohtone de artă decorativă aplicată fac parte meșteri care lucrează de preferință cu ceramica, lemnul, alte materiale ieftine, dar care nu au ezitat să elaboreze și unele podoabe simple, pentru a-și încerca puterile și măiestria artistică în acest domeniu. A absolvit Școala Republicană de Pictură din Chișinău „I.E. REPIN” în 1956, la expoziții participă din anul 1957. Meșterul Zinaida Minaeva denotă măiestrie lăudabilă atât în domeniul sculpturii în teracotă (*Fata cu găștele*), cât și în domeniul confecționării podoabelor ieftine, de obicei prezentând la expoziții de artă plastică, sculptură și artă decorativă piese din ceramică: inele, cercei, broșe, coliere, brățări decorative, variate mărgelile colorate, emailate, de diverse forme geometrice sau asimetrice, subliniind frumusețea materialului utilizat și naturalețea lui. De fapt, confecționarea pieselor din ceramică era practic unica posibilitate de a menține arta națională a giuvaiergeriei la un nivel suficient de dezvoltare, ținând cont de condițiile drastice de lucru. Grație meșterilor ca Z. Minaeva avem posibilitatea de a vorbi despre prestația, fie și infimă, a artei giuvaiergeriei în domeniul artelor decorative din RSSM. Din aceste motive activitatea meșterilor de acest gen meri-

tă toată atenția și aprecierea respectivă. Cele mai reprezentative lucrări ale meșterului Z. Minaeva au fost expuse la mai multe expoziții de artă plastică, ea prezentând minunate seturi de podoabe pentru femei, lucrate din teracotă, garnisite cu email. Z. Minaeva a prezentat la *Prima expoziție republicană a creației profesorilor din școlile de artă din Moldova* (Chișinău, 1973), niște mărgel decorative confecționate din ceramică în 1971 [17]. Pentru Expoziția republicană de creație a profesorilor din școlile de artă și instituțiile de învățământ din Moldova a realizat setul „Frunzele verzi” (colier, brățară și inel), setul „Petale galbene” (colier și brățară) și setul „Toamna” (colier, cercei și inel), toate din teracotă decorată [18]. Pentru cea de-a doua Expoziție republicană a creației femeilor pictori consacrată Anului Internațional al Femeii (Chișinău, 1978), meșterita a realizat brățări și mărgel decorative, folosind teracota și emailul [19]. De asemenea, mărgel de teracotă garnisite cu email au fost prezentate și la cea de-a treia Expoziție Republicană a creației profesorilor din școlile de artă și instituțiile de învățământ din Moldova (Chișinău, 1981) [20].

PETROVSCAIA Vera (n. 1939). Un loc deosebit de important în arta decorativă îl ocupă nu numai confecționarea bijuteriilor și podoabelor, dar și confecționarea cutiilor decorative pentru păstrarea, ambalarea și comercializarea articolelor – cutii, lădițe folosite și în calitate de cadouri combinate cu articolul ales. Exemplu de acest gen servește cutia pentru bijuterii „Finețe” (1977), executată de Vera Petrovscaia prin imprimare pe piele, având dimensiunile de 27 x 20 x 4,5 cm. Această lucrare a participat la expoziția jubiliară republicană de artă „Pe calea leninistă”, Chișinău, 1979 [21].

În final, vom puncta câteva concluzii privind demersul nostru:

(1) în pofida tendințelor de *neglijare* a artei bijuteriilor în perioada sovietică și de promovare în exclusivitate a sectorului de stat

(Uzina de Bijuterii din Chișinău deschisă în 1972), meșterii de artă decorativă profesau în continuare meseria de prelucrare artistică a metalelor;

(2) cele mai uzuale materii prime nobile rămân a fi aliajele metalice ieftine (alama, alpaca, neusilber – nichel argint), metalele nobile fiind greu accesibile și eliberate numai uzinelor specializate;

(3) printre cele mai folosite pietre rămân cele de natură organică (chihlimbarul), pietrele ornamentale (malachit), care, de fapt, se pot combina cu metalele ieftine;

(4) meșterii stăpânesc toate tehnicile cunoscute de lucru cu metalele, realizând integral operațiile tehnologice legate de topire, turnare, forjare, gravare, șlefuirea pietrelor, cizelare, emailare etc.;

(5) materialele expoziționale ne permit să stabilim categoria podoabelor solicitate: mărgel, cercei, brățări, coliere de metal;

(6) condițiile pentru a profesa meseria erau destul de constrânse, meșterii activând fie în cadrul atelierului de giuvaiergerie al Fondului Plastic al Uniunii Artiștilor Plastici a RSSM, fie ca meșteri populari, ultimii confecționând în exclusivitate podoabe din lemn, ceramică, mai rar metale.

În linii mari, constatăm că perioada sovietică nu a creat condiții favorabile pentru apariția și dezvoltarea bijuteriilor care confecționau piese artisanale, fanteziste, producerea acestora fiind controlată riguros de sectorul de stat. La fel și portul podoabelor era *dictat* de miile de „cercei moldovenești” (în formă de lună sau inimioară stilizată) produse la acea vreme sau inele cu insertii masive de piatră, lipsite de individualitate, absolut identice. În atare situație, meșterii de artă decorativă încercau să dea o ripostă tacită industrializării domeniului bijuteriilor, promovând prin lucrările sale simple, realizate din materii prime accesibile, podoabe personalizate, într-un singur exemplar sau 25–50 de exemplare cum a fost preconizat inițial în cadrul Fondului Plastic al UAP din RSSM.

Referințe bibliografice:

- [1] Condaticova L., *Alexei Marco. Destinul unui bijutier din Moldova*. Iași, 2011.
- [2] Condaticova L., *Bijutierul, pictorul și meșterul de artă decorativă Gheorghe Cojușnean* în: „ARTA”, Centrul Studiul Artelor al Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM, Chișinău, 2011, p. 86-92.
- [3] Кондратикова Л., *Ювелирные украшения и декоративные изделия Владимира Василькова* în: Materialele conferinței internaționale „Păstrarea patrimoniului cultural în țările europene”. Chișinău, 2009, с. 204-207.
- [4] Кондратикова Л., *Творчество народного мастера-ювелира Владимира Калашикова* În: STUDIA UNIVERSITATIS. Chișinău, 2009, nr. 4 (24), с. 145-148.
- [5] Кондратикова Л., *Роль и место женщины-ювелира в развитии современного декоративного искусства Молдовы (1960–1990-е гг.)* În: Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău, 2011, vol. V (XX), nr. 2, p. 319-325.
- [6] *Экспозиция жубилиарэ републиканэ де артэ, консакратэ жубилеулуй де 60 де ань ай Марелуй Октомбрие „Пе каля ленинистэ”*. Каталог. Пиктурэ. Графикэ. Скулптурэ. Артэ декоративэ апликатэ. Кишинэу: Тимпул. 1979. Ауторь: М. Нямцу, Л. Михайло, В. Можяева, р. 45.
- [7] *Выставка произведений художников Молдавской ССР*. Таллинн. Каталог. Сост.: К.Д. Роднин. Кишинев, 1963, с. 15.
- [8] *II Республиканская выставка декоративно-прикладного искусства*. Кишинев. Тимпул. Сост.: И. Можяева, Л. Ильяшенко, с. 22.
- [9] *Ной фэурум комунизмул. Пиктурэ. Графикэ. Скулптурэ. Артэ декоративэ апликатэ*. Каталог. Кишинэу, 1983. Ауторь: А.И. Чайковская, Р.П. Русу, р. 37.
- [10] *Юбилейная Республиканская художественная выставка*. Каталог. Кишинев, 1965, р. 30.
- [11] *Экспозиция жубилиарэ „Пе каля ленинистэ”*, 1979, р. 45.
- [12] *Юбилейная Республиканская художественная выставка*, 1965, р. 32.
- [13] *Ibidem*.
- [14] *Ibidem*, р. 41.
- [15] *Экспозиция жубилиарэ републиканэ де арте пластиче, консакратэ аниверсэрий а 60-я а формэрий РСС Молдовенешть ши креэрий Партидулуй Коммунист ал Молдовеи (пиктурэ, графикэ, скулптурэ, артэ декоративэ апликатэ, артэ театрал-сценографикэ)*. Каталог. Кишинэу, 1986. Аут.: Т. Ставилэ, Л. Шибяева, 69 р.
- [16] *Юбилейная республиканская художественная выставка*, 1965, р. 43.
- [17] *Первая республиканская выставка произведений преподавателей художественных школ Молдавии*. Каталог. Сост.: А.В. Лосев, Н.В. Егорова, Г. Лазаревич, Кишинев, 1973.
- [18] *Республиканская выставка произведений преподавателей художественных школ и учебных заведений Молдавии*. Каталог. Кишинев, 1975, с. 7.
- [19] *II Республиканская выставка произведений художников-женщин, посвященная Международному году женщины*. Каталог. Кишинев, 1978. Сост. Л. Сыдник, р. 8.
- [20] *Третья республиканская выставка произведений преподавателей художественных школ и учебных заведений Молдавии. Скульптура. Графика. Декоративно-прикладное искусство*. Каталог. Кишинев, 1981. Сост.: А.В. Лосев, Н.В. Егорова, 48 с.
- [21] *Экспозиция жубилиарэ „Пе каля ленинистэ”*, р. 51.

FUNȚIILE REFERINȚELOR ÎN ORGANIZAREA INFORMAȚIILOR ENCICLOPEDICE

THE FUNCTIONS OF THE REFERENCES IN ORGANIZING OF ENCYCLOPEDIA INFORMATION

Didina ȚĂRUȘ¹

REZUMAT

Conceptul privind referințele, precum și funcțiile diferitor categorii de referințe sunt tratate din perspectivă istorică și filosofică, evidențiind în așa fel continuitatea aplicării acestui instrument la organizarea informației enciclopedice. Se subliniază importanța referințelor în crearea structurilor de cunoștință legate, precum și rolul nivelului de cultură enciclopedică a autorului. Autorii „cooperează” în utilizarea referințelor pentru elaborarea articolelor corelate, conferind astfel lucrării enciclopedice un caracter onest și profund.

Cuvinte-cheie: referință, informație enciclopedică, structurile de cunoștință legate, lucrare enciclopedică, autorii enciclopedici.

ABSTRACT

The concept of reference, as well as the functions of different categories of references are treated from a historical and philosophical perspective, thus highlighting the continuity of applying this tool when organizing encyclopedic information. The importance of references in creating chained structures of knowledge is emphasized, as well as the role of formative element played by the level of culture of encyclopedic-authors, that “cooperate” while using them to elaborate correlated articles, thus giving the encyclopedic work an honest and profound character.

Keywords: Reference, encyclopedic information, chained structures of knowledge, encyclopedic work, encyclopedic authors.

Valențe istorice și filosofice ale conceptului referinței

D. Diderot și J. D’Alembert, editori ai primei enciclopedii moderne (*Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, 1751–1772, în continuare — *Encyclopedia*), au conceput opera în cauză ca o „înlanțuire de cunoștințe”. Ei au structurat-o în baza unei metode originale care utiliza *lista alfabetică simplă*; *arborele ierarhic* de clasificare a știin-

țelor/artelor, respectiv, cunoștințelor; *referințele* între articole, pentru reprezentarea afinității tematiche, relațiilor parentale dintre materiile clasificate în cadrul arborelui ierarhic. Trebuie menționat că în cadrul acestei structuri, lista alfabetică era considerată ca „dezordine” impusă materialului enciclopedic, iar referințele – ca instrument prin intermediul căruia se refac legăturile tematiche, se reintegrează conținutul sistematizat în cadrul arborelui.

¹ **Didina Țăruș**, doctor în economie, conferențiar universitar, Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM.

Metoda utilizată de către D. Diderot și J. D'Alembert este dezvoltată în enciclopedia franceză contemporană „Universalis”, „cunoștințele înlănțuite” reprezentând un *câmp de cunoștințe* corelate, de tip „rețea”. De fapt, metoda în cauză este considerată precursorul structurilor (de ex., hipertextele) utilizate în prezent în enciclopediile electronice. În cadrul acestor structuri interconectate, referințele se materializează impunând „cooperarea” între articole. Ele se adresează nu atât capacității utilizatorului de a consuma cunoștințe brute, cât talentului de a-și pune întrebări, de a reflecta, de a apela la materiile legate/corelate, aprofundându-se în căutarea răspunsurilor.

D. Diderot considera referințele drept cea mai importantă componentă a metodei utilizate, recunoscând în cadrul articolului programatic „Enciclopedia” din ediția menționată mai sus că lucrarea este cel mai puțin reușită anume la acest capitol. El aprecia, totodată, că este practic imposibil ca editorul să realizeze perfect acest lucru, buna ordonare a articolelor pe măsură ce erau scrise fiind o problemă deloc simplă. La circa două secole și jumătate de la realizarea operei în cauză, filosofii continuă să emită diverse ipoteze privind semnificația aprecierii și asumării lui D. Diderot. Una dintre ipoteze, justificată, explică insistența acestuia asupra a ceea ce ar trebui să fie o enciclopedie veritabilă, în comparație cu *Enciclopedia*, realizată defectuos, prin faptul că lucrarea inaugura un nou mod de expunere a cunoștințelor, cu certitudine, imperfect, și care urma să fie îmbunătățit. Totodată, aprecierea lui D. Diderot nu poate fi considerată doar ca o recunoaștere a eșecului, ci ca o caracterizare a unei încercări inedite de prezentare a cunoștințelor, a cărei originalitate depășea simpla ordonare în cadrul unui *dicționar rațional*, cum mai este denumită *Enciclopedia*.

Interesantă și edificatoare pare o altă ipoteză cu privire la mesajul transmis de D. Diderot – /La vertu du savant... / – acesta ar fi

accentuat nu doar faptul că *Enciclopedia* este o tentativă de a produce un nou tip de organizare a cunoștințelor, dar că opera în cauză este *inseparabilă de efortul de a produce un nou tip de savant*, de a valorifica din plin rolul referințelor în realizarea ansamblului de cunoștințe „înlănțuite”. Argumentele autorilor în această ordine de idei, prin prisma spiritului critic al filosofiei secolului Luminilor, privind calitățile savantului/autorului enciclopedist și rolul referințelor ca element formator al culturii acestuia rămân valide și deosebit de actuale. Păstrând proporțiile, în contextul inițierii în spațiul nostru a studiilor enciclopedice și proiectului unei enciclopedii universale, controversate legate de oportunitatea acestora pentru Republica Moldova capătă valențe noi din această perspectivă.

Așadar, din cele 4 categorii de referințe delimitate în corespundere cu funcțiile care le erau atribuite (*gnoseologice; semantice; euristice; epigramatice* sau „*subversive*”, cu conținut critic), în *Enciclopedia* au fost aplicate mai frecvent referințele gnoseologice. În termeni actuali, tipurile de referințe aplicate trimiteau la articole similare/înrudite, la definiții, materiale de aprofundare a cunoștințelor și la context. Deficiențele semnalate în epocă, pe măsură ce apăreau volumele *Enciclopediei*, vizau: repartizarea lor inegală, nu doar între primele și ultimele volume, ci și între articole de importanță similară; prezența referințelor incorecte sau vagi – trimiteri directe sau intermediare la articole ce lipseau; existența discontinuităților – referințele nu ofereau un anumit parcurs ordonat. Acest lucru denotă că utilizarea referințelor în organizarea *Enciclopediei* nu era îndeajuns de sistematică. Dar putea fi mai bună? Cum trebuie înțeles termenul *sistematic*?

În realitate, de la referințe nu se aștepta ca ele să reproducă integral sistemul cunoașterii. În acest sens, J. D'Alembert a formulat clar scopul: lucrarea își propune să realizeze o combinare metodică a elementelor din diverse științe. Iar *metodic* nu era echivalent cu

sistemic: în spiritul critic al timpului, se considera că nici fragmentele de lanț formate din referințele din cadrul unei științe aparte nu pot fi văzute în totalitate, dar până la a observa legăturile dintre toate științele este departe. Oricare ar fi ordinea raționamentelor, oricât de exacte ar fi deducțiile, cunoașterea comporta/ă în mod necesar existența golurilor, deoarece „omul nu este un Dumnezeu”. În combinarea metodică a elementelor, *Enciclopedia*, după cum sublinia Umberto Eco, relevă mai puțin un *arbore al cunoștințelor* și mai degrabă un *rizom*, care poate să se rupă, ca apoi să-și continue linia.

Sec. XVIII, în care D. Diderot a inițiat scrierea Enciclopediei, a fost secolul filosofiei critice, autocritica fiind parte integrantă a spiritului filosofic, astfel că enciclopedistul, legat de membrii societății unde comunicarea spirituală era importantă, percepea adevărul ca un produs al istoriei. El însuși se definește prin capacitatea de a înțelege istoricitatea cunoașterii sale, deci și imperfecțiunea unei opere colective, ca întreprindere de furnizare a unor cunoștințe ce vor fi depășite de progresul spiritului uman. Or, prin această prismă, deficiențele semnalate nu mai sunt legate doar de realizarea editorială; în mare măsură ele țin de natura imperfectă, incompletă a cunoașterii. Calitatea referințelor, incompletitudinea lor erau semnalmentele unei lucrări în proces de elaborare, care se va întinde pe mai mulți ani și care în mod necesar urma să fie ameliorată.

Acceptarea faptului că referințele, ca raporturi între subiecte/teme înrudite, complementare sau opuse, nu pot fi realizate perfect (ele nu pot decât să reflecte imposibilitatea unui punct de vedere generalizator) nu înseamnă că acestea nu pot exercita rolul în „comunicarea” dintre autorii articolelor. Aplicarea referințelor de la o temă/articol la alta a fost asimilată cu „geometrizarea” cunoștințelor, după cum matematicienii fac trimiteri la teoreme, probleme matematice atunci când demonstrează anumite adevăruri. De fapt, referințele permit redefinirea condițiilor de îmbogățire

a cunoștințelor, respectiv, cultura științifică a unui autor enciclopedist diferă de cea a unui autor clasic prin faptul că generează creșterea masei cunoștințelor. Referințele nu pot fi considerate doar un mod de ordonare din exterior, de către editori. Ele sunt esențiale deoarece, prin intermediul lor, textul produce autori. D. Diderot sublinia că misiunea *Enciclopediei* nu poate fi completă dacă ea nu contribuie la devenirea enciclopediștilor. Miza lui pe faptul că *Enciclopedia*, ale cărei ordine și unitate depind în mare măsură de referințe, va produce un nou tip de savant – enciclopedist, că forma enciclopedică își va defini propriii săi autori, este plauzibilă și justificată.

Astfel, cunoașterea imperfectă contribuie la formarea spiritului critic al savanților enciclopediști, iar când nu se separă de morală, produce savanți integri, autori de opere colective. În termenii lui Michel Foucault / Foucault Michel.../, s-ar putea spune că enciclopedia este un *produs istoric ce contribuie la crearea unui „ethos filosofic”* caracteristic modernității, unei culturi a cunoașterii.

Referințele ca instrument de integrare a cunoștințelor în cadrul Enciclopediei Moldovei

Recursul la autoritatea lui D. Diderot, la interpretările istorice și filosofice ale mesajului acestuia se dorește a fi un argument pentru oportunitatea proiectului *Enciclopediei Moldovei* (EM). Și în prezent, o enciclopedie, în calitate de operă colectivă, poate avea un rol formator, iar referințele să constituie un instrument de integrare a materialelor din diverse domenii tematice. În cadrul *Enciclopediei Moldovei* ele vor contribui la reconstituirea raporturilor dintre cunoștințele fracționate, la reflectarea corelațiilor tematice între articolele prezentate în ordine alfabetică.

Referințele, cu funcții diferite, vor însoți articolele și vor oferi posibilități de accesare, multiplicare/aprofundare a cunoștințelor, prin construirea unor trasee de parcurs. Sub aspect practic, ele vor asigura obținerea de informații la subiecte/teme netratate autonom în articolele aparte sau abordate succint, precum și de

informații complementare, asociate/corelate cu acestea din alte articole ce fac obiectul referințelor. Aplicarea referințelor va contribui, totodată, la optimizarea prezentării tematicii asociate/corelate, evitarea repetării/dublării informațiilor. În corespundere cu funcțiile ce le vor exercita, în cadrul EM se vor aplica următoarele categorii de referințe: *etimologice*, *gnoseologice*, *euristice*, *semantice* și *biografice*.

Referințe etimologice

Referințele *etimologice* au funcția de a integra în conținutul articolului explicațiile de ordin lingvistic privitoare la originea și semnificația termenilor, cuvintelor-titlu de articol etc. Etimologia cuvintelor-titlu se prezintă în măsura în care aceasta ajută la înțelegerea definiției termenului, de ex., ACVALANG (lat. *aqua* – apă; eng. *lung* – plămân); AGREGAT (lat. *aggregatum* – reunit); AMFITEATRU (gr. *amphi* – împrejur și *theatron* – teatru); ABLAȚIE (lat. *ablatio* – îndepărtare) etc.

Referințe gnoseologice

Cu ajutorul referințelor *gnoseologice* se indică articole unde pot fi găsite informații la teme netratate autonom sau teme particulare/specifice, de ex.: ABRAZIV (*șt. tehn.*) v. ABRAZARE; ACHIZIȚIE SPECULATIVĂ (*econ.*) v. ACHIZIȚIE; ACTUAR (*econ.*) v. ACTUARIAT; ADENOVIROZE (*med.*) v. VIROZE; ANDREI II (1175–1235) (*ist.*) v. ARPADIANĂ, DINASTIA ~.

Referințele gnoseologice se pot aplica, de asemenea, de la articole ce prezintă noțiuni/concepte sau teme particulare/specifice la articole de sinteză din aceeași rubrică tematică, ce tratează termeni mai generali, de ex., AGLOMERAT (*geol.*) v. VULCANISM; ALDOZE (*chim.*) v. MONOZAHARIDE; ALEKSEI MIHAILOVICI (1629–1676) (*ist.*) v. DINASTIA ROMANOV; ANDROCEU v. FLOARE (*botan.*); ARMAȘ v. DREGĂTOR (*ist., milit.*)

Referințe euristice

Prin intermediul referințelor euristice se indică trasee de aprofundare a cunoștințelor,

spre articole cu o tematică corelată. Acestea contribuie la cunoașterea unor informații complementare, de ex., ACOPERIRE MONETARĂ (*econ.*) v. ACOPERIRE-AUR, BANCĂ CENTRALĂ, EMISIUNE MONETARĂ, REZERVA VALUTARE, STABILITATE MONETARĂ ș.a.; AGENT DE BURSĂ (*econ.*) v. BURSĂ DE VALORI, PIAȚĂ BURSIERĂ, TRANZACȚII DE BURSĂ; CURRICULUM (*pedag.*) v. CUNOȘTINȚE, POLITICĂ EDUCAȚIONALĂ, PRINCIPIILE DIDACTICII.

Referințele de la articole generale/de sinteză la articole care tratează probleme mai concrete pot contribui la înțelegerea mai profundă și detaliată a unei teme. De exemplu, de la articolul „FIZICA” se pot face trimiteri la științele fizice – ACUSTICA, CALDURĂ ȘI TERMODINAMICĂ, FIZICA ATOMICĂ ȘI MOLECULARĂ, FIZICA CUANTICĂ, FIZICA NUCLEARĂ, MECANICA, OPTICA ș.a. ; de la MEDICINA PRIMARĂ – la CITOLOGIE, FARMACOLOGIE, GENETICĂ MEDICALĂ, IMUNOLOGIE ȘI IMUNOHEMATOLOGIE, PATOLOGIE etc.; de la CALCULATOR (*inform.*) – la BLOC DE MEMORIE, PROCESOR, MODEM, MONITOR, SOFTWARE etc.

Referințe semantice

Se utilizează:

pentru a indica raporturi de sinonimie, când termenii au același sens, de ex: AFELIU (*astron.*) v. APOCENTRU; ALEP (*geogr. umană*) v. HALAP; ALEXANDRU MACEDON (*ist.*) v. ALEXANDRU III CEL MARE; ANTI-VIRUS (*inform.*) v. PROGRAM ANTIVIRUS; APĂ (*art. pop.*) v. ACOPERIȘ; ARENDĂ (*econ.*) v. CONCESIUNE; CARUL-MARE (*astron.*) v. URSA MARE;

pentru a accesa definițiile unor noțiuni/concepte, de ex., în structura expunerii la o temă, în cazul operării cu noțiuni/concepte ce sunt tratate în alte articole;

de la abreviere la denumirea completă sau invers, de ex.: ACTH (*fiziol.*) v. ADRENOCORTICOTROP, HORMON ~; ALIANȚA TRATA-

TULUI NORD-ATLANTIC (*milit.*) v. NATO;

în cazul în care este inversată succesiunea cuvintelor în titlu, de ex.: ȘCOALA ALEXANDRINĂ (*lingv.*) v. ALEXANDRINĂ, ȘCOALA ~ ; ACORDUL DE LA ALMA-ATA (*ist.*) v. ALMA-ATA, ACORDUL DE LA ~ (21 decembrie 1991);

când un articol biografic are drept titlu pseudonimul persoanei, către articolul cu numele adevărat, de ex., ARGHEZI, TUDOR (*lit.*) v. THEODORESCU, ION N.; TEOCTIST, patriarhul ~ (*rel.*) v. ARĂPAȘU, TEOCTIST.

Referințe biografice

Se aplică:

în cadrul articolelor privind legi, reguli, formule, teoreme etc., privind mașini, aparate etc. ce poartă numele savantului/inventatorului care le-a formulat/descoperit – spre articole despre autorii/inventatorii respectivi, de ex.: ANGSTROM v. ANGSTRÖM, A. I.; BALANȚĂ ELECTRODINAMICĂ v. AMPÈRE, A. M.; BECQUEREL v. BECQUEREL, A.; CARNO, CICLUL ~ v. CARNOT, N. L.; CELSIUS, SCARA ~ v. CELSIUS, ANDERS; CICLU TERMIC v. CARNOT N. L., DIESEL, OTTO ; FARADAY, NUMĂRUL (CONSTANTA) LUI ~, FARADAY, EFECTUL ~, FARADAY, LEGILE LUI ~ v. FARADAY, M.; LEGILE LUI KEPLER v. KEPLER, J.;

în cadrul articolelor despre științe, teorii, doctrine și școli științifice, curente politice, filosofice, literare, artistice etc. – la articole despre fondatori și reprezentanți notorii ai acestor științe, școli etc., de ex., AGREGAREA PREFERINȚELOR (*econ.*) v. ARROW, K. J., SEN A.K. etc.; TEORIA ECONOMICĂ A AMPLASĂRII (*econ.*) v. FUJITA M., LUKAS R., SAMUELSON P., VIKREY W.; POPORANISM (*lit.*) v. STERE C., HOGAȘ C., SADOVEANU M., GALACTION G., GOGA O. etc.;

în articole despre activitatea oamenilor politici, savanților, oamenilor de artă etc. – la alte personalități cu care există o legătură strânsă (de ex., EMINESCU, MIHAIL v. MAIORESCU, TITU) sau care continuă să dezvolte tradițiile științifice sau de creație ale acestora (de ex., ELIADE, MIRCEA v. CULIANU, I. P.);

în articole de sinteză pe un domeniu/temă – la articole consacrate persoanelor care au/au avut un rol definitoriu în domeniul vizat (de ex., POSTMODERNISM (*lit.*) v. CĂRTĂRESCU, MIRCEA, GALAICU-PAUN, EMILIAN; ȚURCANU, ANDREI etc.; RENAIȘTERE (*lit.*) v. ARIOSTO, LUDOVICO; CERVANTES, MIGUEL; SHAKESPEARE, WILLIAM etc.).

În concluzie, valorificarea multiplelor valențe ale referințelor în structurarea unei enciclopedii constituie un demers definitoriu și, totodată, un criteriu delimitativ în raport cu alte categorii de lucrări colective de mare cuprindere.

Referințe bibliografice:

1. Foucault Michel. *Qu'est-ce que les Lumieres?*, en *Dits et écrits*, IV, Paris, Gallimard, 1994, p. 562 et suiv. <http://foucault.info/.../foucault.questcequeLesLumieres.fr.html>
2. *La vertu du savant: le systeme des renvois dans l'article ENCYCLOPEDIE de l'Encyclopedie*. Publié dans *Corpus*, n° 51. *L'ordre des renvois dans l'Encyclopedie*, mis en œuvre par Guénard Florent, Markovits Francine et Spallanzani Mariafranca, deuxième semestre 2006, p. 153-173. <http://caphi.univ-nantes.fr/La-vertu-du-savant-le-systeme-des>
3. *Recomandări metodice pentru autorii și redactorii Enciclopediei Moldovei*. Academia de Științe a Moldovei, Instituția Publică „Enciclopedia Moldovei”. Chișinău, 2010.

INSTITUTUL DE STUDII ENCICLOPEDICE: SPRE UN MODEL INTEGRATIV DE CERCETARE ACADEMICĂ

INSTITUTE OF ENCYCLOPEDICAL STUDIES: TOWARDS AN INTEGRATIVE MODEL OF ACADEMIC RESEARCH

Institutul de Studii Enciclopedice (ISE) din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, succesor, din anul 2011, al Instituției Publice „Enciclopedia Moldovei” (înființată în anul 2008), a fost reorganizat din rațiuni de adecvare a direcțiilor principale de activitate la rigorile cercetării academice. În prezent, ISE are în calitate de obiectiv principal efectuarea cercetărilor științifice fundamentale și aplicative în domeniile enciclopedic și de istorie a științei, elaborarea și pregătirea pentru editare a lucrărilor enciclopedice și de istorie a științei. Respectiv, printre activitățile ISE conforme cu obiectivul principal și cu direcțiile strategice ale științei și inovării din Republica Moldova pot fi menționate contribuirea la dezvoltarea bazei conceptuale a științei enciclopedice, identificarea interferențelor cu alte științe; tratarea aspectelor structurale în elaborarea lucrărilor cu caracter enciclopedic universal și specific/tematic; aportul la definirea ordinii enciclopedice (metode de clasificare a științelor, categorii de referințe între termenii/temele corelate etc.); cercetarea particularităților de formare a repertoriului terminologic (analiza denominației noțiunilor, selectarea terminologiei pe ramurile științei/artei ș.a.), de definire/aplicare a termenilor științifici multidisciplinari; elaborarea normelor metodologice, modelelor de structură și conținut ale articolelor enciclopedice. Studiile de istorie și filosofie a științei, de biografie științifică ca istorie a științei și artei prin contribuția marilor personalități, de istorie a organizațiilor din sfera științei și inovării, de clasificare a monumentelor științei și artei (cărți,

obiecte de artă, invenții etc.) sunt o direcție nouă de cercetare în cadrul ISE. Realizarea obiectivelor specifice, inclusiv elaborarea și pregătirea pentru editare a unor lucrări de mare anvergură implică selectarea și tezurizarea, valorificarea și diseminarea celor mai diverse realizări științifice și artistice din Republica Moldova. Este lesne de observat caracterul integrativ și multidisciplinar al unor atare lucrări, fapt ce implică din partea ISE eforturi de colaborare largă, de atragere a unui număr semnificativ de colaboratori netitulari și de integrare a activității proprii de cercetare cu cea a diverselor instituții academice și universitare.

Anul 2011 este reprezentativ în acest sens, rezultatele activității ISE fiind eminemente produsul unei colaborări academice multidisciplinare. Astfel, definitivarea, expertizarea și editarea lucrării *Concepția „Enciclopediei Moldovei” în 10 volume* (în limbile română, engleză și rusă) a fost posibilă prin contribuția unor personalități științifice notorii, membri titulari și membri corespondenți ai Academiei de Științe a Moldovei. O altă lucrare cu caracter teoretico-metodologic – *Recomandări pentru autorii și redactorii „Enciclopediei Moldovei” în 10 volume* – a fost ajustată și completată în baza propunerilor autorilor și experților din diverse domenii. Pe parcursul anului 2011, studiile privind ameliorarea componenței și reprezentativității Registrului general de termeni al *Enciclopediei Moldovei* în 10 volume (în volum de peste 48 mii de unități, pe cca 1 000 de pagini) au continuat prin contribuția experților de la diverse instituții academice și universitare de profil.

Dar cea mai amplă colaborare a ISE, cu sute de autori din diverse domenii, se realizează în prezent în vederea pregătirii vol. 1 și 2 ale *Enciclopediei Moldovei*, fiind elaborate peste 6 000 de articole tematice în volum total de cca 200 coli de autor. Totodată, au fost selectate peste 1 500 de unități ilustrative din arhive, muzee, biblioteci și colecții private.

Definitivarea ediției a II-a a lucrării *Republica Moldova. Ediție enciclopedică* constituie un exemplu de cooperare sub egida ISE a peste 100 de autori (academicieni, doctori în științe ș.a.). Lucrarea prezintă potențialul natural, uman, cadrul instituțional și politic, reperele istorice, organizarea administrativ-teritorială și dezvoltarea social-economică și culturală a țării, provocările cu care se confruntă Republica Moldova în constituirea unei societăți democratice și a statului de drept. În această nouă ediție, completată (800 p. față de 736 p. în I ediție, 2009) au fost revăzute și supuse unei redactări științifice riguroase compartimentele istorie, cultură, religie și biserică, politică externă, actualizate în ansamblu informațiile statistice și sursele bibliografice.

În anul 2011, ISE a inițiat colecția de carte „Enciclopedică”, cu lucrarea *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova* (Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2011, 636 p.). Volumul constituie o sinteză științifică interdisciplinară ce definește identitatea simbolică a statului Republica Moldova în spațiul european și mondial. La elaborarea lucrării au participat autori de la Institutul Patrimoniului Cultural, Institutul de Studii Enciclopedice, Institutul de Istorie, Stat și Drept ale AȘM, de la Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Aparatul Președintelui Republicii Moldova, de la Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun” și Muzeul Armatei Naționale. Au fost utilizate numeroase surse istorice inedite și selectat un bogat material ilustrativ de la Arhiva Națională, Arhivele

Naționale Istorice Centrale din București și Arhivele Naționale din Iași, Arhiva Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova, Arhiva de Stat de Acte Vechi a Rusiei, de la Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Muzeul Național de Istorie a României, Muzeul Unirii din Iași, Biblioteca Națională a Moldovei, Banca Națională a Moldovei și Banca Națională a României, Comisia Națională de Heraldică ș.a. Lucrarea prezintă un tablou coerent și clar al genezei însemnelor naționale, cu indicarea originilor, condițiilor istorice în care au apărut și evoluat și a semnificațiilor ce merită a fi reținute pentru a înțelege mesajul comportat. Aspectele științifice sunt tratate într-un limbaj accesibil, fără abuz de termeni strict specializați și de detalizări istoriografice care să îngreuneze lectura și percepția de către publicul larg. Lucrarea va avea un vădit impact social, constituind un suport în cultivarea valorilor naționale în rândul cetățenilor.

La Salonul Internațional de Carte de la Chișinău, *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova* a fost nominalizată drept Cartea Anului 2011.

Lucrarea *Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)*, semnată de doctorul în istorie Ion Jarcuțchi, de la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, inaugurează o altă colecție – „Istoria științei”. Volumul prezintă o viziune complexă asupra activității științifice și culturale a Comisiei în cauză, a rolului ei în culturalizarea național-patriotică a basarabenilor, fiind bogat ilustrat cu materiale de epocă. Sunt tratate premisele creării acestei instituții științifice – mediul cultural științific în Basarabia la răscrucea secolelor XIX–XX, dar și transformările culturale anterioare, începând cu perioada medievală. Este descrisă istoria creării Comisiei, sunt expuse realizările ei în perioada 1898–1903: cercetări științifice, activitate arhivistică, fondarea bibliotecii științifice,

măsuri de ocrotire a monumentelor de istorie, cultură și arhitectură, editarea analelor Comisiei. Peste o sută de microbiografii prezintă personalități notorii, majoritatea originari din Basarabia și din stânga Nistrului, a căror activitate a fost legată de Comisie și care au devenit de-a lungul anilor membri ai academiilor de științe din Rusia (URSS), România, Ucraina, Cehia, printre care N. Zelinski, L. Pisarjevschi, L. Berg, N. Dimo, N. Donici, A. Șciusev, Șt. Ciobanu, I. Suruceanu, P. Gore ș.a.

În seria „Biografii științifice” a fost elaborată și editată lucrarea semnată de Mihai Marinciuc, *Fizicieni iluștri* (Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2011, 168 p.), un dicționar biografic ce oferă o galerie de portrete a 15 fizicieni notorii, deschizători de drumuri în domeniile lor de cercetare.

Un alt proiect, executat în cadrul ISE în colaborare cu Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” a Academiei de Științe a Moldovei, s-a soldat cu crearea softului și a bazei de date a revistelor științifice din Moldova (în total 22), aceste instrumente informatice fiind necesare pentru evaluarea și clasificarea revistelor științifice naționale. În vederea sistematizării terminologiei a fost elaborată și editată lucrarea *Fondul enciclopedic de termeni de origine greco-latină*.

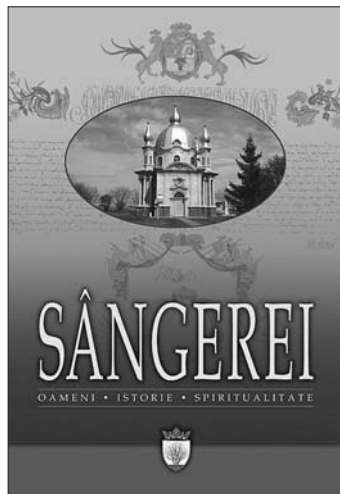
În cadrul proiectului aplicativ pentru tinerii cercetători „Istoria chimiei prin biografii științifice (20 de biografii)” au fost executate lucrări de documentare și selectare a materialelor biobibliografice (în volum de cca 15 coli de autor) din Arhiva Academiei de Științe a Moldovei, fondurile Bibliotecii Naționale ș.a. A fost elaborat un *Ghid metodic* de prezentare a articolelor biobibliografice. Studiile în cauză vor contribui la aprofundarea cunoștințelor despre viața, activitatea și aportul personalităților notorii la dezvoltarea chimiei și aplicațiilor ei, în calitate de subiecți activi ai investigațiilor, interpretării fenomenelor și proceselor ce fac obiectul chimiei.

Se poate constata că în etapa actuală, misiunea lucrărilor cu caracter enciclopedic pe plan social s-a extins – de la simpla satisfacere a curiozității individului până la *alimentarea reflecției* colective, întru promovarea progresului înfruntând provocările timpului. Deși motivele ce au generat aventura enciclopediștilor de-a lungul timpului sunt pertinente și astăzi, o serie de alte argumente, cum ar fi explozia, multiplicarea cunoștințelor, declinul culturii generale în favoarea cunoștințelor specializate și „haosul” informațional din ciberspațiu justifică asigurarea continuității în valorificarea ideilor enciclopediste. Spre deosebire de timpurile când omul aspira să cunoască „artele libere” precum gramatica, retorica, dialectica și aritmetica, în prezent cunoașterea este segmentată pe domenii tot mai restrânse, cu descoperirile și teoriile lor. În acest context, cercetarea enciclopedică și a istoriei științei, integrative și multidisciplinare în esență, tind să-și confirme identitatea, asumându-și un rol social de mare importanță. Enciclopediile și dicționarele enciclopedice, colecțiile de istorie a științei, de biografii științifice pot asigura accesul publicului larg la cunoașterea specializată. Este vital ca noile descoperiri în tehnică, informatică și comunicații, biologie, fizică, medicină, chimie etc., precum și faptele din istoria științei să devină cunoscute unui cerc mult mai larg decât cel al specialiștilor. Cunoștințele cele mai diverse, promovate nu doar din perspectiva rigorilor domeniului specializat, ci adaptate prin intermediul culturii generale științifice și umaniste, pot deveni accesibile percepției publicului. Astfel, dialogul științelor va putea să se extindă în afara mediului savanților, în acest proces implicându-se mass-media, instituțiile de educație și de cultură.

Dr., conf. univ. Constantin MANOLACHE
Dr., conf. univ. Didina ȚĂRUȘ
Dr. Ion XENOFONTOV

UN NOU MODEL DE STUDIERE A ISTORIEI LOCALE

A NEW MODEL OF LOCAL HISTORY STUDY

În contextul diverselor publicații consacrate istoriei locale (istorii de sate, orașe, regiuni) un loc aparte îi revine lucrării recent apărute la Institutul de Studii Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei, dedicate raionului Sângerei¹.

Noutatea acestei cărți constă în faptul că cititorului i se propune o ediție enciclopedică care include informații despre cadrul geografic și istoric, despre viața culturală și spirituală, eseuri biografice despre 60 de personalități originare din acest raion, precum și o succintă expunere a materialelor documentare referitoare la istoria tuturor celor 70 de localități rurale și urbane ale acestei unități administrative din centrul Republicii Moldova.

O asemenea lucrare este deosebit de necesară în contextul creșterii interesului cercurilor largi de cititori față de istoria națională, inclusiv față de istoria și contemporaneitatea

localităților de baștină, față de rădăcinile neamului căruia îi aparțin. Coordonatorii și redactorii științifici – acad. Gheorghe Duca și scriitorul Ion Hadârcă (originari din acest raion) – în prefața cărții menționează: „Nostalgia casei părintești, dorul și dragostea față de meleagurile natale ne înobilează sufletul și le ducem cu noi peste vremuri, peste mări și țări, pentru a regăsi în ele, când suntem printre străini și ne este greu, alinarea și mângâierea tămăduitoare” (p.5). Am mai menționat și importanța deosebită a acestei cărți pentru tineretul studios, deoarece știința pedagogică contemporană ne învață că, dacă dorim să ne cunoaștem patria și neamul, este necesar, în primul rând, să cunoaștem trecutul și prezentul acelei „patrii mici”, unde s-au perindat generații de înaintași, s-au depozitat tradițiile naționale, ceea ce permite de a însuși istoria de la local la național și de la național la universal. La lecțiile de istorie, elevii din raionul Sângerei vor lua cunoștință de trecutul localității de baștină, vor studia istoria și contemporaneitatea raionului, iar apoi acea istorie națională și universală a căror parte componentă este plaiul lor natal.

Un merit incontestabil al autorilor acestei lucrări este străduința lor de a evidenția în conținutul fiecărui compartiment specificul spațiului cercetat. Astfel, în compartimentul consacrat cadrului geografic, autorii accentuează importanța ambianței naturale a acestui plai în evoluția lui economică și demografică și în particular slaba populare până în epoca modernă a spațiilor de câmpie și coline cu soluri preponderent de cernoziom, greu accesi-

¹ Sângerei. *Oameni, istorie, spiritualitate*. Coordonatori și redactori științifici acad. Gheorghe Duca, Ion Hadârcă. Academia de Științe a Moldovei: Institutul de Studii Enciclopedice, Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, 2012.

bile agricultorilor până la utilizarea plugului perfecționat de fier.

În lucrare se scoate în evidență prezența unei populații sedentare în acest spațiu începând cu epoca neolitică, demonstrată prin descoperirea unor vetre de locuire din acea epocă (Bilicenii Vechi, Copăceni, Chișcăreni ș.a.). Zona Sângereiului s-a aflat, de asemenea, în centrul renumitei culturi arheologice Cucuteni-Tripolie (mileniile V-III î.Hr.), atestate în așezările de la Copăceni, Chișcăreni, Bursuceni, Sângerei, Coșcodeni ș.a. Această cultură aparține celor mai vechi agricultori și crescători de animale europeni, care posedau o tehnologie de producere a ceramicii ce impresionează prin ornamentele sale.

După ce caracterizează cele mai importante vestigii arheologice ale epocii fierului, autorii evidențiază prezența în acest spațiu a așezărilor strămoșilor noștri geto-daci, apoi a populației romanizate.

În pofida faptului că spațiile deschise de câmpie ale acestei zone au fost, într-o măsură mai mare decât alte teritorii ale Moldovei, supuse invaziei popoarelor migratoare (goți, avari, slavi, cumani etc.), totuși populația sedentară locală nu a părăsit total plaiul natal. Ea s-a retras temporar, în mare parte, în zonele vecine mai îndosite a dealurilor împădurite, ale codrilor, situate pe cursurile inferioare ale râurilor afluate Răutului. Autorii fac trimitere la cercetările arheologului dr. Gheorghe Postică, care a identificat 11 vetre ale așezărilor din sec. VIII-IX situate în zona Sângereiului (a Răutului de Mijloc) care aparțineau populației sedentare locale. Aceste așezări aveau o continuitate din secolul V și din cultura Dridu. Cultura respectivă, extinsă pe cea mai mare parte a spațiului carpatodanubiano-pontic, a fost creată de populația romanică locală aflată în contact cu popoarele migratoare – slavi și turanici. Secolele VIII-IX sunt considerate de istorici și filologi drept etapa finală a etnogenezei românilor și a formării limbii române. Astfel, și locuitorii autohtoni din perioada culturii Dridu din

spațiul actualului raion Sângerei au participat la acest proces istoric.

Specific acestei zone, în comparație cu teritoriile Moldovei de la vest de Prut, a fost dominația nemijlocită a mongolilor până în ultimele decenii ale secolului XIV, când și pământurile din preajma Sângereiului au fost incluse în statul moldovenesc. Dar, după cum se reliefează în lucrare, teritoriul continua să fie slab populat: în secolele XIV-XVII aici au fost atestate 23 de sate, iar altele 17 – în secolele XVIII-XIX.

Abundența câmpiilor cu pășuni și fânețe au determinat creșterea animalelor drept o ocupație primordială a locuitorilor, care practicau și cultivarea plantelor. Un aspect important menționat de autori este prezența în această zonă a mocanilor transilvăneni, care își aduceau turmele la pășunat. Unii dintre aceștia staționau aici pentru totdeauna, iar amintirea despre ei s-a păstrat doar în numele de familii: Ungureanu, Scutaru, Oprea, Țuțuianu, Munteanu etc. Circulația umană din spațiul românesc în Evul Mediu a fost, în viziunea lui Mihai Eminescu, „temelia unei epoci”, contribuind la păstrarea unității neamului și a limbii române.

În lucrare se evidențiază un important moment specific al zonei Sângerei din perioada medievală – concentrarea mai mare decât în alte zone ale spațiului de la est de Prut a marii proprietăți funciare boierești și mănăstirești.

În secolele XVII-XVIII, la fel ca alți proprietari funciari, membrii renumitei familii de mari boieri Ureche, inclusiv cronicarul Grigore Ureche, stăpâneau moșii pe Ciuluc și Răut. Boierii din neamul Prăjescu, care stăpâneau satul Drăgănești, erau înrudiți cu domnii din dinastia Movileștilor.

Imperiul Rusiei, care a anexat la 1812 spațiul dintre Prut și Nistru, a păstrat în zona Sângereiului marea proprietate moșierească, dar a creat condiții pentru infiltrarea aici a unor nobili ruși din familiile Vâdovțev, Osmalovski, Novogorodțev, Mikulin, Bankovski,

Grohin, Dumanski etc. Prezența lor pe parcursul dominației țariste stagna eforturile nobilimii locale de a se opune politicii țarismului de rusificare a provinciei, așa cum proceda nobilimea moldovenească în primii ani de după anexare.

Totuși, după cum menționează autorii, de spațiul Sângereiului este legată viața și activitatea unor personalități notorii ale culturii românești: Nicolae Casso (1839–1904), numit și „filosoful de la Chișcăreni”, militant al mișcării naționale basarabene; frații Pavel și Petre Leonardi, care au condus un cenaclu de cultură românească și au publicat studii științifice, posedând la Cubolta o bogată bibliotecă. Din mediul unei dinastii nobiliare din părțile Sângereiului provine principesa Natalia Cheșcu (1959–1941), care a devenit regina Serbiei, căsătorindu-se cu prințul Miloș Obrenovici, și care a publicat mai multe scrieri literare.

Originari din spațiul Sângereiului din secolul XIX – începutul secolului XX au fost renumiții oameni de cultură, știință și spiritualitate: savantul Constantin Vărnăv (1806–1877); agronomul Ștefan Gonata (1838–1896), unul dintre membrii fondatori ai Academiei Române; istoricul și arhivistul Ion Halippa (1871–1841); ctitorul Catedralei Mitropolitane din Iași, mitropolitul Iosif Naniescu (1818–1902) și mulți alții. Din mediul sângereian provin și câțiva membri ai Sfatului Țării, care la 27 martie 1918 au votat Unirea Basarabiei cu România: Pantelimon Halippa (com. Cubolta); Anton Crihan (com. Sângerei); Vasile Gafencu (com. Sângerei); Ion Ignatiuc (com. Prepețița), Al. Groapă (s. Chirileni).

Compartimentul consacrat perioadei interbelice scoate în relief efectele pozitive ale reformei agrare (1920) și ale celei administrative (1925), ultima unificând sistemul administrativ din Basarabia cu cel din toată România. O deosebită importanță pentru depășirea analfabetismului moștenit de la țarism a avut-o reforma învățământului primar, care prevedea durata de studii de 7 ani

(1924), inaugurarea în majoritatea satelor a căminelor culturale, bibliotecilor, cercurilor culturale.

În compartimentul referitor la perioada sovietică sunt expuse date concrete despre participarea sângereienilor la cel de-al Doilea Război Mondial, în care și-au pierdut viața 2105 ostași din Sângerei, despre deportări, foametea provocată, colectivizarea forțată ș.a. Concomitent, sunt expuse eforturile oamenilor locului în dezvoltarea social-economică a plaiului natal. În cultură, menționează autorii, era semnificativă „promovarea unor simboluri specifice” epocii de construire a comunismului (p. 40). Compartimentul se încheie cu o prezentare succintă a importanțelor transformări politice și social-economice din etapa actuală, care necesită eforturi susținute în depășirea instabilității politice și economice a perioadei de tranziție.

De o deosebită relevanță sunt tabelele statistice și cele 7 hărți administrative, economice, sociale și turistice ale raionului. Importante opere ale patrimoniului național sunt descrise în compartimentul „Mărturii ale vieții culturale și spirituale”. Autorii examinează prestigiosul complex de monumente social-culturale și spirituale, edificii de valoare arhitectonică și istorică incontestabilă. Pe lângă splendidele biserici de la Cubolta, Sângerei, Copăceni ș.a., autorii atrag atenția cititorului larg asupra stării actuale a unor vestite monumente de arhitectură – conacele boierești de la Cubolta, Chișcăreni, Sloveanca ș.a. Vom menționa doar că palatul lui Casso de la Chișcăreni a fost proiectat de renumitul arhitect A. Bernadazzi. Restaurarea acestor monumente istorice de arhitectură și includerea lor în circuitul turistic național prezintă, în viziunea noastră, o sarcină primordială a Ministerului Culturii și a Consiliului raional Sângerei. Pierderea lor ne va lipsi de o componentă importantă a istoriei noastre naționale.

Un compartiment aparte îl ocupă microbiografiile a 60 de personalități originare din raionul Sângerei. Luând cunoștință de

acest compartiment, am constatat că puține raioane ale Republicii Moldova pot concura cu Sângereiul după numărul de personalități notorii. Vom menționa doar pe unii dintre aceștia – oameni de știință: acad. Gheorghe Duca, membru de onoare al AȘM Constantin Țabârnă, acad. Gheorghe Țabârnă, m.c. Leonid Culiuc, m.c. Maria Duca, m.c. Petru Patron, dr. hab. Tudor Lupașcu, dr. hab. Andrei Galben ș.a.; scriitorii: Leonida Lari, Ion Hadârcă, Sanda Lesnea; muzicienii: dinastia Goia – Pavel, Dumitru și Vasile, Mihai Dolgan, Nicolae Glib, Lidia Bejenaru, Gheorghe Eșanu ș.a.; artiștii plastici: Maria Saca-Răcilă, Elena Bontea, Irina Lavrenti ș.a., precum și foștii miniștri – Victor Gaiciuc, Ion Păduraru, un fost deputat al Sovietului Suprem al URSS (1989–1991) – Anton Grăjdieru, deputați ai Parlamentului Republicii Moldova – Mihai Cucoș, Oleg Bodrug, Gheorghe Brașovschi ș.a. La Copăceni s-a născut celebrul poet român Adrian Păunescu.

Prezenta lucrare enciclopedică se încheie cu un vast compartiment consacrat celor 70 de localități din raion, structurate pe orașe și comune cu localitățile din componența acestora. Autorii expun informațiile cu trimitere la surse privind poziționarea geografică, primele atestări documentare, selectiv cele ulterioare, fondul funciar, dinamica populației, instituțiile culturale și de învățământ, bisericile, întreprinderile industriale și de comerț, poten-

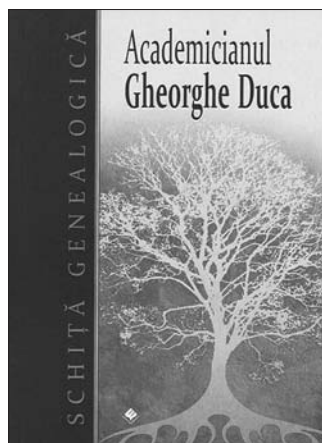
țialul economic etc. Acest compartiment ar putea servi și în calitate de material didactic la istoria locală în toate școlile raionului.

Suntem de părere că astfel de carte îi va stimula pe cercetători la aprofundarea în continuare a studierii diverselor aspecte ale istoriei și contemporaneității Sângereiului. Arhivele istorice ar putea completa informațiile referitoare la istoria localităților raionului, iar diversele cercetări de teren sub formă de expediții științifice ar putea scoate în evidență noi vestigii arheologice, ar permite să se descrie măiestria originală a unor maeștri populari, datinile și obiceiurile, creația populară orală, specifice acestui spațiu, precum și alte aspecte ale vieții cotidiene încă neelucidate.

În ansamblu, volumul recenzat prezintă, în viziunea noastră, o nouă etapă în procesul de studiere sub diverse aspecte ale trecutului și prezentului unui raion al Republicii Moldova. Sperăm că această carte va inaugura o nouă serie de studii similare, elaborate de Institutul de Studii Enciclopedice (director dr. Constantin Manolache) și consacrate altor raioane ale republicii, ceea ce va contribui la aprofundarea cunoașterii istoriei noastre naționale de către cercurile largi de cititori, care vor căpăta noi posibilități de a se familiariza cu faptele demne de urmat ale înaintașilor și contemporanilor.

M.c., dr. hab., prof. univ. Demir DRAGNEV

NEAMUL DUCA ÎN UNIVERSUL CERCETĂRILOR GENEALOGICE

DUCA FAMILY LINE IN THE UNIVERSE
OF GENEALOGICAL RESEARCHES

Recent, în cadrul Institutului de Studii Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei a văzut lumina tiparului o carte remarcabilă elaborată de Alexandru Furtună și Mihai Aduge, cu titlul „Academicianul Gheorghe Duca. Schiță genealogică”, Chișinău, 2012, 63 p. Această lucrare de ordin genealogic este începutul unei serii de schițe cu caracter biografic consacrate personalităților marcante ale Basarabiei și Republicii Moldova.

Dacă ținem cont de faptul că cercetările de ordin genealogic solicită foarte mult timp și un efort considerabil, remarcăm că autorii au efectuat o muncă enormă „identificând și studiind zeci de dosare și documente, precum registre de stare civilă și cărți parohiale, condici de ranguri și acte domnești, recensăminte și inventare, descifrând sute de note și înscrineri” (p. 44).

Locul central al schiței îl ocupă genealogia neamului Duca (p. 7-34; 48-52; 55-60), despre care s-au păstrat mai multe informații, având în vedere că este un neam cu rădăcini boierești, a cărui existență datează nu mai târziu de începutul secolului XVII. De asemenea,

lucrarea respectivă cuprinde și un studiu consacrat neamului Țăbărnă din Sângerei Vechi (p. 35-39; 53-55; 61-62).

Cercetătorii Alexandru Furtună și Mihai Aduge au reușit să identifice și să integreze „în schița genealogică a neamului academicianul Gheorghe Duca peste 400 de nume de persoane”, dintre care „ramificația neamului Duca de la Cuizăuca cuprinde circa 300 de nume și cea a neamului Țăbărnă – 116 nume” (p. 44). Pe linie paternă a fost reconstituită genealogia academicianului Gheorghe Duca „până la strămoșul său din generația a șasea, Vasile Duca, care a trăit la mijlocul secolului XVIII”, de asemenea, „până în generația a șasea a fost restabilită tabla ascendenților” și pe linie maternă, ajungându-se până „la Nicolae Țăbărnă, născut pe la 1750-1760” (p. 44).

Un loc de cinste, așa cum se cuvine, este acordat părinților academicianului Gheorghe Duca, anume Grigore Duca și Nina Duca, născută Țăbărnă, ambii învățători în raionul Sângerei (p. 40-41). Grigore Duca, originar din satul Cuizăuca, „a fost învățător emerit, șef de studii în școală, șef al Direcției de învățământ din raionul Sângerei”, despre care se știe că „era o persoană cultă, un om cu demnitate, foarte bun și generos, cu caracter puternic și perseverent”, trăsături psihologice care îi definesc pe reprezentanții neamului de răzeși și mazili Duca. Un paragraf din lucrare este consacrat biografiei, familiei și descendenților academicianului Gheorghe Duca (p. 42-43). Autorii schiței genealogice nu-și rezumă cercetarea la simpla înșiruire a strămoșilor academicianului Gheorghe Duca, dar realizează cu succes abordarea istoriei unui neam prin prisma istoriei naționale. În acest context, un compartiment aparte îl ocupă domnia Țării

Moldovei din familia Duca: Gheorghe vodă (1665-1666, 1668-1672, 1678-1683) și Constantin vodă (1693-1695, 1700-1703).

Lucrarea este însoțită de un glosar de termeni, fapt ce înlesnește lectura textului pentru persoanele neinițiate în probleme de genealogie și necunoscătoare ale anumitor realități istorice din veacurile precedente. Schița genealogică elaborată de Alexandru Furtună și Mihai Aduge cuprinde mai multe anexe (p. 48-63) ce conțin informații din recensămintele secolului XIX, dar și spițe de neam foarte detaliate, aranjate chibzuit, ce permit o bună orientare în problematica studiului.

Deși această lucrare, după cum ne spune însăși denumirea, este consacrată ascendenței academicianului Gheorghe Duca, informația cu caracter istoric și schițele de genealogie anexate volumului pot servi (din câte cunoaștem, deja au și fost utilizate cu succes) drept punct de pornire în căutarea originii unor numeroase persoane care provin din satele Cuizăuca, Otac (Cuizăuca de Sus); Cogâlniceni, Podgoreni și alte localități învecinate, adică din regiunea în care au viețuit, au stăpânit pământ și s-au înrudit cu alte neamuri și familii reprezentanții diferitor încrengături ale rămurosului și vigurosului arbore al Duculeștilor. Aceasta se datorează, după cum afirmă autorii, faptului că în „perioada de timp de circa șase secole, cât

s-au perindat aproximativ 25 de generații, oricine dintre contemporani are peste 33 de milioane de strămoși pe linii directe: bunici, străbunici, stră-străbunici, răs-străbunici etc.” (p. 6).

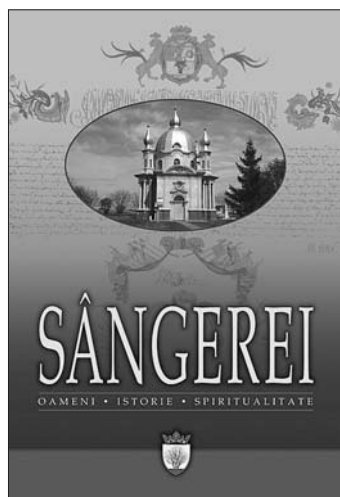
Cu această ocazie, nu putem să nu reamintim că studiile genealogice determină puternice efecte cu caracter patriotic. Iar la această etapă dificilă a procesului de constituire și consolidare a națiunii civice în Republica Moldova, studiile și cercetările de ordin genealogic au valoare și pot juca un rol foarte important, am putea spune benefic, pentru întreaga comunitate. Cunoașterea ascendenților poate contribui la armonizarea relațiilor dintre indivizi, deoarece adesea se întâmplă că pe unii dintre strămoșii proprii, mai apropiați sau mai îndepărtați din punct de vedere cronologic, să-i identificăm și în calitate de strămoși ai neprietenilor. Aceste descoperiri, chiar dacă nu anihilează totalmente germeii neînțelegerilor dintre oameni, totuși le temperează vădit.

În această ordine de idei, considerăm oportună inițiativa Institutului de Studii Enciclopedice de a realiza, sub egida Academiei de Științe a Moldovei, o serie de schițe cu caracter biografic și genealogic consacrate personalităților marcante autohtone.

Dr. Sergiu BACALOV

VOLUMUL ENCICLOPEDIC „SÂNGEREI: OAMENI, ISTORIE, SPIRITUALITATE”

ENCYCLOPEDIC VOLUME “SÂNGEREI: PEOPLE, HISTORY, SPIRITUALITY”

La 6 mai 2012, Institutul de Studii Enciclopedice a lansat volumul enciclopedic *Sângerei: oameni, istorie, spiritualitate* în orașul Sângerei, de hramul localității. Cartea a fost prezentată de acad. Gheorghe Duca și poetul Ion Hadârcă, coordonatori și redactori științifici; m. cor. Demir Dragnev, recenzent ș.a. La eveniment au participat administrația orașului și raionului, profesori, oameni de cultură, personalități vestite din raionul Sângerei, reprezentanți ai corpului diplomatic.

În volumul enciclopedic „Sângerei: oameni, istorie, spiritualitate”, elaborat de un colectiv de autori de la Academia de Științe a Moldovei, sunt prezentate cadrul geografic, evoluția istorică, culturală și economică, personalitățile notabile ale zonei respective. Oamenii și faptele lor, momentele principale din viața materială și spirituală a populației, modul ei de viață, ocupațiile, obiceiurile,

tradițiile, perioadele și etapele de dezvoltare a localităților, evenimentele și întâmplările prin care au trecut comunitățile rurale și urbane – acestea și alte aspecte și-au găsit reflectare în cartea lansată. Pentru a le pune în lumină, autorii studiului au cercetat multiple surse documentare și materiale de arhivă, precum și principalele lucrări de specialitate.

Capitolul „Cadrul geografic și istoric” tratează probleme de ansamblu asupra zonei, examinează probleme și aspecte privind cadrul geografic, istoric, social și cultural al spațiului cercetat.

Capitolul „Mărturii ale vieții culturale și spirituale” identifică valorile materiale și spirituale ale locuitorilor din acest spațiu.

Așa cum estima un filosof antic, pentru om nimic nu este mai interesant decât omul, de aceea nu-i întâmplător faptul că autorii au acordat atenție prioritară compartimentului „Personalități”.

În compartimentul „Localități” se identifică habitatul, reperate istorice și mențiunile documentare despre așezare, evoluția demografică, socială, economică etc.

Lucrarea include anexe privind eroii muncii și deputații din primul Parlament al Republicii Moldova.

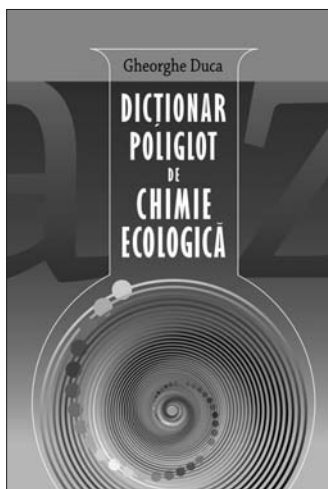
Studiul va fi util pentru investigarea în continuare a istoriei „patriei mici” – istoriei localităților urbane și rurale din raionul Sângerei, oferind în acest sens reperate metodologice și metodice de cercetare a istoriei locale.

Eugenia TOFAN,
Centrul Media al AȘM

DICȚIONARUL POLIGLOT DE CHIMIE ECOLOGICĂ – O LUCRARE ȘTIINȚIFICĂ DE REFERINȚĂ

MULTILINGUAL DICTIONARY OF CHEMICAL ECOLOGY – AN OUTSTANDING SCIENTIFIC WORK

La 29 mai 2012 a avut loc lansarea unei lucrări științifice de pionierat – *Dicționarul Poliglot de Chimie Ecologică*, semnată de acad. Gheorghe Duca. Evenimentul științific s-a desfășurat în incinta Bibliotecii Științifice Centrale „A. Lupan” a Academiei de Științe a Moldovei, întrunind o prezență selectă.

Împărtășind bucuria acestei frumoase realizări științifice editoriale, responsabilul de ediție dr. Constantin Manolache, directorul Institutului de Studii Enciclopedice al AȘM, a menționat că lucrarea este rodul unei munci asidue a autorului pe parcursul a patru decenii, de la primele cercetări și lucrări în domeniu până la fondarea școlii de chimie ecologică din Republica Moldova. Elaborarea dicționarului a fost marcată de o colaborare strânsă și constructivă dintre angajații Institutului și autor. „Pentru noi, cei care ani în șir am vegheat la leagănul manuscriselor, nu există o mai mare bucurie decât cea prilejuită de o carte nou

apărută”, a mărturisit dr. Constantin Manolache. Dicționarul Enciclopedic, a susținut vorbitorul, a avut o perioadă de „fermentare” științifică foarte intensă, s-a lucrat în cunoștință de cauză, îmbinând armonios cunoștințele vaste în domeniu cu experiența practică editorială.

Acad. Teodor Furdui, prim-vicepreședinte al AȘM a subliniat că apariția acestei cărți confirmă faptul că în țara noastră științele ecologice au căpătat o dezvoltare profundă. Acest lucru se datorează activității savanților și, în primul rând, acad. Gheorghe Duca, realizările științifice în acest domeniu fiind obținute anume sub egida Domniei sale. Prim-vicepreședintele AȘM a apreciat înalt efortul echipei Institutului de Studii Enciclopedice, care a venit și de data aceasta cu o lucrare inedită, utilă pentru publicul larg.

Cuvintele de felicitare pe care le-a adus dr. Aurelia Hanganu, directorul Bibliotecii Științifice Centrale „A. Lupan”, pentru autorul lucrării, acad. Gheorghe Duca, au fost și pentru întreaga comunitate, care va beneficia de acest rezultat, lucrarea devenind un „element de tezaur, un element de patrimoniu, o fărâmitură de informație pentru orice generație care va urma”.

Referindu-se la aspectul componistic al lucrării, prof. Mihai Șleahțișchi, ministrul Educației a menționat structura distinctă și deosebită a lucrării prin felul de a construi ideea, prin accesibilitatea sa și, totodată, prin profunzimea pe care o oferă cititorului. În luarea de cuvânt, ministrul a constatat cu fermitate că aceasta este o lucrare care te îmbogățește prin faptul că te conectează la foarte multe domenii de cunoaștere.

„Acest dicționar reflectă nu doar o cultură profesională, el vine și ca un factor care va contribui substanțial la formarea culturii generale”, a remarcat Mihai Șleahțișchi.

Prof. Matei Macoveanu, șeful Catedrei de inginerie și management al mediului de la Universitatea Tehnică „Gh. Asachi” din Iași, a relevat faptul că dicționarul prezentat se înscrie pe linia eforturilor majore, pe care le fac toate țările lumii în vederea alinierii la standardele internaționale de calitate, eforturi care în domeniul protecției mediului sunt deosebite, dată fiind confruntarea cu o gamă largă de probleme majore care necesită o soluționare rapidă. Exprimând onoarea de a fi invitat în calitate de recenzent al lucrării unui distins savant, profesorul ieșean a specificat că lucrarea aduce o contribuție oportună de pe poziții moderne la prezentarea unor noțiuni și termeni de bază din chimia ecologică și domeniile interdisciplinare. „Lucrarea va reprezenta cu certitudine o carte de referință în domeniu, fiind prima apariție de acest gen, cu atât mai mult că uimește prin numărul de termeni”, a conchis recenzentul.

Despre faptul că această apariție editorială constituie, pe bună dreptate, o operă fundamentală, o operă aleasă avea să relateze un alt recenzent al lucrării, dr. hab., prof. Tudor Lupașcu, directorul Institutului de Chimie al AȘM, reiterând, totodată, utilita-

tea dicționarului atât în scop didactic, cât și al cunoștințelor privind protecția mediului.

Reflecții asupra apariției dicționarului au expus m.c. Ion Dediu, redevabil specialist în ecologie; acad. Boris Gaina; m.c. Gheorghe Cimpoieș, rectorul Universității Agrare de Stat din Moldova; dr.hab. Mihai Revenco, prorector, Universitatea de Stat din Moldova; dr. Viorica Gladchi, decan la Facultatea de Chimie și Tehnologie Chimică, Universitatea de Stat din Moldova; acad. Mihai Cimpoi; dr. hab. Tudor Cozari.

Autorul lucrării, acad. Gheorghe Duca, a ținut să aducă mulțumiri celor care au dat curs invitației de a participa la acest eveniment de lansare, expresia cuvintelor de înaltă apreciere îndreptându-se către recenzentii volumului și, nu în ultimul rând, către echipa Institutului de Studii Enciclopedice, care și-a dat concursul la editarea unei lucrări fundamentale. Și pentru că lucrarea include aspecte de cercetare și didactice, semnatarul Dicționarului Poliglot de Chimie Ecologică o dorește a fi de un real folos atât pentru elevi, studenți, masteranzi, doctoranzi, pedagogi, cercetători științifici, cât și pentru un cerc larg de cititori care se interesează de problemele studiate de chimia ecologică.

*Eugenia TOFAN,
Centrul Media al AȘM*

ENCICLOPEDIA. **Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice**

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Ediția tipărită: ISSN 9-771857-365703

„Enciclopedia. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice” reprezintă o ediție științifică periodică (două numere pe an) de profil larg, care își propune să publice studii și materiale cu referire la următoarele domenii: (1) istorie a științei și scientometrie; (2) cercetări enciclopedice; (3) cercetări biografice; (4) cercetări terminologice.

„Enciclopedia” se vrea un forum de analiză și dezbateră privind istoria științei și domeniile ei, precum și instituțiile de cercetare și educație din Republica Moldova, politicile cercetării științifice și inovării, problemele de scientometrie, problemele teoretico-metodologice referitoare la cercetările în domeniul enciclopediei și la elaborarea volumelor enciclopedice. În revistă vor fi publicate studii originale, comunicări, rapoarte, recenzii, informații, prezentări, documente și materiale referitoare la istoria științei și tendințele de dezvoltare a diferitor domenii ale științei contemporane, portrete biografice ale oamenilor de știință și cultură; prezentări și studii scientometrice privind aspectele cantitative ale „Științei Științelor”, politica managementului științific, modul de aplicare a studiilor scientometrice în evaluarea rezultatelor cercetării științifice. Atenție sporită se va acorda publicării studiilor originale interdisciplinare pe tematică enciclopedică național-universală și de ramură, în domeniul terminologiei.

Lucrările propuse spre publicare vor fi transmise la adresa enciclopedia@gmail.com. Colegiul de redacție va evalua manuscrisele, rezervându-și dreptul de a accepta lucrarea trimisă spre publicare în conformitate cu politica revistei.

Manuscrisul, cu un număr de maximum 30 de pagini, inclusiv tabelele și referințele bibliografice, va conține titlul lucrării, numele autorului (autorilor), instituția la care sunt afiliați și adresa de e-mail. Fiecare lucrare va avea sub titlul românesc și titlul tradus în limba engleză. Textul lucrării va fi precedat de un rezumat/abstract de maximum 100-150 de cuvinte și cuvinte-cheie în limbile română și engleză. Textul în limba română trebuie să fie scris cu diacritice. Figurile, imaginile foto trebuie să aibă o rezoluție cât mai bună, pentru a nu influența asupra calității manuscrisului pentru tipărire.

Cerințele tehnice ale textului

Pagină: A 4, margini: sus 2,5 cm, jos 2,5 cm, stânga 3 cm, dreapta 1,5 cm.

Titlu: centrat, majuscule, font TNR, corp 12, Bold, interliniaj 1, urmat de un rând liber.

Autori: inițiala prenumelui, numele, majuscule, TNR, corp 11, aliniat dreapta.

Grad/titlu științific, instituție: jos, în subsol, se indică imediat după prenumele și numele autorului, corp 10, TNR, aliniat stânga.

Text: TNR, corp 12, interliniaj 1,5.

Rezumat/Abstract: TNR 11, Italic (text: TNR 11, text identic în limbile română și engleză, maximum 1/4 pagină).

Cuvinte-cheie: în limbile română și engleză, TNR 11, Italic (până la 8–10 termeni specifici lucrării).

Referințele bibliografice, care vor avea și titlul integral, vor fi numerotate consecutiv în text (în paranteze pătrate) și enumerate (de asemenea, în paranteze pătrate) la sfârșitul lucrării cu respectarea structurii referinței bibliografice, în conformitate cu Hotărârea Comisiei de Atestare a CNAA nr. AT03 din 23 aprilie 2009 (datele bibliografice se dau în limba originalului).

Colegiul de redacție al revistei va expedia fiecare manuscris la referenții revistei pentru o examinare critică de specialitate. După analiza lucrărilor în Colegiul de redacție și acceptarea lor pentru publicare, redacția își rezervă dreptul de a solicita autorilor unele modificări ale articolelor în scopul rezolvării problemelor legate de tehnoredactare.

Colegiul de redacție